

TOEKOMSTVERKENNING CULTUUR OVERIJSEL

VAN OOGSTFEEST TOT GOGBOT

COLOFON

1e druk, juni 2015

OPLAGE

1500 exemplaren

TEKST

Sonja Scholten (CityDNA), Hans Peter Benschop (Trendbureau Overijssel). Een groot aantal mensen heeft bijgedragen aan totstandkoming van deze toekomstverkenning (zie blz. 135-138). De uiteindelijke tekst, alsmede eventuele fouten daarin, valt geheel onder verantwoordelijkheid van het Trendbureau Overijssel.

GRAFISCH ONTWERP & ILLUSTRATIE

FABRIEKFANATIEK

DRUK

DDMC - digitale druk

COPYRIGHT

Het hergebruik van teksten is toegestaan onder voorwaarde van duidelijke vermelding van de bron. Het auteursrecht van de afbeeldingen berust bij de personen/organisaties die bij de afbeeldingen zijn vermeld. Deze rechten zijn niet vrijgegeven onder dezelfde voorwaarde als de teksten. Toestemming voor gebruik moet steeds gevraagd worden aan de rechthebbende.

Het Trendbureau Overijssel is een onafhankelijk bureau dat toekomstverkenningen maakt voor de (politieke) besluitvorming.

Het bureau is een initiatief van de **provincie Overijssel**

INLEIDING

Van oogstfeest tot GOGBOT.
De titel geeft het al aan. Cultuur is in Overijssel een heel breed begrip. Van culturele tradities met roots die teruggaan tot het verre verleden tot hypermoderne spraakmakende multimediale festivals.

Deze toekomstverkenning is begonnen met literatuuronderzoek: er is nadrukkelijk gebruik gemaakt van het bestaande, vaak nationale, materiaal. De afdeling beleidsonderzoek van de provincie heeft veel provinciale gegevens daaraan toegevoegd. Ook mensen die in de culturele sector van Overijssel werken zijn geraadpleegd. In het voorjaar van 2014 zijn daartoe in eerste instantie drie bijeenkomsten georganiseerd. We hebben daarbij een opsplitsing gemaakt tussen betrokkenen actief in de grote steden en hen die met name actief zijn in de plattelandregio's.

We waren ook benieuwd naar de mening van jonge creatieve professionals en hebben daarom bijeenkomsten georganiseerd met recent afgestudeerde creatieven in Zwolle, Enschede en Deventer.

In de afrondende fase van de verkenning (november 2014) heeft een aantal landelijke en regionale spelers uit de kunst en cultuursector gereflecteerd op de verkenning.

We hebben een heel divers landschap verkend. De cultuursector in Overijssel gaat niet alleen over culturele hoogstandjes zoals het Museum de Fundatie en het GOGBOT-festival, maar ook over schuur- en oogstfeesten. Het gaat ook over immaterieel erfgoed zoals het gedachtengoed van de Moderne Devotie en het gevoel van 'Wij zijn Twente'. En het gaat ook over het realiseren van cross-overs tussen de UT, de maakindustrie in Twente en ArtEZ/AKI.

Overijssel is een grensregio, perifeer gelegen, in de ogen van West Nederland. Nog vaak kijkt Overijssel met enige afgunst naar het Westen, maar ondertussen groeit de trots op het eigen creatief vermogen en op de hoeveelheid ruimte. En de blik is ook niet altijd meer westwaarts, er wordt ook voorzichtig oostwaarts gekeken, naar Duitsland, met name door kunst- en cultuurliefhebbers. Vlak over de grens ligt immers het Ruhrgebied, Europa's grootste stedelijke agglomeratie met een cultuuraanbod om u tegen te zeggen.

Hoofdstuk 1 bevat de Agenda van de Toekomst. Feitelijk zijn dit de conclusies uit de verkenning. Deze conclusies zijn gebaseerd op basis van de analyses in de hoofdstukken daarna. De Agenda is aan het begin van het document geplaatst voor de snelle lezers. Hij bevat de beleidsissues die volgens ons geadresseerd moeten worden in Overijssel.

Hoofdstuk 2 bevat een trendanalyse. We beschrijven eerst de algemene maatschappelijke trends die van invloed zijn op de culturele sector. Vervolgens komen in hoofdstuk 3 de trends aan bod die binnen de culturele sector zelf zichtbaar zijn. Hoofdstuk 4 zoomt verder in op ontwikkelingen binnen deelsectoren.

In bijlage 1 definiëren we de culturele sector naar aard en verschijning. In bijlage 2 werken we de werkgelegenheid in de creatieve sector in Overijssel uit. In bijlage 3 tenslotte brengen we in beeld hoe de grote steden van Overijssel scoren op de culturele index.

INHOUDS OPGAVE

INLEIDING	4
INHOUDSOPGAVE	6
HIGHLIGHTS UIT DE TOEKOMSTVERKENNING	8

1

AGENDA VAN DE TOEKOMST

1 SNELLE, GRENZELOZE VERANDERING	12
2 EEN VERNIEUWING VAN HET BEDRIJFSLEVEN	15
3 TOENEMEND BELANG VAN DE IDENTITEIT VAN EEN REGIO	18
4 GROTERE TEGENSTELLINGEN?	20
5 MEER RUIMTE	23

2

ALGEMENE MAATSCHAPPELIJKE TRENDS

1 DEMOGRAFIE	28
2 ECONOMIE	29
3 TECHNOLOGIE	32
4 SOCIAAL / CULTURELE TRENDS	36
5 ECOLOGIE/RUIMTE	39
6 POLITIEK	41
7 EVALUATIE MAATSCHAPPELIJKE TRENDS	46

3

ALGEMENE KARAKTERISERING VAN DE CULTUURSECTOR

1 CAPACITEIT, EEN EERSTE LANDELIJKE VERKENNING	50
2 CAPACITEIT: HOE STAAT OVERIJSSSEL ERVOOR?	53
3 PARTICIPATIE: NEDERLAND EN OVERIJSSSEL	60
4 GELDSTROMEN	64

4

DE KUNST EN CULTUURSECTOR BEZIEN VANUIT DE VERSCHILLENDE SUB-BRANCHES

1 MUSEA EN BEELDENDE KUNST	78
2 THEATER/CONCERTZALEN/ POPPODIA/FESTIVALS/EVENTS	81
3 BIOSCOPEN EN FILMHUIZEN	87
4 CULTUREEL ERFGOED	89
5 BIBLIOTHEKEN	94
6 MUZIEKSCHOLEN EN CENTRA VOOR KUNSTEN	96
7 CULTUUREDUCATIE	98
8 CREATIEVE INDUSTRIE	101
9 EVALUATIE TRENDS BINNEN DE CULTUURSECTOR IN NEDERLAND EN OVERIJSSSEL	106

BIJLAGEN

1 WERKGELEGENHEID CREATIEVE INDUSTRIE OVERIJSSSEL	110
2 DE STEDEN VAN OVERIJSSSEL OP DE CULTUURINDEX	113
3 DEFINIËRING CULTUURSECTOR	116

ENKELE HIGHLIGHTS UIT DE TOEKOMSTVERKENNING CULTUUR IN OVERIJSSSEL

Ontwikkelingen trekken zich niets meer aan van oude grenzen en instituties. We leven in een **vloeibare samenleving**. De scheidslijn tussen ‘hoge’ en ‘lage’ kunst verdwijnt. Er ontstaan nieuwe samenwerkingsverbanden. Mensen verleggen voortdurend hun aandacht. Kunst en cultuur wordt steeds vaker op niet traditionele podia beleefd. De overheid en cultuurinstellingen hebben het moeilijk met die vluchtige, vloeibare wereld. Het eist beleid vol flexibiliteit.

De **actieve en passieve cultuurparticipatie** staat (ook) in Overijssel onder druk. Daar zijn bezuinigingen ook debet aan. Tegelijkertijd hebben ontwikkelingen binnen de ICT een sterke impact. Digitaal is er altijd en overal toegang tot cultuur. Om bezielde te raken, maar ook om zelf nieuwe technieken te leren. Denk maar aan de vele instructiefilmpjes op internet.

Het belang van de **verbeeldingskracht** groeit. Mensen consumeren niet alleen kunst, ze maken zelf ook weer dingen. Zowel met behulp van high tech (3D printer), maar ook met de handen. Er is een herwaardering van het ambacht.

Maken zit Overijssel in het bloed. Deze trend biedt kansen voor de regio.

Op het gebied van **cultuureducatie** hebben gemeenten en provincies een traditie, ook in Overijssel. De continuïteit hiervan in het primaire, maar ook secundaire, onderwijs is belangrijk. De borging van de noodzakelijke middelen vergt aandacht.

De toenemende **zelforganisatie** van burgers en de **bottom up sturings-filosofie** van de overheid en zorgt voor een heel nieuw scala aan initiatieven rondom cultureel erfgoed. Dit vergt een nieuw beleidsinstrumentarium.

De **exploitatie van cultureel vastgoed** is voor veel gemeenten en culturele instellingen een molensteen, niet alleen door de bezuinigingen maar ook omdat het culturele leven zich meer en meer buiten die gebouwen begint af te spelen. Het zal veel creativiteit vergen het culturele vastgoed blijvend aantrekkelijk te programmeren en financieel gezond te exploiteren.

Cross-sectorale samenwerking en **innovatie** wordt steeds belangrijker. Kunst en cultuur zullen meer met andere economische sectoren gaan samen werken. De kracht van onze economie zit in de hogere toegevoegde waarde die we aan producten geven, niet in de lage prijs van de producten. De creatieve industrie (die naast kunstenaars bestaat uit media, designers, architecten, gaming etc) in Overijssel is klein, maar kan wel een belangrijke rol spelen in het aanjagen van innovaties. Dit biedt kansen voor het versterken van de maakindustrie in Overijssel.

De combinatie van globaal denken en aandacht voor de eigen regio en het belang van de **identiteit van regio's** nemen toe. Kunst en cultuur leveren een belangrijke bijdrage aan die identiteit. Het immateriële erfgoed van Overijssel – Moderne Devotie, de Hanze – inspireert mensen en kan in de toekomst een belangrijke rol spelen in economie en maatschappij.

Overijssel is een grensregio. Het culturele zwaartepunt van Nederland ligt in de Randstad. Overijssel staat teveel met

haar rug naar Duitsland gekeerd en is er nog weinig bewustzijn over het zeer omvangrijke kunst en culturaanbod dat het Ruhrgebied te bieden heeft.

Overijssel biedt ruimte aan kunstenaars. Die ruimte wordt zowel letterlijk als figuurlijk groter. Dat is voor zowel de kunst als de maatschappij een kans. Leegstand komt ook in Overijssel steeds meer voor, niet alleen op kantoorlocaties maar ook binnen het agrarisch vastgoed.

Er lijken **grotere tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen** in Nederland te komen. Kunst en cultuur markeren die verschillen. De vraag is of kunst en cultuur niet ook meer ingezet zouden kunnen worden om elkaar te begrijpen en te verbinden.

De **maatschappelijke waarde van kunst** zal steeds meer centraal komen te staan. De nadruk heeft lange tijd gelegen op de economische waarde van kunst. De kunst kan zelf ook een belangrijker plek opeisen in het maatschappelijk debat en omgekeerd kan de politiek de kennis en kunde van de sector meer naar zich toe trekken.

AGENDA VAN DE TOEKOMST

1

1 AGENDA VAN DE TOEKOMST

In hoofdstukken 2 tot en met 4 worden de maatschappelijke trends rond de kunst- en cultuursector beschreven, en ook de ontwikkelingen binnen die sector. Wat betekenen deze trends nu voor de beleidsvragen die op overheden en andere betrokken partijen in Overijssel afkomen? Wat is, met andere woorden, de agenda van de toekomst?

Onderstaande agenda wordt gestructureerd rond vijf trends die, zoals in de hoofdstukken 2 tot en met 4 laten zien, dominant zullen zijn in Nederland en Overijssel:

1. Snelle, grenzeloze verandering
2. Een vernieuwing van het bedrijfsleven
3. Toenemende verschillen in Nederland en het grotere belang van identiteit
4. Grotere tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen
5. Meer ruimte

1.1 SNELLE, GRENZELOZE VERANDERING

Zygmunt Bauman kenschetst onze tijd als die van 'Liquid Modernity': vloeibare moderniteit. Hij drukt daarmee uit dat er veel en snelle verandering is, en dat die het resultante is van allerlei acties van heel veel verschillende actoren – mensen, bedrijven, maatschappelijke organisaties. De veranderingen doorbreken traditionele grenzen. Dat is letterlijk zo: er is sprake van globalisering. Het geldt ook in figuurlijke zin: sectorale indelingen werken niet meer. Instituten uit het verleden hebben het daar moeilijk mee. Versteende organisaties kunnen niet omgaan met een vloeibare werkelijkheid. Dit is een schets die voor de hele maatschappij opgaat, ook voor de kunst- en cultuur sector – en in niet mindere mate de overheid. Muzikale voorkeuren van jongeren veranderen snel en zijn steeds lastiger programmeerbaar. Tijdelijke evenementen, zoals festivals, nemen een hoge vlucht. Orkesten musiceren op locaties die vroeger vrijwel ondenkbaar waren: scholen, winkelcentra, buiten. Vroegere grenzen tussen volkse en traditionele cultuur worden door veel mensen nauwelijks meer opgemerkt. Er is een hele wereld aan ongesubsidieerde kunstuitingen waar de overheid nauwelijks

weet van heeft. Ook de culturele wereld is, kortom, vloeibaar geworden.

De vraag stelt zich hoe deze vloeibare wereld, die zo snel is en zich nauwelijks iets aantrekt van muren en grenzen, zich verhoudt tot traditionele instituten in de culturele sector, zoals musea en podia en de overheidsbemoeienis daarmee. Vooropgesteld: een provincie die verbeeldingskracht behoeft kan niet zonder een basisinfrastructuur. De culturele geschiedenis, de kennis, de vaardigheden zullen ergens onderhouden moeten worden. Zij zullen ook ergens overgedragen moeten worden. En het is bovendien zelfs goed denkbaar dat de behoefte aan die infrastructuur toeneemt. Bijvoorbeeld door een toename van vrije tijd door de vergrijzing. Of doordat er steeds meer activiteiten 'van onderop' plaatsvinden, en de overheid dat ook stimuleert. 'Zelforganisatie gaat niet altijd vanzelf': initiatieven van onderop vergen vaak professionele ondersteuning.

Tegelijk past de constatering dat het karakter van de basisinfrastructuur in de toekomst wel kan veranderen. De daling van het aantal voorstellingen, de (in Overijssel relatief snelle) vermindering van bezoekers aan podiumkunsten en de daling van het aantal actieve beoefenaars van de amateurkunsten¹: de bezuinigingen zijn er waarschijnlijk gedeeltelijk debet aan. Maar ze duiden ook op veranderende en fragmenterende belangstelling van het publiek. En op toegenomen alternatieve mogelijkheden van expressie en contact met kunst, bijvoorbeeld via internet. Er verandert veel tegelijkertijd. Als we in

Overijssel een vitaal cultureel leven willen behouden, zullen deze veranderende omstandigheden ook ander beleid vereisen. Door de toegenomen mobiliteit en digitalisering verschiet ook het oude 'spreidings-argument' van kleur. Op het moment dat boeken gedownload kunnen worden, verandert de noodzaak van een plaatselijke bibliotheek. Veel voorstellingen binnen Nederland liggen op reisafstand. En hoewel een 'live'-beleving iets anders dan een Ipad-scherm, is er ook veel cultuur beschikbaar via internet.

AGENDAPUNT

1. De komende jaren zullen provincie en gemeenten moeten nadenken over de impact van ICT en de bezuinigingen, de toegenomen mobiliteit en gewijzigde culturele belangstelling op de basisinfrastructuur².

Overheden zullen daarbij verschillende keuzen maken. In het ene geval zal de keuze op de bibliotheek vallen, andere gemeenten zullen het muziekonderwijs willen blijven behouden. Welke keuze gemaakt wordt is niet belangrijk. Waarschijnlijk is diversiteit zelfs te verkiezen. Waar het om gaat, is dat de keuze helder aan de orde is, en het belang ervan wordt ingezien. Gemeenschappelijke uitgangspunten en ambities, gedragen door zowel de overheid als de sector zelf, zouden daarbij houvast en richting kunnen bieden.

De komende jaren komt de vraag op tafel hoe de overheid culturele initiatieven van onderop wil faciliteren, en welke

rol de basisinfrastructuur daarbij heeft. De politiek zal zich daarbij de komende jaren moeten beraden in hoeverre zij niet-traditionele kunstvormen op niet-traditionele plekken wil ondersteunen, en hoe zij de relatie ziet met de 'klassieke' cultuur.

Hierbij loopt men al snel tegen heel praktische vragen aan. Subsidieer je bijvoorbeeld instellingen of subsidieer je producties? In het eerste geval komt de financiering terecht bij organisaties die vervolgens producties inkopen. Deze subsidie wordt voor een langere periode toegezegd, waardoor een zekere mate van stabiliteit en continuïteit kan ontstaan. Dat is prettig. Aan de andere kant kan er institutionalisering ontstaan. Op het moment dat subsidies incidenteel zijn en direct naar producerende partijen gaan kan dat meer flexibiliteit opleveren, maar geeft het wellicht ook meer onrust en onzekerheid.

Toch is het ook goed, naast deze praktische vragen, ook meer fundamentele kwesties te agenderen. Is in deze vloeibare samenleving, waar hiërarchische sturing steeds minder van de tijd wordt, subsidie nog wel het aangewezen instrument om kunst en cultuur te bevorderen? Kunnen we andere manieren verzinnen, die meer bij de netwerksamenleving passen, om gewenst gedrag te bevorderen? In de praktijk is er veel ongesubsidieerde kunst. Het bedrijfsleven en particulieren zijn bereid om in kunst te investeren. Kunnen overheden de condities scheppen waardoor we dat verder bevorderen?

Overigens doet zich op de korte termijn het fenomeen voor dat cultureel vastgoed in veel gemeenten een financieel probleem vormt. Er is de laatste jaren veel gebouwd. De huren aan gemeenten zullen een belangrijk deel van de subsidies vragen. Het is paradoxaal dat juist nu de kunst de straat op gaat, de last van deze erfenis van huisvesting zwaarder zal wegen.

Vermoedelijk zal er daarbij niet één ei van Columbus zijn. In sommige gevallen zal huurvermindering tot de mogelijkheden behoren, in andere gevallen verkoop. Of wellicht kan het culturele vastgoed opengesteld worden voor meer groepen uit de gemeenschap, of de zalen voor andere activiteiten dan nu.

AGENDAPUNT

2. De komende jaren zullen veel creativiteit vergen om het bestaande culturele vastgoed financieel gezond te exploiteren.

Heel praktische veranderingen zijn hierbij ook relevant. De sector constateert landelijk, niet alleen in Overijssel, de trend dat overheidssubsidies tegelijk kleiner worden en aan meer voorwaarden verbonden zijn. Dat laatste bevordert niet een snelle overheidsreactie op nieuwe initiatieven en staat in contrast tot de veranderende cultuurwereld waarin volop wordt geëxperimenteerd en spontaan nieuwe allianties worden aangegaan over de grenzen van de disciplines heen. Vooraf door de overheid bepaalde voorwaarden beperken het creatieve proces en de totstandkoming van nieuw krachtig

aanbod. Overigens leeft ook de wens bij overheden om de administratieve lasten te verlichten, een heel ander motief om tot versoepeling van de regelingen te komen.

AGENDAPUNT

3. Kan de politiek ruimte bieden voor flexibelere regelingen en of beleidsinstrumenten die meer ruimte geven aan het eigen profiel van instellingen of de vloeibaarheid van het initiatief?

'ENERZIJDS WIL JE EEN VORM VAN SNELLOKET. DAT JE EEN KLEINE SUBSIDIE KAN KRIJGEN ZONDER AL TE VEEL POESPAS. ANDERZIJDS MOETEN WE ONS OOK REALISEREN DAT DE KUNSTENAAR GELEIDELIJK AAN KLEINER IS GAAN DENKEN. JE BENT AL DANKBAAR ALS JE 2000 EURO KRIJGT. IN EEN DERGELIJK DENKEN IS GEEN RUIMTE VOOR GROOTSE INNOVATIES.'³

Tot slot: de maatschappij en de cultuur zijn ook grenzeloos in de zin van internationaal. Vlak over de grens ligt het Ruhrgebied, Europa's grootste stedelijke agglomeratie. Van Enschede naar Amsterdam is het 161 kilometer en vanuit Enschede naar Oberhausen (waar de internationaal befaamde kunstenaar Christo zich al een paar keer op de Gassometer heeft mogen uitleven) is het slechts 109 kilometer. En als je bereid bent na de Gassometer nog 10, 20 of 30 kilometer verder het gebied in te rijden heb je toegang tot tientallen grote en spraakmakende musea. De blik vanuit Overijssel hoeft zeker niet Westwaarts gericht te zijn: in het Oosten gebeuren minstens even interessante dingen.

De praktijk is dat een aantal Overijsselse kunstenaars en culturele instellingen sterke internationale banden hebben. Daar zouden de cultuursector, overheden en bedrijfsleven van kunnen profiteren.

1.2 EEN VERNIEUWING VAN HET BEDRIJFSLEVEN

De maatschappij verandert snel, en hetzelfde geldt voor de economie. De globalisering en de opkomst van nieuwe economieën betekent dat in Nederland het belang van innovatie in de economie groter wordt. De exponentieel toenemende mogelijkheden van ICT versnelt innovatie ook. We moeten nieuwe slimme dingen maken op nieuwe slimme manieren. Vernieuwing gebeurt voor een deel binnen sectoren en wetenschappelijke disciplines, maar voor een belangrijk deel vindt het ook tussen disciplines plaats. Om die reden wordt door het rijk ook 'cross overs' gestimuleerd. Er zijn relaties gelegd tussen kunst en cultuur enerzijds, en het sociale beleid, zorg, onderwijs en stedelijke ontwikkeling anderzijds⁴. Dat zijn echter sectoren die ook voor een belangrijk deel op overheidsfinanciering gebaseerd zijn – en waar de komende jaren ook bezuinigd gaat worden.

'ALS DE OVERHEID TOEPASSING VAN CREATIVITEIT BELANGRIJK VINDT, DAN ZOU ZIJ DIT OOK ALS OPDRACHTGEVER KUNNEN LATEN ZIEN. WAAROM ZOU ER GEEN OPDRACHT KOMEN WAARBIJ DE INZET IS DE MOOISTE ROTONDE VAN NEDERLAND TE ONTWERPEN?'

Voor Overijssel liggen er op een ander vlak veel uitdagingen en kansen: de relatie tussen kunst en cultuur en de creatieve sector enerzijds, en de maakindustrie anderzijds. De komende jaren zullen naar verwachting de ontwikkelingen snel gaan op de gebieden van smart industries en robotica.

Dit zijn velden waar Overijssel relatief sterk in is en waar voortdurende contact tussen de producenten en de consumenten heel belangrijk is. Dit contact is bij uitstek het terrein van de creatieve sector⁵.

‘...EVERYTHING IN THE WORLD MUST HAVE DESIGN OR THE HUMAN MIND REJECTS IT’, JOHN STEINBECK, TRAVELS WITH CHARLEY.

Producten moeten niet alleen technisch goed in elkaar zitten, ze moeten er ook nog mooi uitzien, mensen moeten er ook nog mee om kunnen gaan – en bovenal: ze moeten verkocht worden. In dat licht is de ontwikkeling van een studie als ‘Creatieve Technology’ op de UT belangrijk. Ook de oprichting van het Design Lab past in dit beeld.

De ontwikkeling van de 3D-printer kondigt nog een andere trend in de industrie aan: die naar kleinschalige productie en het zelf doen. De verwachting dat iedereen een creatief producent wordt gaat wellicht wat ver – maar een verdere democratisering van creativiteit ligt wel in de rede. Overijssel heeft een economische en sociaal culturele traditie van ‘Zelf doen’ die daar mooi bij aansluit.

AGENDAPUNT

4. Bovengeschetste ontwikkelingen roepen de politieke vraag op in hoeverre de creatieve industrie in de provincie Overijssel als speerpunt van economisch beleid moet gaan gelden: wellicht is de creatieve industrie juist essentieel voor de doorontwikkeling van de Overijsselse maakindustrie.

Bovenstaande is geen oproep om te proberen Overijssel als creatieve hotspot neer te zetten. Hier past realisme. De creatieve industrie concentreert zich momenteel zeer sterk in Amsterdam – en tot op zekere hoogte ook in Rotterdam en Eindhoven – niet in het Oosten des lands. Bovendien is de pré van Overijssel eerder de ruimte voor kunstenaars, dan de dichtheid aan vakbroeders – zoals verderop beargumenteerd zal worden. Het argument is andersom: Overijssel zou kunnen overwegen om de creatieve industrie te stimuleren omdat we er te weinig van hebben voor het bedrijfsleven waar we wel goed in zijn – de grootschalige en kleinschalige maakindustrie – waar we in toenemende mate afhankelijk van zullen zijn.

De creatieve sector moet daarbij breed worden opgevat: naast kunstenaars gaat het om ook om disciplines zoals design/ontwerp, communicatie en multimedia, waarbij de toepassing van informatietechnologie een belangrijke rol speelt (in bijlage drie wordt de sector nader gedefinieerd). Juist in die soort diensten wordt vaak de toegevoegde waarde gerealiseerd, ook bij producten

die uiteindelijk als die van de ‘maakindustrie’ geëxporteerd worden en als zodanig in de statistieken terecht komen. De provincie Overijssel heeft de creatieve industrie niet benoemd als onderdeel van haar (top)sectoren beleid (in tegenstelling tot de Nederlandse overheid). Dat heeft gevolgen voor de aandacht die de creatieve industrie in Overijssel krijgt. Vanuit Overijssel worden bijvoorbeeld bijna geen aanvragen ingediend bij het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie.

ONDERWIJS EN TALENTONTWIKKELING

Het is wellicht wat vreemd, maar in het licht van de maakindustrie van de toekomst is het nuttig om de infrastructuur aan kunstzinnig onderwijs en talentontwikkeling ook als onderdeel van het innovatiebeleid te zien. Creativiteit zal broodnodig zijn en is ook onderdeel van de ‘21st century skills’ waar het onderwijs over nadenkt.

DESIGNLAB

In 2014 heeft de Universiteit van Twente het Designlab opgericht. In dit lab komen innovatie, creativiteit en inspiratie samen en werken studenten en onderzoekers gezamenlijk aan hedendaagse vraagstukken uit maatschappij en bedrijfsleven. Het gaat niet alleen om toepassingen van cutting edge technieken zoals nano-, bio-, robo-, en informatietechnologie, in het lab wordt ook naar ethische, economische en organisatorische kanten van een ontwerp of oplossing gekeken. Zo wordt ook gewerkt aan vraagstukken zoals de vergrijzing en ouderenzorg.

Onderwijs

De ontwikkeling van creativiteit in het onderwijs is een veel bredere dan alleen die naar kunst- en cultuureducatie. Innovaties in het onderwijs zijn nauwelijks een lokale of regionale aangelegenheid. Er wordt veel over het onderwijs gezegd en geschreven, en het lijkt niet erg zinvol om daar ook nu allerlei verhalen op lager schaalniveau aan toe te voegen. Aan de andere kant: regionale overheden zijn de laatste jaren wel betrokken bij een verbetering van de aansluiting tussen onderwijs enerzijds en het bedrijfsleven anderzijds. Er lopen allerlei initiatieven rond nieuwe ambachtscholen, de meester-gezelrelatie en de bevordering van het technologie-onderwijs. Dit zijn onderwerpen die dicht tegen de creatieve sector aanliggen. De bemoeienis van lagere overheden met het onderwijs lijkt ook ondersteund te worden door de WRR. In haar rapport ‘Naar een lerende economie’ houdt de raad een pleidooi voor een betere kenniscirculatie tussen onderwijs en bedrijfsleven – en die zou op regionaal niveau vormgegeven moeten worden. En tot slot geldt ook bij het onderwijs voor een toenemende groep mensen: Zelf Doen. Ouders zijn ontevreden over de kwaliteit van het onderwijs en nemen zelf initiatieven. Lokale overheden worden daar nu al mee geconfronteerd, en het is plausibel te denken dat die trend sterker wordt.

STICHTING RIBO

De Stichting RIBO (Scholing, Restauratie en Innovatie in de bouw in Overijssel) maakt het mogelijk dat jonge bouwvakkers zich bekwamen in het restaureren van monumenten of monumentale gebouwen. Het gaat om leerlingen die al in opleiding zijn of medewerkers van bedrijven die zich verder willen bekwamen. Door de Restauratie Opleidingsprojecten (ROP) kan het vakmanschap van ervaren bouwvakkers worden overgedragen aan jongeren en blijft ook in de toekomst de kennis, ervaring en kwaliteit aanwezig om monumenten te restaureren.

Talentontwikkeling

Lokale en regionale overheden hebben op dat gebied weinig taken, maar dat geldt niet voor de talentontwikkeling in een later stadium. In Overijssel kennen we een tweetal productiehuisen: Productiehuis On en het Kameroperahuis. Productiehuis On (popproductie) vormt in samenwerking met 'De Wintertuin' (Gelderland/literaire productie) en 'Generale Oost' (Gelderland/dans en theaterproducties) de Nieuwe Oost. Het Kameraoperahuis richt zich op opera- en muziektheatermakers.

Daarnaast kent Overijssel verschillende instellingen die zich ook richten op talentontwikkeling. In deze kunnen o.a. op het gebied van theater De Young Ones (Zwolle) en Theaterschip (Deventer) worden genoemd en binnen de beeldende kunst het Kunstenlab (Deventer) en TETEM (Enschede). Oost Nederland wordt om de samenwerking in de Nieuwe Oost

geroemd, juist omdat grenzen van provincies en disciplines doorbroken worden⁶. De productiehuisen spelen een belangrijke rol in de talentontwikkeling en het stimuleren van kansen voor jonge creatieve makers. Ze hebben tevens een regionale functie. Voor de toekomst is het de vraag of ze worden gecontinueerd en of uitgebreid en voor welke takken van cultuur de productiehuisen worden ingezet. Nu ligt de nadruk op muziek/podiumkunsten. Productiehuisen voor innovatieprocessen bestaan nog niet, maar dat zou zomaar kunnen⁷.

5. AGENDAPUNT
Op het gebied van talentontwikkeling ligt de vraag voor of in Oost Nederland niet behoefte is aan cross-sectorale innovatie.

'BEGELEIDING VAN JONG OPKOMEND TALENT IS CRUCIAAL. ALS JE ZE NIET DAT KLEINE STUKJE BEGELEIDING GEEFT, GEBEURT HET NIET EN HEBBEN ZE BIJNA GEEN KANS ZICH TOT ONTWIKKELEN TOT PROFESSIONALS.'⁸

1.3 TOENEMEND BELANG VAN DE IDENTITEIT VAN EEN REGIO

Er zijn twee belangrijke ontwikkelingen die er toe leiden dat de identiteit van een regio aan belang toeneemt. Ten eerste neemt de concurrentie tussen regio's toe als het gaat om menskracht, en met name goed opgeleide menskracht. Het belang van de aantrekkelijkheid en eigenheid van een gemeente of regio neemt toe

op het moment dat er sprake is van een ontspannen woonmarkt en economische malaise. Dit geldt in Overijssel des te meer, omdat de aantrekkingskracht van de Randstad groot is. In een situatie van een krimpende bevolking zullen juist de aantrekkelijke en bijzondere gemeenten inwoners blijven trekken. Uniforme, grijze gemeenten krijgen het moeilijk. Ook voor bedrijven en kennisinstellingen is de identiteit van een vestigingsplaats relevant. De aanwezigheid van een vitaal cultureel leven en cultureel erfgoed zijn daarbij belangrijk. Ten tweede roept de globalisering als tegenreactie de behoefte op aan eigenheid, een thuisgevoel, aan houvast. In Overijssel kristalliseert zich dat onder andere uit rond het hernieuwd waarderen en verkennen van het begrip noaberschap en het bestuderen en in kaart brengen van de eigen geschiedenis. Zo heeft bijna elke gemeente in Overijssel een eigen canon vastgelegd⁹ en is de gemeentelijke opera populair. Bovenal is er een gevoel van trots: voelde men zich vroeger minderwaardig aan het Westen of gekleineerd, heden ten dage gaan bijvoorbeeld Tukkers er prat op uit Twente te komen. Cultureel erfgoed is belangrijk, en Overijssel heeft er veel van. Twente en de Hanzesteden zijn twee duidelijk te onderscheiden regionale entiteiten die ook nationaal een gevoel van herkenning oproepen.

'HET DENKEN OVER CULTUUR IS NEGATIEF GEFRAMED. WE HEBBEN EEN SPRONG NODIG NAAR HET LICHT. WE ZULLEN DE POLITIEK WEER LOL MOETEN GEVEN AAN CULTUUR. HET GAAT HIER OM + DENKEN, DAT WE MET ZIJN ALLEN HIER IN OVERIJSSSEL IETS GAAN VEROORZAKEN.'¹⁰

Kunst en Cultuur zijn van oudsher een veelgebruikt middel om een regio op de kaart te zetten. Ook nu is dat nog het geval. Denk aan de orkesten die meegaan op handelsmissies van het koningshuis. Bij de kunst- en cultuursector is ook een grote bereidheid om als zodanig ingezet te worden. Om jezelf te tonen is tegelijk ook wel lef nodig, de bereidheid om een gebaar te maken dat anderen niet maken: of het nu gaat om een evenement, een tentoonstelling of het ondersteunen van een gezelschap. Het is duidelijk dat de overheden op dit moment financieel beperkte middelen hebben voor dit soort initiatieven. De tijd voor 'cultuurpaleizen' is wel voorbij. Tegelijk kunnen investeringen in software veel goedkoper zijn dan die in hardware. Overijssel kent goed gewortelde evenementen die internationaal uitgebouwd kunnen worden. Initiatieven als 'Artists in Residence' zijn populair en relatief goedkoop. Hier ligt de vraag voor of men op creatieve wijze toch de regioprofilering gestalte wil geven.

6. AGENDAPUNT
De komende jaren ligt de politieke vraag voor of het cultuurbeleid ook wordt gezien in de context van concurrentie met andere regio's.

Naast de snelle, veelal hoogopgeleide, internationaal georiënteerde wereld, is er de langzame wereld. De plekken met een eigen, slechts langzaam veranderende identiteit. Met de vloeibare wereld wordt ook het verleden belangrijk. Wat betreft het culturele erfgoed komen er drie vragen op de agenda. De eerste twee zijn inhoudelijk, de derde heeft van doen met de rol van de overheid.

Welke oriëntatie willen we de zorg voor het erfgoed geven? Wil men de nadruk leggen op conservatie, of wel het behoud van het oude? Of ligt de nadruk meer op ontwikkeling, en het gebruik van het oude bij de vormgeving van de toekomst? Beide waardeoriëntaties zijn aanwezig in Overijssel. En daarbij is het debat over deze kwestie vermoedelijk belangrijker dan de uitkomst ervan.

AGENDAPUNT

7. Leggen we bij de vormgeving van onze regionale of lokale identiteit de nadruk op behoud van het bestaande, of op de ontwikkeling met gebruik van de traditie?

De tweede vraag gaat over het immateriële culturele erfgoed op de politieke agenda. Momenteel wordt op nationaal niveau gewerkt aan een inventarisatie van mogelijke items. Hier liggen voor Overijssel kansen. De Hanze en de Moderne Devotie zouden wel eens sterke manieren kunnen zijn om de identiteit van Overijssel te herdefiniëren en daarmee een bijdrage te leveren aan de economische ontwikkeling van de regio¹¹.

AGENDAPUNT

8. De recente belangstelling voor immaterieel cultureel erfgoed biedt voor Overijssel kansen, bijvoorbeeld voor een herwaardering van de Hanze of Moderne Devotie.

De derde vraag betreft de rol van de overheid. Het is, integendeel, de tijd van de bescheiden overheid die zich richt op

de initiatieven van onderop. De 'bottom up' sturingsfilosofie van de overheid roept ook weer nieuwe vragen op. Nieuwe initiatieven weten de weg niet altijd te vinden naar de overheid, of hebben in deze weinig verwachtingen. Juist omdat er geen sprake is van een subsidiërelatie heeft de overheid weinig zicht op de activiteiten van deze nieuwe initiatieven. Een kleine subsidie wordt door vrijwilligers gezien als een blijk van enorme waardering en stimuleert de verdere doorontwikkeling van de vereniging en daarmee hun output/activiteiten. Het subsidiëren van een groot aantal initiatieven met een kleine bijdrage zou meer gewicht in de schaal kunnen leggen dan het subsidiëren van een paar grotere verenigingen en pleit voor het instellen van klein strooigoed (kleine stimuleringsbijdragen ten behoeve van enkele onkosten).

AGENDAPUNT

9. De 'bottom up' sturingsfilosofie van de overheid vergt een nieuw beleidsinstrumentarium inzake initiatieven rondom cultureel erfgoed.

1.4 GROTERE TEGENSTELLINGEN?

'Music is an irreplaceable instrument in uniting people', zei José Antonio Abreu – de dirigent die kinderen uit sloppenwijken muzikles gaf en in een orkest liet spelen. Maar is dat wel zo? Is het in Nederland op dit ogenblik niet eerder andersom: verdeelt cultuur niet

eerder dan dat het verbindt? Onderzoek naar de culturele verschillen binnen Nederland tonen aanzienlijk verschillen in culturele smaak. Deze verschillen worden eerder groter dan kleiner. Laagopgeleide en hoogopgeleide Nederland leven naast elkaar, als het om cultuur gaat¹². Deze tegenstelling vertaalt zich ook politiek. Het debat is gepolariseerd, waarbij het culturele leven in Nederland al snel als elitair in de hoek wordt gezet, en andersom de cultuurcriticasters als barbaren die de bijl willen zetten aan al het mooie in het leven.

'WAAROM WILLEN ALLE KLEINE JONGENTJES VOETBALLEN EN GEEN KUNSTENAAR WORDEN? OMDAT VAN HET EERSTE EEN GEVOEL VAN TROTS UITGAAT EN HET TWEEDE NIET. WE HEBBEN HET VOLK HET GEVOEL VAN TROTS TE ZIJN OP KUNST EN CULTUUR AFGENOMEN DOOR CULTUUR TE BESTEMPELEN ALS EEN ELITAIRE AANGELEGENHEID.'¹³

Het is in zekere zin onvermijdelijk dat kunst elitair is. Juist van kunstenaars wordt vernieuwing verwacht. Veel mensen zullen de nieuwe stappen niet direct snappen. Maar tegelijk kan kunst ook de maatschappij binden, en de vraag is of daar niet steeds meer behoefte aan is. De opkomst van internet zorgt voor een verdere parochialisering van Nederland. We delen minder de gezamenlijke ervaringen van een beperkt aantal kranten en televisiezenders (het 8-uur journaal is daar nu een uitzondering op, en de verrichtingen van het Nederlandse voetbalteam en andere sporters een andere). De komende jaren zal een aantal

ontwikkelingen de verder fragmentatie van de Nederlandse samenleving in de hand werken. Het gaat daarbij allereerst om sociaal economische ontwikkelingen: de crisis, de bezuinigingen en de automatisering/robotisering zal een deel van de mensen werkloosheid en financiële problemen brengen. Ten tweede zal internet de gezamenlijke media verder uithollen: nieuwsgaring zal per groep plaatsvinden. Ten derde zal er door werkloosheid en vergrijzing meer vrije tijd zijn. Werk als samenbindende factor boet in aan belang. Ten vierde zal de sociaal culturele trend van het 'zelf doen' groepsvorming in de hand werken. Mensen nemen zelf het heft in handen en willen niet meer afhankelijk zijn van grootschalige aanbieders: van particulier opdrachtgeverschap in de bouw tot de populariteit van het zelf verbouwen van voedsel. Deze ontwikkeling wordt ondersteund door nieuwe technologieën (zoals de 3D-printer) en de alom aanwezigheid van kennis via internet. De democratisering van de cultuur zal het verschil tussen groepen accentueren.

De geschetste tegenstellingen zullen zich in het geval van Overijssel met name in de oude industriesteden scherper dan gemiddeld voordoen.

AGENDAPUNT

10. Eigenlijk is de eerste vraag of de politiek cultuur wil laten verbinden. Kunst en cultuur kunnen immers ook worden gezien als het middel bij uitstek om verschillen te

profileren. Echter, als op grond van de toenemende verschillen wordt gekozen om de cultuur meer in te zetten om de dialoog tussen groepen vorm te geven, dan is de vervolgvraag: hoe?

Als de vraag bevestigend wordt beantwoordt, is de vervolgstating dat cultuur kan verbinden, maar dat het dat niet automatisch doet. Hoe zouden we de brug kunnen versterken?

CULTUUREDUCATIE

Het meest voor de hand ligt cultuureducatie. De basisgedachte is dan dat mensen in ieder geval dezelfde kansen moeten krijgen om mee te doen. Cultuureducatie is een terrein waar gemeenten en provincies ook een beleidstraditie hebben. De afgelopen jaren is er veel aandacht geweest voor de cultuureducatie in het onderwijs. Het rijk en de meeste provincies, waaronder Overijssel, hebben een convenant getekend dat dit onderwijs tot 2028 moet zekeren.

11. AGENDAPUNT
Op het vlak van cultuureducatie in het basisonderwijs lijkt de agenda van de toekomst vooral uit de noodzaak van continuïteit te bestaan en borging van de noodzakelijke middelen voor de toekomst.

De vraag hierbij is ook in hoeverre het wenselijk is de nadruk enkel te leggen op cultuureducatie in het primaire onderwijs of juist ook op het bieden

van cultuureducatie in het secundaire onderwijs en de wijze waarop kan worden geborgd dat er voldoende samenhang en opbouw van het programma ontstaat.

Het lijkt er op dat de actieve cultuurbeoefening vanuit de muziekscholen en centra voor de kunsten vermindert, mogelijk als gevolg van de bezuinigingen. Het is wat lastig om deze ontwikkeling precies te beoordelen. Er gebeurt veel buiten het circuit van centra voor kunsteducatie en muziekscholen om, waar we nog niet voldoende zicht op hebben. Hierbij kan o.a. worden gedacht aan het cursusaanbod dat nu door zelfstandigen wordt aangeboden, de impact van talentenjachten en zelfeducatie door digitaal geplaatst materiaal op social media en overige forums. We hebben door deze nieuwe ontwikkelingen minder zicht op de aantallen beoefenaars en het niveau waarop zij zich bevinden¹⁴. Dit is zeker een zaak die de komende jaren aandacht behoeft.

VERBINDENDE INITIATIEVEN

Er zijn initiatieven die hoge en lage cultuur wel degelijk verbinden. Zij passen in een traditie die altijd al wel bestaan heeft. De 'emancipatie van de gewone man' is immers lange tijd één van de doelen van het cultuurbeleid geweest, en daarbij werd óók een verbinding gezocht tussen de hoge cultuur en de gewone maatschappij. Voorstellingen in wijkgebouwen, cultuur op straat: het is allemaal niet nieuw. Toch lijkt er de laatste jaren wel een verandering gekomen in die zin dat de paternalistische toon afwezig is.

'GEZAG IS VEEL MINDER VANZELFSPREKEND GEWORDEN. MODERN GEZAG FUNCTIONEERT NIET MEER ONAANTASTBAAR UIT DE HOOGTE, MAAR MEER INVOELEND EN GELIJKWAARDIG. DEZE INFORMALISERING LEIDT OOK TOT ANDERE OPVATTINGEN OVER CULTUUR EN HET SUBSIDIËREN DAARVAN. VOOR DE LEGITIMERING VAN OVERHEIDSSTEUN GELDEN TEGENWOORDIG EERDER DE PRINCIPES VAN DE CONSUMENTEN-SOEVEREINITEIT DAN VAN DE COLLECTIEVE VERANTWOORDELIJKHEID.'¹⁵

Er is authentiek meer aandacht voor niet gecanoniseerde kunstvormen, zoals bijvoorbeeld Dance. Ook zijn er veel kunstenaars die de diagnose delen dat de cultuur te 'los gezongen' is van wat veel mensen kunnen of willen waarderen, en proberen die relatie weer te herstellen. Dat gebeurt voor een deel uit commerciële overwegingen: de kunst moet ook verkocht worden. Ook de activiteiten van cultuurmakelaars horen hierbij. Het lukt hen verbindingen tot stand te brengen, ook met groepen die je niet vaak in de schouwburg ziet. En trouwens: in Deventer mogen de inwoners de programmering van de schouwburg mede bepalen. Gebouwen die oorspronkelijk voor de hoge cultuur gebouwd zijn, kunnen ook als ontmoetingsplek dienen voor verschillende groepen mensen.

'DE GEWONE MAN WIL WEL KUNST EN HEEFT OOK AANDACHT VOOR HEDENDAAGSE KUNST. DAN MOET JE HET VOLK WEL HET GEVOEL GEVEN DAT KUNST OOK VAN HEN IS.'

DOOR DE VERSMELTING VAN KUNST EN TECHNIEK LIJKT DAT AARDIG TE LUKKEN. DAAR HANGT NIET ZO'N ELITAIR SAUSJE OVERHEEN. KIJK OOK MAAR EENS HOE BEZOEKERS UIT ALLE LAGEN VAN DE BEVOLKING ENTHOUSIAST OP GOGBOT RONDLOPEN EN HOE IEDEREEN MET DE 3 D PRINTER WIL WERKEN.'¹⁶

12. AGENDAPUNT
Het wordt een politieke vraag in hoeverre de overheid verbindende initiatieven op cultureel gebied wil stimuleren en intensiveren.

1.5 MEER RUIMTE

De snelle, vloeibare wereld laat mensen achter. Maar ook plekken. Kantoren, winkels, boerderijen: veel liggen er nu verlaten bij. Ruimte is een thema dat op de politieke agenda zal komen te staan als het om cultuur gaat.

Dit gaat ten eerste om ruimte in letterlijke zin. De leegstand van kantoren, winkels, boerderijen en maatschappelijk vastgoed als scholen, kerken en oude gemeentehuizen zal aanzienlijk zijn. Dat biedt ruimte voor de creatieve klasse. Aan kunstenaars wordt ook al regelmatig gevraagd om bijvoorbeeld een expositie te verzorgen in leegstaande winkelpanden. Hier liggen aan de ene kant grote kansen om door hergebruik aan een nieuwe, eigen en aantrekkelijke leefomgeving te werken, en aan de andere kant zijn er grote financieringsopgaven.

‘HET GAAT OM HET CREËREN VAN PLEKKEN DIE GONZEN, PLEKKEN WAAR JE VRIJHEID EN GEMEENSCHAP ERVAART.’

Er is een groeiend bewustzijn in Nederland dat de regelgeving, of in ieder geval de toepassing ervan, soms wel erg belemmerend kan zijn. De aanpak van leegstand vergt ook ruimte in meer figuurlijke zin. De wil om te kijken wat regels mogelijk maken, in plaats van de onmogelijkheden te benadrukken. En wellicht ook het veranderen van regels waardoor er vrije zones ontstaan waarin burgers, creatieve professionals en overige belangstellenden kunnen experimenteren. Dat kan een zaak van lange adem zijn. Initiatieven zullen niet altijd direct opspringen. Soms moet de overheid geduld hebben.

De concentratie van de creatieve sector in met name Amsterdam leidt er ook toe, dat kunstenaars in Overijssel voor hun gevoel extra ruimte krijgen om te experimenteren. Zij ondervinden minder druk van de andere professionals en minder concurrentie.

‘IK KOM UIT ROTTERDAM EN KEN OOK DELFT EN DEN HAAG VRIJ GOED. IK WOON NU IN DE BINNENSTAD VAN ENSCHEDE EN HUUR EEN HANGAR OP HET VLEGVELD TWENTE. HIER IS RUIMTE. RUIMTE IN DE STAD EN RUIMTE OM MIJ HEEN. WAAROM ZOU IK DAAR NOG WILLEN ZIJN. ZE HEBBEN ER NIET EENS EEN WEILAND.’¹⁷

Juist Overijssel kent een traditie van afstand tot de overheid en overheidsregulering. Mensen en gemeenschappen willen zelfstandig beslissen hoe zij hun toekomst vormgeven. Bovenstaande ontwikkelingen versterken dat. Er ontstaat een wat rommelige, onverwachte en ongeordende ruimte, waar kunstenaars en andere creatieven in kunnen duiken. Voorbeelden daarvan zijn de SLOW en DIY bewegingen: het zelf maken van kleren, het verbouwen van voedsel en het repareren van producten was nog steeds kenmerkend voor het Overijsselse platteland maar wordt ook elders weer gemeengoed.

13. AGENDAPUNT
De politieke vraag die de komende jaren aan de orde komt is in welke mate we in Overijssel ruimte willen geven aan het experiment om de leegstand aan te pakken.

Het is mogelijk nog verder te denken. Hierboven is de benadering vooral functioneel. We ‘zetten de creatieve klasse in’ om een probleem op te lossen, namelijk de toenemende lege ruimte in Overijssel. We kunnen cultuur nog meer ruimte geven. In de loop der jaren verschuift de focus van het cultuurbeleid. Na de oorlog was de verheffing van het volk belangrijk. Daarna was schoonheid het kernwoord, of kwaliteit. Nu is de functionaliteit van cultuur de kern van het beleid. Cultuur moet kunnen worden

ingezet in het economisch proces. Toch is ook die focus eenzijdig. Cultuur is ook altijd een reflectie op maatschappelijke ontwikkelingen geweest, en niet zelden maatschappijkritiek. Cultuur raakt hier bijvoorbeeld de journalistiek, en ook wel de wetenschap. De kernvraag hier is hoeveel aandacht de politiek wil geven aan kunstenaars als ‘lezers’ van de tijd.

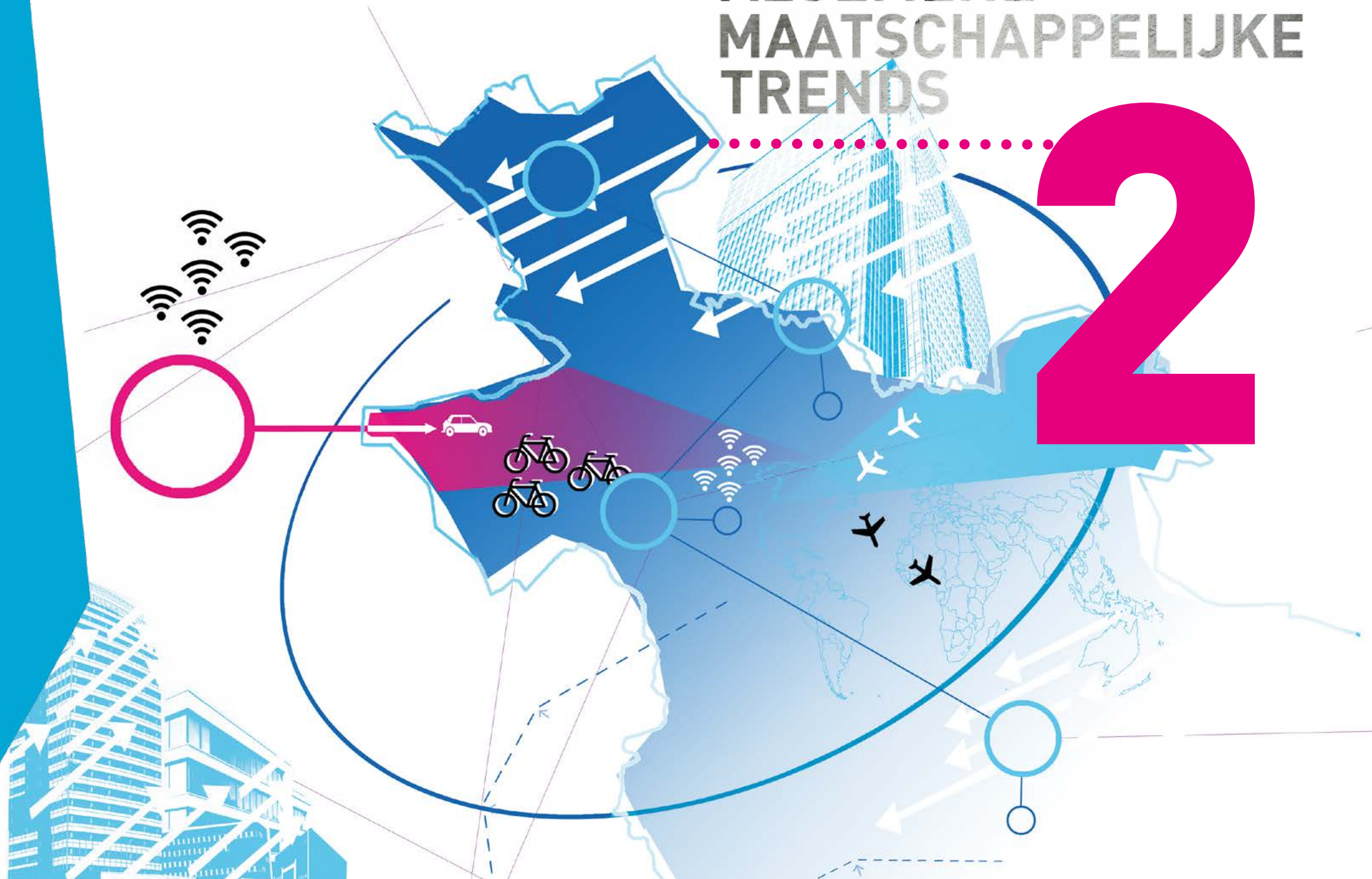
‘DE KLOOF TUSSEN POLITIEK EN KUNSTENAAR IS ENORM. ALS ER AL ONTMOETINGEN ZIJN HEBBEN DIE EEN INCIDENTEEL KARAKTER, ALS ER EEN CULTUURNOTA GESCHREVEN WORDT OF EEN LOKALE KWESTIE SPEELT OVER BIJVOORBEELD OEFENRUIMTE OF ATELIEREN ZIJN DE GESPREKSPARTNERS STANDAARD DE DIRECTEUREN VAN INSTITUTEN EN VOORZITTERS VAN CULTURELE ORGANISATIES. EN OOK HIER GAAT HET DAN VOORAL OVER CORE BUSINESS. OVER DE BREDERE MAATSCHAPPELIJKE THEMA’S WORDEN KUNSTENAARS (OF NOG BREDER GEFORMULEERD, DE CREATIEVE SECTOR) NIET GERAADPLEEGD DOOR DE POLITIEK. IK ZOU DAT ZEKER TOEJUICHEN, AANGEZIEN BEIDE GROEPEN (DE POLITIEK EN DE CREATIEVE SECTOR) DOOR HET GROTE PUBLIEK ALS ONBEGRIJPelijk ERVAREN WORDT.’¹⁸

14. AGENDAPUNT
In hoeverre doet de politiek pogingen of wil de politiek pogingen doen om ook kunstenaars te betrekken bij het maatschappelijk debat?

Bij de analyse van algemene maatschappelijke trends hanteren we de ‘Destep-analyse’: een methode die vrij gebruikelijk is onder toekomstverkenners. Doel van de ‘Destep’ is om te voorkomen dat er teveel aandacht wordt geschonken aan één type ontwikkeling. Bij een ‘Destep’ wordt achtereenvolgens naar Demografische, Economische, Sociale, Technologische, Ecologische (en ruimtelijke) en tot slot Politieke trends gekeken. In kaders nemen wij onder andere citaten op van gespreksdeelnemers. Soms zijn dit uitspraken die de tekst illustreren, soms ook relativeren zij het gestelde. Deze subjectieve belevingen verrijken o.i. het beeld van de ontwikkelingen in het Overijsselse.

ALGEMENE MAATSCHAPPELIJKE TRENDS

2

2 ALGEMENE MAATSCHAPPELIJKE TRENDS

2.1 DEMOGRAFIE

Overijssel vergrijst. Het aantal 65+ers zal over zijn hoogtepunt heen zijn na 2030. Dat betekent tot die tijd dat er een groeiende groep mensen is met tijd en relatief veel geld, waar de cultuursector op kan inspelen.

- Bereikbaarheid en toegankelijkheid van culturele voorzieningen voor ouderen is daarmee een belangrijk punt van aandacht.

- Ouderen maken relatief meer gebruik van het 'hogere kunst' aanbod dan jongeren¹⁹.

- Ouderen hebben meer mogelijkheden om als vrijwilliger werk te doen, wat een kans biedt voor de culturele sector²⁰.

- Er zal een toenemend aantal erfenissen zijn, waarvan een deel aan culturele instellingen kan toevallen.

Het gemiddelde opleidingsniveau in Overijssel stijgt. Dat betekent dat de vraag naar cultuur mee zal bewegen met de genoten opleiding en dat de creatieve klasse²¹ in Overijssel als gevolg daarvan in absolute zin zal groeien.

Overijssel internationaliseert – al is het in veel mindere mate dan in de stedelijke gebieden van het Westen. Culturele invloeden van buiten Nederland verweven zich met het dagelijkse leven.

'DOELGROEPSEGMENTERINGEN WORDEN STEEDS LASTIGER. HET CULTURELE PUBLIEK IS ALLESETER TEGENWOORDIG. DE SAMENSTELLING VAN ONZE ABONNEMENT-REEKSEN KOST STEEDS MEER HOOFDBREKERS.'²²

2.2 ECONOMIE

De komende jaren zullen in het teken staan van een uitwasemende crisis. Er is veel vermogen verloren (denk aan huizenprijzen, de grondposities van gemeenten, corporaties en banken). Het groeipercentage van de economie is onzeker, maar naar verwachting minder groot dan in de afgelopen decennia.

'DE NIEUWE ECONOMIE WORDT GEKENMERKT DOOR: KLEINSCHALIGHEID, DUURZAAMHEID, NIEUWE SAMENWERKINGSCONSTRUCTIES EN HYBRIDE ORGANISATIES. ER WORDT VEEL MINDER GEDACHT VANUIT INSTITUTIES. DE RUILECONOMIE EN CIRCULAIRE ECONOMIE IS IN OPKOMST.'²³

Er is sprake van verschillen in economische dynamiek tussen regio's. In Nederland is de dynamiek voornamelijk geconcentreerd in de Randstad en in Brabant. Overijssel is een tussengebied. De creatieve industrie is sterk geconcentreerd in Amsterdam²⁴. De 'oude spelers' – banken, ontwikkelaars, overheden, corporaties – zullen de komende tijd minder investeren. De betekenis van nieuwe actoren neemt toe. 'Local heroes' worden belangrijk om een impuls te geven aan nieuwe investeringen. De 'civic economy' groeit: een economie die andere dan geldelijke waarden centraal stelt, zoals gemeenschappelijkheid, duurzaamheid, zorg, rust en gezondheid.

LOCAL HERO

Hans Melchers is eigenaar van de collectie van Dirk Scheringa. Toen Scheringa failliet ging, kocht Melchers bijna alle werken. De collectie wordt ondergebracht in een nieuw 'Museum voor Realisme' in Gorssel en Ruurlo (Achterhoek). 'Ik wilde dat de schilderijen voor Nederland bewaard zouden blijven. Tegenwoordig verdwijnt alles naar Japan en China, daar wilde ik een stokje voor steken', aldus Melchers. De collectie bevat magisch-realistische kunst van onder meer Carel Willink, Pyke Koch, Raoul Hynckes, Wim Schumacher en Dick Ket. Ook zijn er werken van Nederlandse realistische tijdgenoten als Jan Mankes, Charley Toorop, Edgar Fernhout en anderen. Ook recent kocht Melchers via veilingen nog verschillende werken aan.²⁵

'Het is ook een tijd van nieuwe verbindingen. Kunstenaars en culturele instellingen zoeken andere partners op en doen dat ook op andere manieren dan voorheen. De huidige generatie kunstenaars en hun publiek laten zich niet meer leiden door 'instituten' of 'experts' maar zoeken hun eigen weg – vooral geleid door vrienden en communities, al dan niet via sociale media.'²⁶

Metropool Optreden Fratsen

fotograaf **Frank Wes**
bron **Metropool**

'ALS DE WERKLOOSHEID HOOG IS EN ER IS BIJNA GEEN GELD, MAAR JE HEBT WEL KWALITEIT TE BIEDEN KUN JE MET EEN SYSTEEM VAN TIME-BANKING²⁷ WEL JE DIENSTEN AANBIEDEN EN ZELF OOK DIENSTEN ONTVANGEN. OP DIE MANIER KUN JE DE KWALITEIT WEL HOOG HOUDEN.'²⁸

'ER ONTSTAAN NIEUWE VORMEN VAN ORGANISATIE. VROEGER ORGANISEERDE DE MUZIEKSCHOOL GEZAMENLIJKE VOORSPEELAVONDEN. NU GEVEN FREE-LANCERS LES, EN JE ZIET DAT ZE PROBEREN HUN LEERLINGEN AAN ELKAAR TE KOPPELEN VOOR EEN VOORSPEELAVOND.'²⁹

Er is sprake van een herwaardering van de (slimme) maakindustrie. Dit biedt kansen voor regio's waar die traditioneel sterk is – i.e. Brabant, Gelderland en Overijssel.

'OVERIJSSSEL KEEK EEUWENLANG NAAR HET WESTEN VAN HET LAND. NU KIJKT ZE MEER NAAR HET OOSTEN (EN DUITSLAND) EN VOELT HAAR EIGEN KRACHT.'³⁰

De komende jaren zal de economie het meest groeien in de nieuwe economieën: de BRIC-landen, daarna Afrika. Daarmee ontstaan nieuwe markten voor creatieve professionals. Met name architecten hebben dit – gedwongen door de crisis in de bouw in Nederland – al ontdekt, maar ook andere creatieve disciplines verkennen mogelijkheden. Ook de overheid speelt hier op in. Steeds vaker worden met handelsmissies creatieve ondernemers meegenomen of presenteren Nederlandse creatieve professionals zich gezamenlijk op een buitenlandse beurs.

De robotisering en automatisering van de economie zal doorzetten. Dit betekent wellicht meer (al of niet vrijwillige) vrije tijd voor mensen. Anderzijds ontstaat ook kans op het terugkeren van werk in met name de maakindustrie en daarmee kansen voor Overijssel en de overige traditionele maakindustriegebieden. Door robotisering speelt de factor arbeid een minder grote rol in de totale kostprijs en is het uitbesteden van de productie in lageloonlanden op den duur wellicht niet langer noodzakelijk: uitbesteed werk kan zelfs worden teruggehaald naar de oorspronkelijke productieregio's.

TOEKOMSTDROOM

'Het westen en het zuiden zijn lui geworden. Overijssel heeft zich altijd moeten bewijzen. Nu zijn we in de expansie-modus. Met die energie bouwt Overijssel voort op de traditie van enerzijds de Hanzesteden en anderzijds de maakindustrie van Twente. Van fundamenteel tot toegepast. Wij zijn van het maken, de 'Material Valley'. Tussen Zwolle en Enschede loopt een slimme snelweg. Dat is de as waaromheen het allemaal gaat gebeuren.'³¹

Denk daarnaast ook aan de opmars van 3-D productie. Het productieproces wordt gedemocratiseerd: consumenten zullen steeds meer in staat zijn producten geheel naar eigen inzicht te ontwerpen en te produceren. Deze beweging zal van invloed zijn op de totale productiekolom, zowel naar toegevoegde waarde als ruimtelijke uitwerking.

'MEER VRIJE TIJD BIEDT OOK KANSEN. ALS ER STEEDS MINDER WERK IS ZULLEN WE MISSCHIE WEL TOE MOETEN WERKEN NAAR EEN BASISINKOMEN. MEER VRIJE TIJD KAN OOK KWALITATIEF WORDEN INGEZET. MENSEN KRIJGEN DAN WEER RUIMTE OM NA TE DENKEN/ BEZIG TE ZIJN MET KUNST.'³²

2.3 TECHNOLOGIE

Zoals de stoommachine de industriële maatschappij vormgaf, zo schept ICT de netwerksamenleving. De vele consequenties daarvan dringen langzaam door. Nederland behoort tot de koplopers in Europa als het gaat om digitale infrastructuur. Bijna alle huishoudens in Nederland beschikken over internet. En nagenoeg 90% van alle personen in de leeftijd 12-74 gebruikt dagelijks het internet.³³

Het gebruik van social media zal vermoedelijk alleen maar nog verder groeien. Jongere generaties creatieve professionals maken volop gebruik van social media. De grotere kunst- en cultuurinstellingen volgen ook, weliswaar in een iets bescheidener tempo. De grootte van het netwerk bepaalt het digitale publieksbereik en het aantal likes en retweets is nieuw kapitaal.³⁴

'VEEL MENSEN HEBBEN GENOEG VAN SOCIAL MEDIA. JE KAN SOCIAL MEDIA OOK GAAN GEBRUIKEN OM FYSIEK AF TE SPREKEN. DAN HEEFT HET WEL EEN AANGENAME FUNCTIE. ER IS OOK EEN ANTI-BEWEGING ZICHTBAAR TEGEN DE GROEI VAN TECHNOLOGIE. ONDER ANDER ONDER KUNSTENAARS DIE

ZICH ALS REACTIE GEHEEL OP HET AMBACHTELIJKE GAAN STORTEN.'³⁵

ICT zorgt voor een ander gebruik van de ruimte. Winkels hebben het moeilijk. Maar leegstand schept nieuwe mogelijkheden. Een aantal jaren geleden nog ondenkbaar, maar nu een groeiend fenomeen: lege winkelruimtes worden gebruikt als expositieruimte. Aan de andere kant krijgen galeries het ook moeilijk: websites vormen een nieuwe concurrerende marktplaats. ICT maakt het ook mogelijk om het theater naar het filmdoek te brengen. Bioscopen en filmhuizen laten nu ook concerten, opera en ballet zien.

De samenleving visualiseert. Waar sinds de uitvinding van de boekdrukkunst het geschreven woord de manier was om kennis, maar ook emoties en gevoel over te brengen, is het afgelopen decennium een grote herschikking op gang gekomen. Jongere generaties zijn beeldgericht in hun manier van communiceren.

'WE LEVEN IN EEN BEELDENTIJDPERK. HET AANBOD IS ENORM. VIA SOCIAL MEDIA DELEN JONGEREN HUN LIKES HEEL SNEL UIT. DAT HEEFT OOK GEVOLGEN VOOR DE WIJZE WAAROP JONGEREN KIEZEN. JONGEREN WILLEN HEEL SNEL INFORMATIE WAARDOOR DE KEUZE NIET ALTIJD UITGEBALANCEERD IS. IETS IS HEEL SNEL MET JA OF NEE BEOORDEELD.'³⁶

De mogelijkheden van individuele expressie en creatie door middel van ICT en robotica groeien: denk aan de 3D-printer, Fab-labs, etcetera.

TETEM educatie
Kunst-lab workshop
Weekend van de Wetenschap

bron **TETEM educatie**

Opleiding Creative Technology
bron **Universiteit Twente**

GOGBOT Festival
werk van Jeroen van Loon

fotograaf **Roy te Lintelo**
bron **FLICKR**

Intellectueel en artistiek eigendom staan onder druk: de mogelijkheden van (illegaal) kopiëren en downloaden groeien. Hierdoor verdwijnen diverse nog vrij recente 'verdienmodellen' zoals de CD. We raken gewend aan 'gratis'. Waarom zou je nog een abonnement nemen als alles van het internet is te plukken? Dat we daarbij heel veel reclame over ons heen krijgen nemen velen vooralsnog voor lief en ook dat we daarbij veel persoonlijke data weggeven. Voor de hardware daarentegen is men bereid fors in de buidel te tasten. Mobiele telefoons, pads, platte hd-tv's zijn stuk voor stuk statussymbolen.

'DE KUNSTEN HEBBEN HUN BETEKENIS ONDER INVLOED VAN DIGITALISERING NIET VERLOREN, MAAR TONEN DEZE MET ANDERE MIDDELEN EN VIA VELE MEDIA. ONDER INVLOED VAN DEZE MEDIAREVOLUTIE VERANDERT ONS DENKEN OVER AUTHENTICITEIT. DE IMPACT VAN DEZE ONTWIKKELINGEN KAN MOEILIJK WORDEN OVERSCHAT.'³⁷

De consument verkiest steeds vaker toegang tot muziek (streaming) boven het vergaren van muziekdragers. Waar we vroeger onze identiteit ontleenden aan een zichtbaar aanwezige uitgebreide muziekcollectie in de woon- of slaapkamer, maken we nu onze smaak kenbaar door deze te delen via social media.

'TECHNOLOGISCHE ONTWIKKELINGEN HEBBEN OOK MAATSCHAPPELIJK EEN GROTE IMPACT GEHAD. WE GINGEN KENNIS DELEN EN VAN HIËRARCHISCH DENKEN NAAR INSPIRATIE EN ZELFREDZAAMHEID. DE 'OPKOMST VAN HET GRATIS' IS INGEZET.

WE HECHTEN STEEDS MINDER BELANG AAN BEZIT, WEL AAN GEBRUIK.'³⁸

Privacy wordt een maatschappelijk thema. ICT kruipt in het individuele leven van mensen. Nanotechnologie, robotica, biotechnologie komen er aan. 'Big data' is ook een thema. Daar past een toenemende behoefte bij om data en informatie te kunnen interpreteren.

'JONGEREN WORDEN GEACHT VOLOP BEKEND TE ZIJN MET HET GEBRUIK VAN DE NIEUWE TECHNOLOGISCHE MOGELIJKHEDEN. ECHTER, VEEL TECHNOLOGISCHE VERNIEUWINGEN HEBBEN HUN POTENTIE NOG NIET BEREIKT EN HET DOEL IS OOK NIET ALTIJD DUIDELIJK.'³⁹

2.4 SOCIAAL / CULTURELE TRENDS

De verschillen tussen bevolkingsgroepen in Nederland worden groter. Het SCP geeft daarbij aan dat er geen sprake is van een harde tweedeling. Het spreekt van een 'Clubsandwich' en onderscheidt meerdere bevolkingsgroepen⁴⁰.

De tegenstelling tussen hoogopgeleide en laagopgeleide mensen in Nederland wordt groter. Zij lijken langs elkaar heen te leven, zeker als het om culturele belangstelling gaat⁴¹.

Terwijl de wereld in rap tempo globaliseert en met elkaar verknoopt raakt is ook een tegenreactie ontstaan. 'Eigen' is in en 'niet-eigen' lokt minder dan

voorheen. Dit manifesteert zich in een grotere gerichtheid op de eigen cultuur. Regionaal groeit een herwaardering van de eigen regionale producten en gewoonten. Op nationaal niveau zien we een herwaardering van onder andere de Nederlandstalige muziek, de toepassing van delts blauw, het delen van tegeltjes-wijsheid en het samenstellen van het menu met toepassing van seizoensgebonden groente en fruit uit eigen land.

Er lijkt een grotere kloof te ontstaan tussen de 'langzame', regionaal georiënteerde wereld, en de snelle, globaliserende groepen. Overijssel laat beide beelden zien, waarbij de scheidslijn niet perse verloopt tussen stad en platteland.

Individualisering: over alle generaties heen wordt er minder druk ervaren van afkomst, geloof en instituties. Daarmee samenhangende culturele waarden (immaterieel erfgoed) vervagen en kennis daarover is bij de jongere generaties minder aanwezig. Oudere generaties is geleerd dat deelname aan de 'hoge' kunst een zekere waarde meebrengt. Jongere generaties zijn niet met dat waardeoordeel opgevoed. De culturele canon, die geldt als referentiekader voor een gedeelde cultuur, heeft aan gezag ingeboet.

'HET UNIEK ZIJN IS 'OVERRATED', MENSEN HEBBEN ER GENOEG VAN OM UNIEK TE ZIJN. WE HEBBEN ER GEEN LAST MEER VAN EEN MASSAMENS TE ZIJN.'⁴²

'DE SECTOR MOET WAAKZAAM ZIJN. WE ZIJN ALS EEN EIK, DIE VAN BINNENUIT UITHOLT.'⁴³

We leven in een belevenismaatschappij. Het verlangen naar onderdompeling, naar intense ervaringen, naar sfeer en reuring neemt toe. Beleviscultuur, festivalisering en funshoppen typeren het tijdsbestel. We willen alles, meteen en overal.⁴⁴

Grootschalige bewegingen hebben plaatsgemaakt voor zeer persoonlijke profielen. Onder invloed van het internet en social media is iedereen in staat zijn eigen smaak te ontwikkelen en ten toon te spreiden. Er vindt een sterke oriëntatie plaats op geestverwanten. Met het heterogener worden van de samenleving lijkt het steeds lastiger om bepaalde culturele arrangementen in stand te houden. Door het diverse aanbod ervaart de consument keuzestress en maakt pas op het allerlaatste moment een keuze.

'HET ZELF ORGANISEREN EN ONAFHANKELIJK ZIJN WORDT STEEDS BELANGRIJKER. HET LEVENSLANGE LIDMAATSCHAP IS TANENDE. HET BELANG BINDT, NIET DE IDEOLOGIE. ER IS ZOWEL NOODZAAK ALS EEN TOENEMEND GELOOF IN DE PARTICIPATIESAMENLEVING.'⁴⁵

Van bezit naar gebruik: er lijkt een grotere groep mensen te komen die voor huur in plaats van koop gaan. Bezit wordt niet alleen als een last gezien in het flexibele, snelle leven, maar ook steeds vaker als verkwistend: waarom zouden we allemaal het zelfde product aanschaffen als we het ook met elkaar kunnen delen?

**Zaal Funky Forest
Natura Docet
Wonderryck Twente**

fotograaf **Arie Kwast**
bron **Natura Docet
Wonderryck Twente**

2.5 ECOLOGIE/RUIMTE

De aandacht voor duurzaamheid zal blijven bestaan. De grondstoffschaarste zal met de toenemende wereldbevolking verscherpen. Klimaatvraagstukken blijven de aandacht vragen.

Het belang van steden neemt in onze samenleving toe. Voor een steeds groter deel van de bevolking speelt zich daarmee wonen, werken en ontspanning in de stad af.

'HET CULTURELE KAPITAAL IS EEN BELANGRIJKE FACTOR VOOR EEN WELVARENDE, AANTREKKELIJKE STAD. DE BEBOUWDE EN RUIMTELIJKE OMGEVING – EN DAARMEE DE ROL VAN ARCHITECTEN EN ONTWERPERS – HEEFT GROTE INVLOED OP HET WELZIJN VAN DE INWONERS. CULTURELE VOORZIENINGEN BEPALEN IN BELANGRIJKE MATE DE IDENTITEIT EN EIGENHEID VAN DE STAD. HET PROFIEL VAN EEN STAD KAN ER ERG DOOR VARIËREN [...] DE WIJZE WAAROP IS AFHANKELIJK VAN DE SAMENSTELLING VAN DE BEVOLKING, IDENTITEIT EN AMBITIES VAN DE GEMEENTEN.'⁴⁶

De natuur wordt steeds meer gekoesterd, ook omdat de bewustwording groeit dat de natuur een belangrijke rol speelt in het onderhouden en handhaven van de eigen gezondheid. Het hergebruiken van producten is in, met name onder de jongere generaties. De DIY-beweging (Do It Yourself) is in opkomst. Het ambacht wordt geherwaardeerd, jonge vrouwen gaan

weer zelf kleren maken en repair-café's verschijnen in de grote steden.

De plantenbakcommissies zijn terug van weggeweest en burgerinitiatieven geven in gezamenlijkheid vorm aan duurzaamheid.

'DE KUNSTENAAR ZELF IS OOK VEELZIJDIGER EN LEEFT NIET MEER ALLEEN VOOR DE KUNST, MAAR IS IN STAAT REGIE AAN ZIJN LEVEN, INKOMSTEN EN WERK TE GEVEN. CREATIE IS OOK EEN BREED BEGRIIP. OOK HET MAKEN VAN DINGEN HOORT DAAR BIJ, ZOALS BIJVOORBEELD EEN EIGEN MOESTUIN.'⁴⁷

Het beroep van boer wordt opnieuw gewaardeerd, de moestuin is weer in en wie twee decennia geleden had opgeworpen dat boeren en ontwerpers nog eens de handen in elkaar zouden slaan, zou bevreemd zijn aangekeken. Toch was op de editie 2013 van de Dutch Design Week in Eindhoven het thema 'Agri meets Design' trending topic op twitter.

'OVERIJSSSEL IS GROOT IN KLEINE DINGEN. OVERIJSSSEL BESTAAT NIET ALS 'GROOT' IDEE. OOK AL KOMEN ER EEN MILJOEN BEZOEKERS NAAR DE FUNDATIE, IEMAND UIT ENSCHEDE ZAL HET NOOI ZIEN ALS ZIJN/HAAR MUSEUM.'⁴⁸

Er is in Overijssel sprake van 'Ruimte zonder Programma'. De leegstand neemt toe, of het nu gaat om vrijkomende agrarische bebouwing, maatschappelijk vastgoed als scholen en zorginstellingen of winkels en kantoren.

'WE BEWEGEN VAN VASTGOED NAAR 'LOSGOED'. DE CULTUUR KOMT NAAR ONS TOE EN IS NIET LANGER GEBONDEN AAN VASTE GEBOUWEN. WE PROGRAMMEREN VOORSTELLINGEN OP ALLERLEI LOCATIES. WE HEBBEN EEN TOENEMENDE BEHOEFTE AAN FYSIEKE (TIJDELIJKE) ONTMOETINGSPLEKKEN EN EIGENEN ONS DE OPENBARE RUIMTE TOE.'⁴⁹

De huidige leegstand op de markt van bedrijven/kantoren en maatschappelijk vastgoed heeft twee kanten. Enerzijds is er – in tegenstelling tot een decennium geleden – een overvloed aan ruimte beschikbaar voor de realisatie van legale creatieve hot spots en podia. Dat kan echter maar moeilijk zijn beslag krijgen door de nog steeds relatief hoge vraagprijzen van het vastgoed en moeizame financiering.

WIE KIJKT ER NAAR HET OOSTEN?

West Nederland kijkt niet zo vaak naar Overijssel. Op haar beurt kijkt Overijssel wel naar de Randstad, maar is de regio zich ook steeds meer bewust van het eigen kunnen en kijkt langzaam ook oostwaarts over de grens naar Duitsland. Grenzen vertekenen de mental map. Voor wonen en werken bestaan nog steeds behoorlijke grensbelemmeringen, maar voor het consumeren van cultuur over de grens niet. Het is alleen handig als je een beetje de taal spreekt.

Ben je als inwoner voor het consumeren van cultuur, oost of westwaarts gericht? De gedachten zullen in eerste instantie uitgaan naar de grote musea en cultuurpleizen in West Nederland en tegelijkertijd een stuk ergernis dat al dat 'lekkers' niet direct om

'ER VINDT OOK STEEDS MEER ACTIE PLAATS BUITEN HET STADSCENTRUM. WE ZULLEN OOK ASSERTIEVER MOETEN WORDEN, TROTS ZIJN OP WIE WE ZIJN EN WAT WE KUNNEN ALS CULTUURSECTOR. HEEL VEEL JONGEREN ZIEN DAT NIET. HET IS IN DE RANDSTAD NIET ALTIJD BETER. HIER KUN JE NOG KANSSEN PAKKEN EN NIEUWE DINGEN NEERZETTEN.'⁵⁰

Anderzijds wordt de culturele branche zelf – door fusies en bezuinigingsoperaties – geconfronteerd met eigen leegstaand vastgoed, dat op de huidige markt niet voor financieel aantrekkelijke prijzen kan worden weggezet. Deze situatie legt een groot financieel beslag op de sector en/of overheid als eigenaar van de betreffende panden.

de hoek ligt. Maar als eenmaal het Ruhrgebied op het netvlies zit, opent zich een scala aan mogelijkheden.

De steden in het Ruhrgebied hebben hun bewoners al decennialang op grootse musea getrakteerd, als was het maar om de teloorgang van de mijnbouw en de miserabele aanblik van de steden een beetje goed te maken. Toen vervolgens het Ruhrgebied als culturele hoofdstad 2010 werd aangewezen, opende de doos van Pandora zich nogmaals. In het Ruhrgebied anno 2015 struikel je letterlijk over prachtig (verbouwde) musea en expositie ruimtes voor moderne en hedendaagse kunst. Het ene pand nog mooier en groter dan het andere.

En over welke afstand hebben we het eigenlijk? Van Enschede naar Amsterdam

is het 161 kilometer en vanuit Enschede naar Oberhausen (waar de internationaal befaamde kunstenaar Christo zich al een paar keer op de Gassometer heeft mogen uitleven) is het slechts 109 kilometer. En als je bereid bent na de Gassometer nog 10, 20 of 30 kilometer verder het gebied in te rijden heb je toegang tot tientallen grote en spraakmakende musea.

2.6 POLITIEK

De afgelopen jaren zijn grote bezuinigingsronden uitgevoerd, onder andere in de cultuursector. Het begrotingstekort is door de crisismaatregelen van het kabinet echter groter geworden. De verwachting is dat de overheden de komende jaren terughoudend zullen zijn met investeringen. De participatiemaatschappij blijft een thema de komende jaren. Voor een deel past dit binnen bezuinigingsretorica. Voor een deel is het overtuiging. Het roept de vraag op welke rol de overheid zelf heeft in de participatiesamenleving en hoe de overheid in deze nieuwe situatie meetbare informatie kan verzamelen. Maar ook hoe ze in haar nieuwe rol de kwaliteit van voorzieningen naar burgers toe kan borgen.

Waar decennia lang aandacht was voor een verdelende rijksoverheid – met extra gelden naar gebieden die kampen met een achterstand – gaat nu de aandacht vooral uit naar het versterken van economische krachtige gebieden.

'DE UITNODIGINGSPLANOLOGIE IS OOK EEN VERMOMMING VAN DE BEZUINIGING, MAAR IS

DAARNAAST OOK INTERACTIEF EN GELIJKWAARDIGER.'⁵¹

'DE POLITIEK IS RISICOMIJDEND, LIJKT WILLOOS EN VOLGT BURGERS TEVEEL IN KEUZES.'⁵²

'DEZE GENERATIE GAAT VEEL MEER BOTTOM-UP WERKEN. DE OUDERE GENERATIES DEDEN HET FOUT: ZE HEBBEN EEN CONSUMPTIE MAATSCHAPPIJ GECEËRD EN HADDEN AMPER AANDACHT VOOR DUURZAAMHEID. WE ZIJN KRITISCH, WE GAAN DE DINGEN ZELF WEER MAKEN EN WE PLAATSEN KANTTEKENINGEN BIJ DE WERKING VAN DE HUIDIGE DEMOCRATIE.'⁵³

'MENSEN KIEZEN VOOR LOKALE PARTIJEN EN REGIONAAL OVERSTIJGEND BELEID IS NOG MOEILIJK TE MAKEN.'⁵⁴

'ER WAS WEL AANDACHT VOOR DE EXPLOITATIE VAN CULTUUR, VOOR HET NEERZETTEN VAN EEN MOOI GEBOUW DUS, MAAR WEINIG AANDACHT VOOR DE PRODUCTIE.'⁵⁵

De wijze waarop de politiek naar de culturele sector kijkt is sinds een aantal jaren flink aan verandering onderhevig. Lang ging cultuurbeleid om het stimuleren van de kunst in de breedste zin van het woord: het toegankelijk maken van kunst voor grote groepen van de bevolking en het stimuleren van kunsteducatie. Cultuur werd als belangrijke vestigingsfactor gezien. Dat denken is de afgelopen periode veranderd. Er is flink op de overheidsbudgetten gekort en de cultuurbegroting werd als te omvangrijk ervaren. Cultuur moest 'de markt op'. Toch is er ook een voorzichtige kentering zichtbaar bij een aantal gemeenten.

Kamerooperahuis

Voorstelling Being Arthur

fotograaf **Rik Engelgeer**
bron **Kamerooperahuis**

In de collegeakkoorden opgesteld in 2014 wordt steeds vaker opnieuw het belang van cultuur aangestipt.⁵⁶ Op rijksniveau benadrukt de huidige minister, naast het economische, ook het maatschappelijk belang van kunst.

De politiek polariseert: er zijn meer mensen die voor de flanken kiezen. Een deel van de politiek ervaart cultuur als een overbodige luxe voor de beter gesitueerden.

'DE POLITIEK IS WEINIG TRANSPARANT EN VOELT NIET ALTIJD VEILIG. TE VAAK WORDT MET GEFORCEERDE THEMA'S OF CLICHÉ BEELDEN GEWERKT.'⁵⁷

Tegelijkertijd doet de economische crisis delen van het politieke veld en beleidsmakers juist ook hoopvol naar kunstenaars kijken. Men begint zich af te vragen of de kunstsector niet kan worden gestimuleerd - door hun 'out of the box denken' - allianties met bedrijven aan te gaan. Daardoor kunnen interessante cross-overs ontstaan, met nieuwe economische groei als gevolg. Het innovatieve vermogen van de sector wordt erkend en de creatieve industrie wordt als een van de negen topsectoren in Nederland aangewezen en opgenomen in het top-sectoren beleid.

Een tiental jaren geleden ontstond er een ware hype rondom de 'Creatieve Stad'. De inzichten van Richard Florida⁵⁸ hebben duidelijk gemaakt dat de creatieve klasse belangrijk is voor de leefbaarheid en het aantrekkelijk maken en houden van een stad. In navolging van zijn werk stortten beleidsmakers en politiek zich in tal van steden zich op de creatieve klasse. Deze top-down benadering is vanuit overheidswege inmiddels losgelaten.

Belangrijke delen van het sociale beleid zijn gedecentraliseerd. Rondom de thema's zorg, duurzaamheid, vergrijzing en leegstand wordt wederom hoopvol gekeken naar de cultuursector voor het aandragen of bewerkstelligen van oplossingen. Het gaat niet langer meer om 'l'art pour l'art' maar om het creatief denkvermogen van de sector als middel om de maatschappij als totaal verder te brengen.

'ER IS EEN KLOOF TUSSEN POLITIEK EN KUNST. ZO KON HET GEBEUREN DAT (POLITIEK) ZWOLLE IN EERSTE INSTANTIE NIET EENS IN DE GATEN HEEFT GEHAD DAT IN HAAR STAD EEN BELANGRIJKE MUZIEKSTROMING WAS GROOT GEWORDEN. OPGEZWOLLE STOND AL EEN TIJDJE OP DE NATIONALE PODIA TOEN BINNEN HET STADHUIS PAS DOORDRONG WAT ER GAANDE WAS.'⁵⁹

SMAAKMAKERS IN OVERIJSEL

Zwolle en de Nederlandstalige hiphop: Opgezwolle, De Fakkelbrigade, De Fakkelteitsgroep en Typhoon.

Opgezwolle is een Nederlandse rapformatie uit Zwolle die Nederlandstalige hiphop heeft gemaakt en er aanzienlijk toe heeft bijgedragen dat nederhop als muziekstijl bij het grote publiek is doorgebroken. De groep bestond uit Sticky Steez, Phreako Rico en Delic. Opgezwolle is in 2007 genomineerd voor een EMA (Europe Music Award) voor "Beste Nederlandse Artiest".

De Fakkelbrigade kwam begin 2009 tot stand en bestond toen uit de leden Rico, Sticks, James, Typhoon en A.R.T. De Fakkelbrigade wordt gezien als de opvolger van Opgezwolle omdat Rico en Sticks mede de Fakkelbrigade hebben opgericht.

De Fakkelteitsgroep, opgericht door Sticks (Zwolle) is een groep rappers uit Oost Nederland, met name in de regio Zwolle en Nijmegen. Hun albums worden gezien als de top van de nederhop. De groep wordt gevormd door De Fakkelbrigade, Sticks & Rico (Opgezwolle), Typhoon, Freez, James, Herb Alfonso, Kabel, Sanders, A.R.T, Seven League Beats, Henning, Boef en de Gelogeerde Aap, Zo Moeilijk en Deux Deux.⁶⁰

Typhoon (Zwolle) speelt momenteel de sterren van de hemel: In de Volkskrant top 50 van beste Albums van 2014 staat het Album 'Lobi da Basi' van Typhoon (Glenn de Randamie, Zwolle) op de eerste plaats.⁶¹

2.7 EVALUATIE MAATSCHAPPELIJKE TRENDS

Trends zijn altijd verwarrend: elke ontwikkeling roept weer een reactie op. Het is vaak onzeker welke beweging de overhand zal krijgen. Als we desalniettemin een poging wagen om een synthese van bovenstaande ontwikkelingen te maken en te beschrijven welke trends voor Overijssel de komende jaren het belangrijkste zullen zijn, komt een volgend beeld naar voren.

1. De wereld verandert snel en trekt zich minder van grenzen en bestaande instituties aan. De vloeibaarheid van de maatschappij hangt samen met de impact van ICT, waardoor innovaties elkaar snel opvolgen. Het heeft ook te maken met het ontstaan van een netwerkmaatschappij, die minder rigide en opener is, maar ook instabieler als je hem vergelijkt met de oude hiërarchische structuur. Ook de individualisering en ontzuiling spelen een rol: mensen hechten zich minder aan één groep. Deze ontwikkelingen stellen enorme eisen aan de flexibiliteit en het aanpassingsvermogen van bestaande instituties – ook die in het culturele domein.

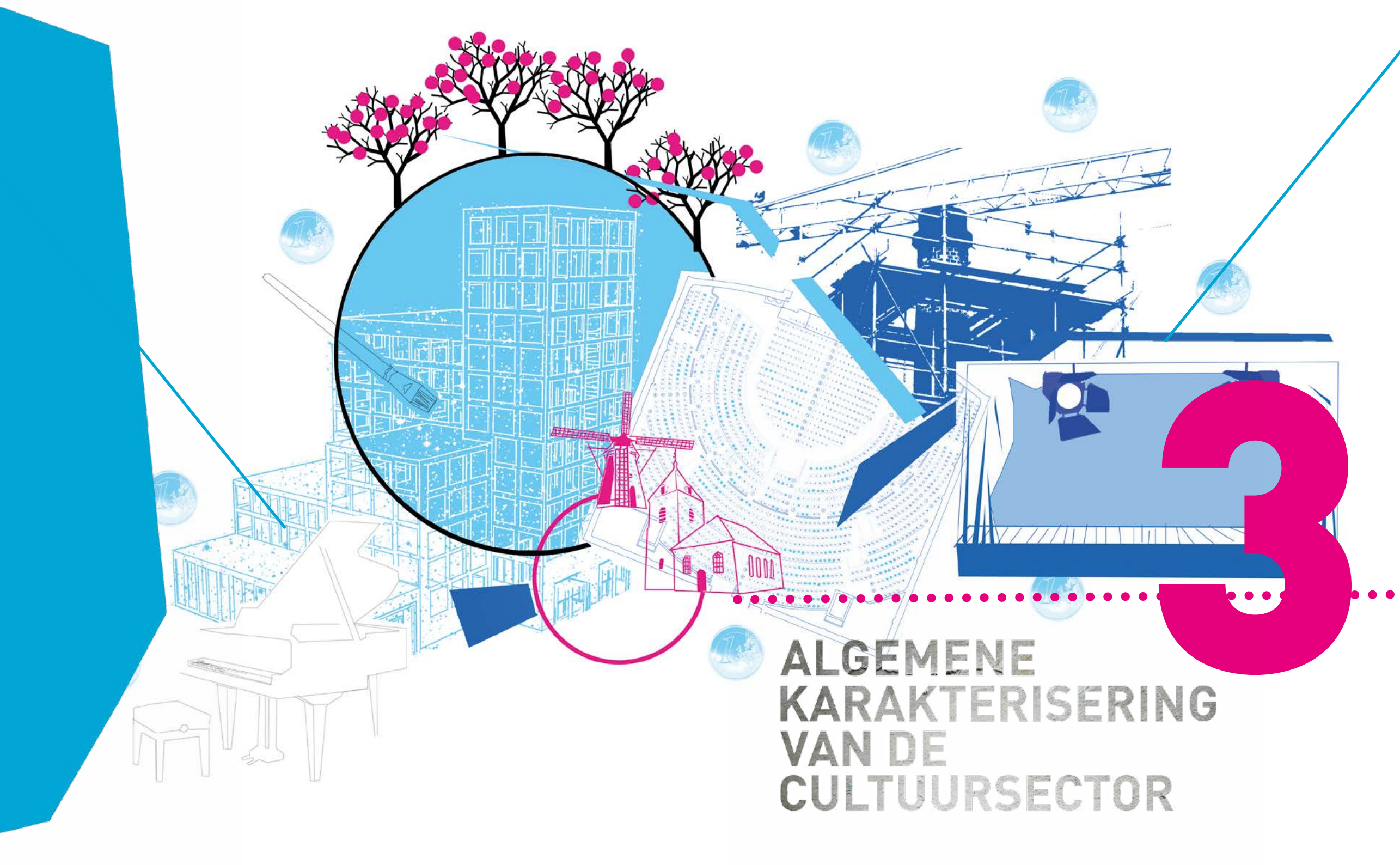
2. De snelle veranderingen en de globalisering stellen hoge eisen aan de economie van Nederland en Overijssel. De kracht van onze economie zit hem in de hogere toegevoegde waarde die we aan de producten geven, niet in de lage prijs van de producten. We zullen wel origineel en innovatief moeten zijn. Dit biedt kansen voor de creatieve industrie. We behoren nu nog tot de koploper in Europa als het gaat om het aantal huishoudens en personen dat toegang heeft tot het internet. Andere landen zullen hun achterstand gaan inlopen.

3. Daarbij verandert de maakindustrie: ICT maakt het mogelijk voor velen om geïndividualiseerde producten te produceren ('smart industry', exemplarisch belichaamd in de 3D-printer). Mensen gaan weer dingen maken in plaats van af te wachten wat anderen voor hen maken. Ook hier geldt weer dat het belang van verbeeldingskracht groeit.

4. Het belang van eigenheid van plekken groeit. De kwaliteit van de leefomgeving is belangrijk als vestigingsfactor. Daarnaast hechten mensen aan eigenheid als tegenhanger tegen de globaliserende wereld.

5. Er ontstaan grotere tegenstellingen, ook binnen Overijssel. Het SCP spreekt in dit verband van een 'zachte tweedeling'. De politiek polariseert eveneens.

6. Het is waarschijnlijk dat de culturele en creatieve sector meer ruimte krijgt. Dit is ook letterlijk bedoeld. De leegstand in Overijssel aan maatschappelijk vastgoed, winkels, kantoren en boerderijen zal aanzienlijk zijn. Er is nu al een vraag richting creatieven om ideeën voor invulling. Die vraag wordt groter.

**ALGEMENE
KARAKTERISERING
VAN DE
CULTUURSECTOR**

3 ALGEMENE KARAKTERISERING VAN DE CULTUURSECTOR

De in hoofdstuk 2 genoemde ontwikkelingen hebben tot een enorm veel en gevarieerde reacties geleid in de culturele sector. Bezuinigingen, een andere smaak van het publiek, nieuwe technologieën: het kwam allemaal tegelijkertijd. Als reactie gingen cultuurinstellingen samenwerken. Gezelschappen zochten het publiek actief op: orkesten gingen bijvoorbeeld veel voorstellingen buiten de concertzalen geven⁶². En kunstenaars gingen op zoek naar nieuwe markten, bijvoorbeeld in de zorg.

In dit hoofdstuk gaan we wat dieper in op deze ontwikkelingen. We hanteren daarbij de indeling naar capaciteit, participatie en geldstromen. Deze indeling is ontleend aan de Cultuurindex⁶³, waarbij capaciteit verwijst naar de uitrusting van het culturele veld, participatie de publieke belangstelling voor cultuur weergeeft en geldstromen de financiële kant in beeld brengt.

Naast het presenteren van landelijk cijfermateriaal gaan we zoveel mogelijk in op de Overijsselse situatie, voor zover cijfermateriaal voorhanden. Een verdiepingsslag naar deelsectoren zal met name in hoofdstuk 4 worden gemaakt.

3.1 CAPACITEIT, EEN EERSTE LANDELIJKE VERKENNING

In de Cultuurindex van Nederland wordt een breed overzicht aangeboden hoe de cultuursector wat betreft capaciteit ervoor staat. Bij capaciteit gaat het dan vooral om het aantal gebouwen, stoelen en voorstellingen, uitvoeringen of filmvertoningen en werkzame personen, kortom het cultuuraanbod zoals dat naar het publiek toekomt.

Voor de periode 2005-2011 duiden de getotaliseerde capaciteitscijfers voornamelijk op groei.⁶⁴ De Cultuurindex als totaal is nog niet doorgetrokken tot en met 2013. Voor de sectoren film, podiumkunsten en letteren zijn wel al recentere cijfers beschikbaar⁶⁵.

**Tentoonstelling Kuda
The Tubing Project**

fotograaf **Anntje Wong**
bron **TETEM kunstruimte**

In de publicatie ‘Cultuur in Beeld 2014’ van het ministerie van OCW⁶⁶ wordt met name de periode 2009-2013 in kaart gebracht. Landelijk cijfermateriaal in deze verkenning hebben we met name aan de Cultuurindex ontleend, maar ook uit publicaties van het ministerie van OCW, het CBS en het Filmkenniscentrum. De cultuursector is wat betreft werkgelegenheid behoorlijk in beweging. Wat opvalt is de toename van het aantal bedrijven door de explosieve groei van het aantal zelfstandigen (ZZPers) en een groeiend leger van vrijwilligers in de musea dat de afname van betaalde banen opvangt en zelfs overtreft.⁶⁷ Het stijgende aantal ZZP-ers maskeert ook een stijgende verborgen werkloosheid.

In de erfgoedsector is (veelal specialistische vakmatige) kennis over behoud en beheer van collecties (in musea en archieven), monumenten en archeologische vondsten van wezenlijk belang. Door vergrijzing, in combinatie met een afnemende instroom, stokt de overdracht van kennis. De lacune die hier ontstaat, wordt niet gecompenseerd door de toegenomen inzet van vrijwilligers, omdat zij niet kunnen terugvallen op de kennis van professionals.⁶⁸

‘EEN PAAR JAAR GELEDEN KON JE ALS KUNSTENAAR NOG EEN BETAALD BIJBAANTJE KRIJGEN ALS SUPPOOST OF RECEPTIEMEDEWERKER IN HET MUSEUM. NU WORDT DAT ALLEMAAL GEDAAN DOOR VRIJWILLIGERS.’⁶⁹

In de sector letteren is de tendens tot en met 2013 een lichte daling. Opvallend is het feit dat het aantal nieuwe boektitels sinds 2009 sterk toeneemt

maar dat het aantal verkochte boeken inclusief e-boeken een daling laat zien. De verwachting is dat het aantal titels alleen maar zal gaan toenemen, schrijvers zijn niet meer afhankelijk van een uitgever, boeken kunnen ook in eigen beheer worden uitgegeven. Het aantal bibliotheekorganisaties is de afgelopen paar jaar stabiel gebleven, ook wisten de bibliotheken hun leden aantal op peil te houden. Zie verder paragraaf 4.5.

De sector film laat sinds het peiljaar 2005 van de Culturele Index groeicijfers zien. Wel lijkt de groei te temperen. Begin januari 2015 zijn de bezoekerscijfers en de recette over het jaar 2014 afgegeven: in 2014 wordt hetzelfde resultaat genoteerd als in 2013. De bezettingsgraad van de Nederlandse bioscopen is in 2014 ook gedaald als gevolg van het op de markt komen van nieuwe filmcomplexen en het daarmee gestegen totaal aantal stoelen. Opvallend is de sinds 2007 spectaculaire groei van het aandeel Nederlandse films op het totaal aantal nieuwe films.⁷⁰

Het aantal voorstellingen in theaters, schouwburgen en op poppodia als totaal groeit aanvankelijk nog in de periode 2005-2011.⁷¹ Grote bezuinigingen op cultuursubsidies zijn met name in de periode daarna geëffectueerd. Als gekeken wordt naar de tijdreeks 2009-2013 wordt het effect van de bezuinigingen zichtbaar in het aantal gerealiseerde voorstellingen. Cijfers over het aantal voorstellingen binnen de professionele podiumkunsten over de periode 2009-2013 worden in de volgende paragraaf verder uitgewerkt. Opvallend is de trend van grotere naar kleinere podia: ‘Het aantal stadions en

evenementenhallen waar podiumkunsten worden vertoond nemen in de periode 2005-2011 met ruim 25 % af en het aantal zit- en stapplaatsen in stadions en evenementenhallen is in de periode 2005-2011 zelfs bijna gehalveerd. Kennelijk beleven we podiumkunsten steeds vaker in theaters, stadions en evenementenhallen die gemiddeld kleiner van opzet zijn’.⁷²

De afgelopen jaren het aantal festivals zeer sterk gegroeid (van 150 in 1980 naar 705 in 2012⁷³) en programmeren ook poppodia steeds vaker op verschillende locaties buiten de eigen podia.⁷⁴ De organisatie wordt dus belangrijker dan de stenen.

‘ER LIGT VEEL NADRUk OP NIEUW TALENT, NIEUWE VOORSTELLINGEN EN TENTOONSTELLINGEN. DE FOCUS OP VERDIEPING EN ONTWIKKELING VAN TOPCREATIE NEEMT AF. HET NIEUWE KAN DAARDOOR DE VIJAND WORDEN VAN HET BETERE. DE INFORMELE EN KLEINSCHALIGE INITIATIEVEN VOOR TALENTONTWIKKELING ZIJN BEMOEDIGEND MAAR MISSEN EEN DUURZAAM KARAKTER.’⁷⁵

Ondanks de crisis zijn er de laatste jaren veel theaters bijgekomen of verbouwd in Nederland. Dit staat in contrast tot de bezuinigingen op de subsidies, waar de cultuursector de afgelopen vier jaar door is getroffen. Schouwburgdirecteuren hebben daardoor de laatste jaren hoofdbrekens hoe ze de exploitatie rond krijgen. Vaak waren de besluiten tot bouw gebaseerd op optimistische verwachtingen over de kosten van exploitatie en programmering. Daarnaast hebben zij sinds 2008 te maken met afnemende bezoekersaantallen

en problemen om sponsoring en zaalverhuur op peil te houden’.⁷⁶

De economische crisis heeft als gevolg gehad dat minder culturele instellingen worden gesubsidieerd. De instituties die blijven worden sterker, dit heeft zowel positieve implicaties (krachtenbundeling) als ook negatieve implicaties (monopolie positie).

3.2 CAPACITEIT: HOE STAAT OVERIJSSSEL ERVOR?

We hebben in eerste instantie gekeken (zie figuur 1) naar het aantal voorstellingen dat is opgevoerd op de podia van de leden die zijn aangesloten bij VSCD (Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties) en de VNPF (Vereniging Nederlandse Poppodia en Festivals).

Professionele podiumkunsten Nederland en Overijssel		
Aantal voorstellingen	NL	Overijssel
2009 Theater	16092	661
2013 Theater	14115	631
2009 Muziek	21399	1442
2013 Muziek	18041	1099
2009 Dans- en beweging	3384	114
2013 Dans- en beweging	2295	101
2009 Muziektheater	5842	335
2013 Muziektheater	4460	233
2009 Cabaret- en kleinkunst	7501	465
2013 Cabaret- en kleinkunst	7847	496
2009 Overige voorstellingen	4146	300
2013 Overige voorstellingen	3934	238
2009 Totaal voorstellingen	58364	3318
2013 Totaal voorstellingen	50692	2798

Figuur 1. Professionele podiumkunsten, aantal voorstellingen naar categorieën. Nederland en Overijssel 2009-2013 ⁷⁷

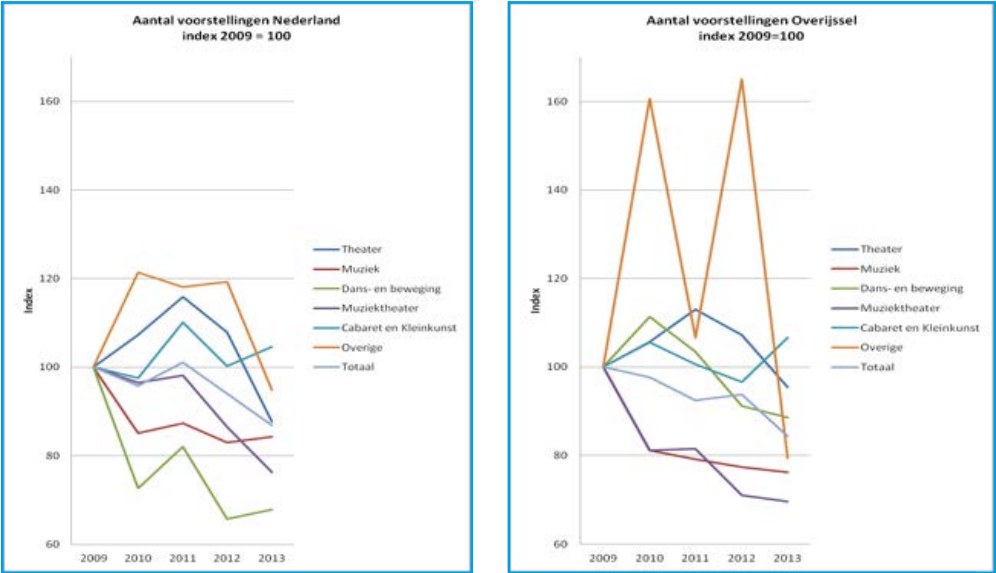
Het aantal voorstellingen professionele podiumkunsten op de Nederlandse podia neemt af van ruim 58.000 voorstellingen in 2009 naar 50.500 in 2013 (cijfers afgerond). Voor Overijssel gaan die cijfers van 3300 naar 2800 voorstellingen. In figuur 2 hebben we 2009 als basisjaar genomen, waardoor we het verloop van de afgelopen 5 jaar kunnen vergelijken.⁷⁸ We volgen in deze de indeling zoals door het CBS wordt aangeboden omdat vanuit het CBS-bestand ook een uitsplitsing van cijfers op provincieniveau kan worden gemaakt.⁷⁹ Ten opzichte van 5 jaar geleden is een daling ingezet (met uitzondering van de categorie cabaret- en kleinkunstvoorstellingen). Het aantal voorstellingen in Overijssel neemt iets sneller af dan in de rest van Nederland.⁸⁰

In Nederland worden in 2013 gemiddeld 2 voorstellingen per 1000 inwoners in schouwburg of concertgebouw geprogrammeerd. In Overijssel is dat aantal 1.84. Overijssel scoort daarmee onder het gemiddelde. In 2013 zijn voorts per 1000 inwoners gemiddeld 0.3 concerten op poppodia geprogrammeerd. Er zijn geen cijfers voor Overijssel beschikbaar, wel voor de regio Oost. In Oost Nederland worden gemiddeld 0.19 concerten per 1000 inwoners aangeboden. De regio's Noord, Zuid en West scoren allen hoger. Een nuancering voor Overijssel en de regio Oost is hier op zijn plaats. Nederland kent 12 grotere poppodia (bezoekcapaciteit groter dan 1000).⁸¹ Twee daarvan liggen in Overijssel en ook vlak bij elkaar (Metropool in Hengelo en Atak in Enschede). Het is goed mogelijk

dat als alleen naar bezoekerscijfers voor Overijssel zou zijn gekeken de score hoger voor Overijssel hoger zou zijn geweest.

Als we 2009 als basisjaar nemen, dan laat het beeld voor Nederland in eerste instantie voor de categorieën cabaret, theater en overige nog groei zien, waarna voor deze categorieën ook een daling werd ingezet. In Overijssel is opvallend dat de daling van het aantal dansvoorstellingen veel minder sterk in gezet als in de rest van Nederland. In 2010 en 2012 heeft Overijssel gepiekt op het aantal 'overige voorstellingen'. Aangezien het in Overijssel om slechts een paar honderd overige voorstellingen gaat, is een groei of afname van enkele tientallen voorstellingen direct zichtbaar in de curve.

Voor wie bouw je als gemeente eigenlijk podiumvoorzieningen? De ligging en omvang van de stad bepaalt grotendeels het eigen en regionale publieksbereik. Kijkend naar de steden in Overijssel bouwen Zwolle en Enschede grotendeels voor het eigen publiek. In Deventer en Hengelo komt maar een derde van de bezoekers uit de eigen gemeente. In Almelo is dat 14%.⁸³ Dergelijke lage aandelen bezoekers uit de eigen stad roept de vraag op of regionale samenwerking mogelijk zou kunnen zijn als het gaat om de bekostiging van de bouw en exploitatie van voorzieningen. Terwijl 50% van de mensen wel bereid is ongeveer een half uur te reizen voor werk, is maar rond de 10% bereid dezelfde reisafstand te overbruggen voor het bezoeken van een podiumvoorziening.⁸⁴

Figuur 2. Professionele podiumkunsten. Aantal voorstellingen Nederland en Overijssel 2009-2013 naar categorieën (geïndexeerd).⁸²

Afrikafestival Hertme

bron Afrikafestival Werkgroep

Het sluiten van voorzieningen zal daarmee leiden tot een verschraving van het ervaren aanbod in de regio.

'HET PROBLEEM VAN LEEGSTAANDE GEBOUWEN EN MOEZAME EXPLOITATIE VAN KULTURHUSEN IN DE DORPS/STADSCENTRA KAN WORDEN OMGEZET IN EEN KANS. DE KUNST IS OM HIER VORMEN VOOR TE VINDEN WAARMEE MENSEN TEGELIJKERTIJD OP EEN FYSIEKE PLEK KUNNEN WERKEN EN ELKAAR ONTMOETEN ZONDER DAARMEE LANGE TERMIJNVERPLICHTINGEN AAN TE GAAN.'⁸⁵

Het aantal instellingen dat de 25 Overijsselse gemeenten tellen is de afgelopen jaren nagenoeg niet

SMAAKMAKERS IN OVERIJSSSEL, HET GOGBOT FESTIVAL IN ENSCHEDE:

Tijdens het GOGBOT festival in Enschede worden onderwerpen zoals multimedia, kunst, muziek en technologie behandeld. Het festival wil kunst van internationale kwaliteit uit de musea halen en toegankelijk maken voor een breed publiek.

De naam GOGBOT bestaat oorspronkelijk uit twee onderdelen: BOT vanwege de voorliefde voor robotica en GOG vanwege haar dubbele betekenis, zowel de verwijzing naar de bekende Nederlandse schilder Vincent van Gogh en gogo, wat "een beetje gek" betekent.

GOGBOT werkt altijd vanuit een spraakmakend thema dat inspeelt op ontwikkelingen in de actualiteit. Thema's van de vorige jaren waren Mediapolis, Steampunk, Atompunk, Singulariteit, Datapanic, Japanoïid, Memes, Sex&Technology en Spaceship Earth.

afgenomen⁸⁶: bibliotheekinstellingen zijn in elke gemeente aanwezig en 24 gemeenten kennen een museaal aanbod. Verder huisvesten 17 gemeenten een of meerdere muziektheaters, 11 gemeenten een of meerdere poppodia en tenslotte hebben 15 gemeenten een of meerdere bioscoop of filmtheaters.⁸⁷ Tubbergen is het meest karig bedeed op het gebied van culturele voorzieningen: de gemeente kent alleen een paar bibliotheekvestigingen. De plattelandsgemeenten Zwartewaterland, Staphorst, Losser en Dinkelland kennen naast bibliotheken wel musea maar huisvesten verder geen podia. Opvallend is de positie van Wierden, toch een kern met een redelijke omvang, waar geen theater, film of pophuis aanwezig is.⁸⁸

Opmerkelijk aan het festival is dat het altijd één of meerdere zeer spraakmakende elementen bevat. Enkele voorbeelden hiervan zijn de autobomwrakken uit Bagdad van Jonas Staal, de gedragen slipjes automaat van Tinkebell, de werkplaats voor terroristen van Atelier Van Lieshout, de Nouveau Dada Popart van Viavia Oral en de FEMEN international actie tijdens de Free Pussy Riot Tribute Night.

Vanwege de toegankelijke opzet en vernieuwende insteek wordt GOGBOT internationaal gewaardeerd. GOGBOT werd uitgenodigd voor presentaties op onder andere het ISEA in Singapore, Cellsbutton in Indonesië, de Transmediale in Berlijn, Conflux in New York, Japan Media Arts Festival in Japan, Techfest in India en de Wereldtentoonstelling van 2010 in Shanghai. GOGBOT won in 2011 de landelijke innovatieprijs en werd uitgeroepen tot meest innovatieve festival van Nederland.⁸⁹

Het is onjuist te denken dat het cultuuraanbod zich alleen beperkt tot de 5 grote steden in Overijssel. Feitelijk kan worden gesteld dat het podiumlandschap in Overijssel (muziektheaters, poppodia en bioscoop of filmtheaters) in aantal en spreiding (nu nog) behoorlijk aanwezig is.

Het museale aanbod in 24 van de 25 gemeenten is groot. De provincie herbergt echter maar enkele musea die door hun omvang en wisselende exposities in staat zijn een bovenregionale functie te vervullen en daarnaast bezoekers uit de eigen en aanpalende gemeenten weten te verleiden tot herhalingsbezoeken. Als wordt gekeken naar een landelijk overzicht van de top 55 van meest bezochte musea over 2012 (met bijna 1.5 miljoen bezoekers voor de het Vincent van Gogh museum op de eerste plaats en iets meer dan 80.000 bezoekers voor het Marinemuseum in Den Helder op de vijfenvijftigste plaats, komt op die lijst helaas geen enkel museum in Overijssel voor.⁹⁰ De aanname is echter, dat als over 2013 wederom een top 55 zal worden afgegeven, het verbouwde en in 2013 weer geopende museum de Fundatie in Zwolle met ruim 225.000 bezoekers relatief hoog in deze top zal binnenkomen.

OP KUNST EN CULTUUR GEBIED ROERT HET PLATTELAND VAN OVERIJSSSEL ZICH BEHOORLIJK.

Het historische Ootmarsum weet met een zeer hoge galeriedichtheid door het hele jaar heen grote aantallen bezoekers te trekken en manifesteert zich steeds meer als kunststadje. Diepenheim is met een aantal kunstmanifestaties behoorlijk op weg om ook naam te maken op dat gebied.

Giethoorn geniet internationale bekendheid en ontvangt steeds meer mensen uit China. Het in het openluchttheater georganiseerde Afrikafestival in Hertme (nabij Borne/Hengelo) behoort tot de top 25 van beste muziekfestivals in de wereld.⁹¹

Het oogstfeest Stöppelhaene in Raalte (Salland) trekt ruim 200.000 bezoekers en behoort daarmee tot de grotere festivals van Nederland.

Buitenexpositie Kunst in Ootmarsum

bron VVV

Sallands Oogstfeest Stöppethaene

bron PR commissie
Stöppethaene

Abontus Gigantus Festival Grenswerk, Enschede Werk van Filip Jonker in de volksmond ook wel legokerk genoemd

bron Filip Jonker

3.3 PARTICIPATIE:
NEDERLAND EN OVERIJSSSEL

De Cultuurindex geeft voor de periode 2005-2011 een daling van de participatie aan cultuur weer. Dit cijfer is de weerslag van bezoek-, beoefening- en consumptiecijfers over de betreffende periode.⁹²

Filmbezoek is verantwoordelijk voor het feit dat de participatiecijfers voor cultuur niet nog sterker zijn gedaald. Het aantal filmbezoekers is in deze alleen maar toegenomen. Als we gaan kijken naar bezoekerscijfers is film sowieso de grootste trekker. In 2013 worden 30,8 bioscoopbezoeken gepleegd, museumbezoek is goed voor een tweede plaats met 23,3 bezoekers. Strak daarop volgt het festival met 21,5 bezoekers. We bezoeken met elkaar veel minder de reguliere podia. We brengen 11,2 bezoeken aan het concertgebouw, we bezoeken 3,2 uitvoeringen van de vrije theaterproducenten en 2,3 keer een poppodium.⁹³

'JONGERE GENERATIES HEBBEN OOK EEN ANDERE CULTURELE BELANGSTELLING DAN DE OUDERE: ZIJ HOUDEN VAN 'LAGERE' CULTUUR. ZIJ ZIJN OP CULTUREEL GEBIED ANDERS GEPROGRAMMEERD DAN HUN OUDERS EN VOORoudERS: DIT KOMT DOOR VERANDERINGEN IN HET OPVOEDINGS- EN ONDERWIJSREGIME EN DE OPKOMST VAN EEN JEUGDCULTUUR. WIE NA 1955 IS GEBOREN, IS NIET MEER GROOTGEBRACHT MET EEN BESEF

VAN EEN 'HOGE' CULTUUR DIE MEER WAARDE ZOU VERTEGENWOORDIGEN DAN DE POPULAIRE CULTUUR [...]. BIJ DE JONGSTE GENERATIE, GEBOREN NA 1964, IS DE VOORKEUR VOOR POPULAIRE CULTUUR OVERWELDIGEND [...]. HET KOMT OMDAT JONGEREN MINDER OVERWEG KUNNEN MET DE GEDRAGSCONVENTIES DIE HOREN BIJ HOGE KUNST. ZIJ KIEZEN VOOR POPMUZIEK, DANCE EN MUSICALS, ACTIVITEITEN WAARBIJ DE GEZAMENLIJKE ERVARING VAN BELANG IS.'⁹⁴

Professionele podiumkunsten Nederland en Overijssel			
Aantal bezoekers x 1000		NL	Overijssel
2009	Theater	2503	83
	2013	2554	98
2009	Muziek	8623	454
	2013	8257	314
2009	Dans- en beweging	663	26
	2013	702	33
2009	Muziektheater	3810	129
	2013	2398	76
2009	Cabaret- en kleinkunst	2474	154
	2013	2281	137
2009	Overige voorstellingen	1509	62
	2013	1493	67
2009	Totaal voorstellingen	19581	907
	2013	17685	725

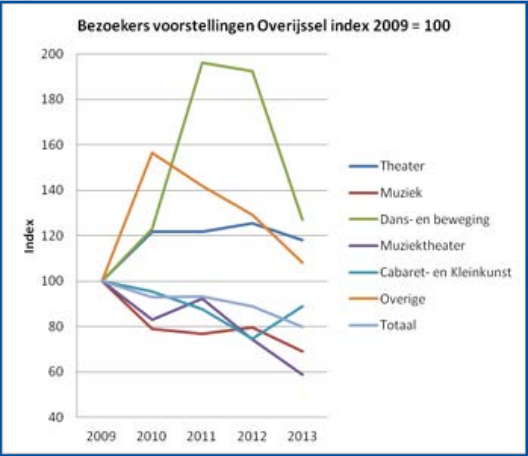
Figuur 3. Professionele podiumkunsten, aantal bezoekers Nederland en Overijssel 2009-2013 ⁹⁵.

PODIUMKUNSTEN

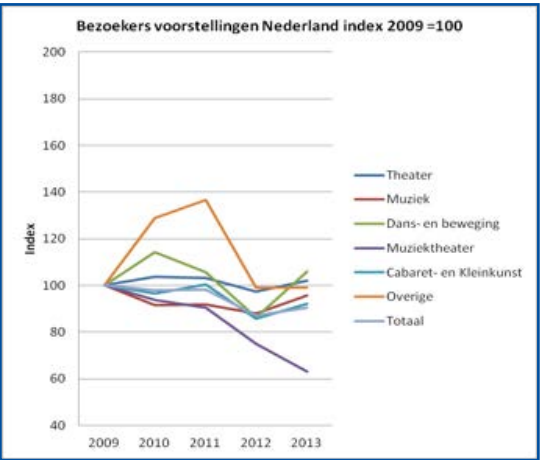
Als wordt gekeken naar het aantal bezoekers aan professionele podiumkunsten voorstellingen is er een daling zichtbaar. Zowel in Nederland als in Overijssel. Waarbij de daling in Overijssel sterker is dan in de rest van Nederland. Bezochten in Overijssel in het jaar 2009 nog 907.00 personen een professionele voorstelling, in 2013 werden nog maar 725.000 bezoekers geregistreerd (zie ook figuur 3). Het jaar 2010 en 2011 laten in Nederland voor dans en overig nog even een toename zien, daarna daalt het aantal bezoekers. In Overijssel is de aanvankelijke groei in 2010 en 2011 (van theater, dans en overig) afgebogen naar een daling van het aantal bezoekers op alle fronten (met uitzondering van cabaret- en kleinkunst). Zie verder ook figuur 4.

Geconcludeerd kan worden dat in Overijssel de daling van het aantal bezoekers aan professionele podiumkunsten sneller is gegaan dan in de rest van Nederland.

De zaalbezettingsgraad laat geen positief beeld zien, deze is in Oost Nederland slechts 58%.⁹⁷ De andere regio's en de grote steden halen allen een hogere bezettingsgraad: in Noord is dat 60%, in het Westen 61% en in het Zuiden 66%. Het lage percentage voor Oost roept de vraag op of het huidige aanbod in Oost Nederland de komende jaren wel kan worden gehandhaafd.

Figuur 4. Professionele podiumkunsten, aantal bezoekers Nederland en Overijssel 2009-2013 ⁹⁶

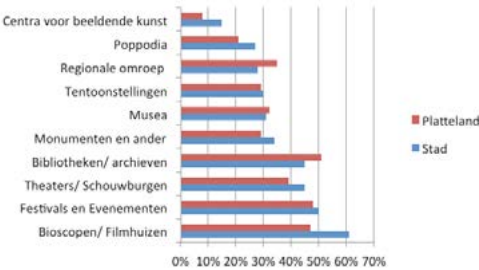
SMAAKMAKER OP HET PLATTELAND

In het stadje Diepenheim, gelegen op de grens van Twente en de Achterhoek, met slechts 2700 inwoners en maar liefst zes landgoederen is kunst prominent onderdeel van het dagelijkse leven geworden. Kunst speelde er altijd al een rol: Vanouds toonden de landgoedeigenaren zich mecenasen, die landschapsarchitecten en kunstenaars opdrachten gaven. Daar is een hedendaagse invulling bijgekomen doordat lokale kunstliefhebbers het initiatief namen om de Kunstvereniging Diepenheim op te richten. Van het een kwam het ander, het aantal initiatieven bleef groeien en Diepenheim groeide door naar een presentatieplatform met een internationale focus. Kunst in de openbare ruimte, festivals, expositieruimtes, werkplaatsen, kunstenaarstuinen en maar liefst 12 'artist in residence' plekken. De verwachting is dat Diepenheim zal doorgroeien naar 200.000 bezoekers op jaarbasis.

Kunstvereniging Diepenheim
Opening Expositie Ernst van der Hoeven

bron Kunstvereniging Diepenheim

'WANNEER WE SPECIFIEK KIJKEN NAAR DE INVLOED VAN BEZUINIGINGEN, DAN HEEFT DAT MOGELIJK EFFECT IN TWEE RICHTINGEN. DE EERSTE IS DAT MENSEN MOGELIJK LANGER MOETEN REIZEN OM BEPAALD AANBOD TE ZIEN. EEN TWEEDE ZWAARWEGENDER EFFECT IS DAT MENSEN DOOR DE CRISIS OVER HET ALGEMEEN MINDER TE BESTEDEN HEBBEN. UIT RECENT ONDERZOEK VAN HET CBS BLIJKT DAT HET AANDEEL MENSEN DAT AANGEEFT VOORAL OP CULTUUR (OF CULTUUR-VERWANTE ZAKEN) TE ZULLEN BEZUINIGEN MET EEN LAAG INKOMEN, LAGER IS DAN HET AANDEEL MENSEN VAN DE MENSEN MET EEN HOGER INKOMEN. HOE HOGER HET INKOMEN, HOE MEER MEN ZEGT VOORAL OP CULTUUR TE GAAN BEZUINIGEN. DE VERKLARING HIERBIJ IS DAT MENSEN MET LAGE INKOMENS RELATIEF MINDER CULTUUR BEOEFENEN OF BEZOEKEN, HIER AL NIET VEEL AAN UITGAVEN EN DUS OOK MINDER MIDDELEN MEE KUNNEN BEZUINIGEN.'⁹⁸

Figuur 6. Gebruik culturele voorzieningen Overijssel – Stedelijkheid 2013 (%) ¹⁰⁶

FILMHUIZEN

Met de film gaat het goed. Het aantal bezoekers stijgt, zowel in Nederland als in Overijssel. In 2013 werd in Nederland 31,3 miljoen keer de film bezocht in een van de 257 bioscopen en filmhuizen. Gemiddeld is dat 1,8 keer per Nederlander. Het bezoek bleef redelijk op peil vergeleken met de voorgaande topjaren. Dat kwam onder andere vanwege de opening van een aantal nieuwe bioscopen. In de bioscoop- en filmhuiswereld schept aanbod ook vraag. Uitbreidingen of nieuwe initiatieven kunnen steevast rekenen op extra bezoek. In Overijssel werden in de onderzochte periode geen nieuwe bioscopen geopend. Voor Enschede, Deventer en Zwolle staan wel plannen op stapel.⁹⁹

In Overijssel zijn 9 bioscopen, 3 grote filmhuizen en 4 kleine filmhuizen en 8 filmvertoonders in kulturhusen. In Overijssel zijn geen arthouses.¹⁰⁰ 'Daar staat een opkomende categorie tegenover die in Nederland vooralsnog typisch Overijssels is: de kulturhusvertoner. Zij vertonen af en toe commerciële films, maar meestal een mix van kwetsbare- en arthousefilms analoog aan de filmtheaters.¹⁰¹

		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bezoek Overijssel	Overijssel bezoekers	1.372	1.626	1.597	1.761	1.669	1.668
Gemiddeld bezoek	Gemiddeld bezoek	1,23	1,46	1,43	1,55	1,47	1,46
Bezoek Nederland	Nederland bezoekers	23.514	27.288	28.189	30.458	30.560	31.336
Gemiddeld bezoek	Geniddeld bezoek	1,44	-2,14	-1,14	-0,14	0,86	1,86

Figuur 5: Filmbezoek in Overijssel en Nederland (x 1000). ¹⁰²

Het filmbezoek in Overijssel ligt wat lager dan in de rest van het land. Zo ligt het gemiddeld bezoek per inwoner in Nederland op 1,86 en in Overijssel op 1,46 bezoeken in 2013. Vooral de grote provincies Noord- en Zuid-Holland en Brabant, met sterk verstedelijkte gebieden, trekken het gemiddelde omhoog.¹⁰³

In Nederland laten de bezoekerscijfers in de periode 2008-20013 elk jaar opnieuw een toename zien. In Overijssel daarentegen is 2011 een piekjaar, waarna het aantal bezoekerscijfers vervolgens licht beginnen te dalen. In Overijssel is het bezoeken van een filmhuis meer populair dan in de rest van Nederland. Schommelt het percentage filmhuisbezoeken in Nederland op het totaal filmbezoeken de afgelopen jaren rond de 7%, in Overijssel ligt dat percentage rond de 10%.¹⁰⁴

VERSCHIL IN PARTICIPATIE TUSSEN STAD EN PLATTELAND:

Er is, zoals te verwachten is, een verschil in gebruik van voorzieningen tussen stad en platteland: Overijsselaars in de steden maken over het algemeen vaker gebruik van culturele voorzieningen dan Overijsselaars uit het landelijk gebied. Op het platteland wordt met name minder gebruik gemaakt van centra voor beeldende kunsten, poppodia, theaters/schouwburgen en de bioscoop. Daarentegen luisteren plattelanders meer

naar de regionale omroep en maken ze vaker gebruik van de bibliotheek.¹⁰⁵

3.4 GELDSTROMEN

De inkomsten van de sector worden bepaald door eigen verkoop, giften en sponsoring van particulieren en bedrijven en overheidsbijdragen. De verhouding tussen de bronnen van inkomsten was jaren nagenoeg constant. De laatste jaren zijn de inkomsten van cultuur scherp gedaald door de crisis en de overheidsbezuinigingen. Dit vraagt om nieuwe financieringsmodellen.

'ER IS NU EEN GENERATIE CREATIEVE PROFESSIONALS AFGESTUDEERD DIE ZO GEWEND IS AAN HET FEIT DAT DE OVERHEID NAGENOEG GEEN SUBSIDIES MEER BESCHIKBAAR STELT DAT ZE – ALS ER AL OVERHEIDSGELDEN BESCHIKBAAR ZIJN – NIET WETEN HOE ZE DAARVOOR IN AANMERKING KUNNEN KOMEN. DE OUDERE GENERATIE WEET DAT WEL. DE ZELFSTANDIGHEID VAN DE HUIDIGE GENERATIE HEEFT ALS VOORDEEL DAT ZE HET ZELF MOETEN ROOIEN, EN DAT DOEN ZE DUS OOK. HET GEEN TOEGANG HEBBEN TOT KAPITAAL HEEFT ALS NADEEL, DAT ALS HET ECHT OM HELE BELANGRIJKE INNOVATIES GAAT, EN ONDERSTEUNING NODIG IS, JONGERE GENERATIES DE WEG TOT DIT KAPITAAL NIET GOED ZULLEN KUNNEN VINDEN.'¹⁰⁷

Schouwburg Deventer
Optreden van Dr. Brass in de stadsfoyer tijdens het Deventer Jazz Festival 2014

fotograaf Ivo de Lange

Kunstenlab
Buitenexpositie Hoog Water! Werk van Maria Roosen

fotograaf Peter Westerhof

Overheidsuitgaven 2012, bruto aan Kunst en Cultuurbeheer, in miljoen euro					
	Totaal	Rijk	Provincies	Gemeenten	Regelingen*
Kunsten totaal	1706	545	129	1024	9
Beroepsuitvoerende kunst	363	277	11	74	
Amateurkunst	54	9	2	43	
Kunstaccommodaties	427		19	408	
Scheppende kunst	263	172	8	83	0
Muzische en culturele vorming	298	3	28	258	9
Overige kunsten	302	84	60	158	
Cultuurbeheer totaal	2741	1410	326	954	51
Musea	483	205	48	227	4
Monumenten	292	94	78	119	0
Bibliotheken	648	107	47	494	0
Media	1117	951	148	18	
Archieven	201	53	5	96	47
Totaal	4447	1955	455	1978	60
*Regelingen = gemeenschappelijke regelingen					

Figuur 7. Overheidsuitgaven bruto aan kunst/cultuur 2012.¹⁰⁹

De sector is decennialang voor een belangrijk deel gefinancierd door de overheid. Over 2012 zijn cijfers beschikbaar bij het CBS.¹⁰⁸ Het grootste gedeelte van het gemeentelijke budget wordt besteed aan uitgaven voor de openbare bibliotheek (nagenoeg 500 miljoen), kunstaccommodaties (met 400 miljoen), de kostenposten voor muzische en culturele vorming (ruim 250 miljoen) en musea (bijna 230 miljoen).

Het rijk is ook een fikse subsidie-verstrekker. Nagenoeg de helft van het Rijksbudget wordt ingezet voor de post media (radio- en tv zenders). De overige rijks gelden worden met name ingezet voor instellingen met topaanbod met een nationale of internationale uitstraling. De provincies tenslotte zijn verantwoordelijk voor de overige 10%. De mate van financiering van provincies is zeer wisselend en wordt vaak ook mede bepaald door de mate waarin gemeenten belang hechten aan kunst- en cultuurbeleid en cofinanciering beschikbaar stellen.

Het overzichtstaatje betreft uitgaven over 2012. CBS cijfers over 2013 naar overheidsuitgaven zijn nog niet beschikbaar.

Een kamerbrief van december 2013 stelt het volgende: Op het gebied van cultuur is de afgelopen jaren door het Rijk flink bezuinigd. Al met al is alleen al de afgelopen paar jaar ruim 20% op de gehele cultuurbegroting bezuinigd.¹¹⁰

Ook provincies hebben flink in de cultuurbegroting gesneden. Daar is de netto bijdrage in de periode 2011-2013 gemiddeld met 23% gedaald.¹¹¹

‘SUBSIDIE IS EEN BESMET WOORD GEWORDEN. MAAR DAT IS EIGENLIJK RAAR, WANT HEEL NEDERLAND LEEFT VAN OVERHEIDSGELD. DENK MAAR AAN HET ONDERWIJS, DE ZIEKENZORG EN DE INFRASTRUCTUUR.’¹¹²

Het gemeentelijke beeld is heel wisselend: de bijdrage op cultuur van de G35 (35 grote gemeenten) nam in diezelfde periode met 4% af, terwijl de G4 (4 grootste gemeenten) alleen al van 2012 op 2013 nagenoeg een daling van 14% lieten zien.¹¹³

WAAR GAAT ONS BELASTINGGELD EIGENLIJK PRECIJS NAAR TOE?

Het is een kreet die we tegenwoordig vaak horen. Wat betreft de posten cultuur: Het Rijk gaf in de periode 2009-2012 jaarlijks gemiddeld 56 euro per Nederlander uit aan kunst en cultuur, in 2013 is dat bedrag gedaald naar 45 euro.¹¹⁴

Grote gemeenten spenderen relatief veel geld aan kunst en cultuur: De G9¹¹⁵ dat wil zeggen de 9 gemeenten in Nederland met het grootste cultuuraanbod gaven in 2011 nog gemiddeld 196 euro per inwoner uit aan kunst en cultuur, in 2013 is dat bedrag gedaald naar 186 euro. Voor de middelgrote steden (G35 minus de G9) liggen die uitgaven in 2011 op 143 euro en in 2013 op 137 euro.¹¹⁶ De provincie tenslotte, geeft substantieel minder uit aan kunst en cultuur dan Rijk en gemeenten. In 2011 stond dat bedrag nog op 23

euro per inwoner, in 2013 is dat bedrag gedaald naar 18 euro per inwoner.¹¹⁷

Bovenstaande cijfers komen uit een onderzoek van het ministerie naar veranderende cultuuruitgaven door provincies en de grotere gemeenten.

Uit een studie in het webmagazine van het CBS uit september 2013 kunnen uitgavencijfers per gemeente per hoofd van de bevolking over 2013 worden afgeleid. Vuistregel is, hoe meer inwoners per gemeente, hoe hoger de uitgaven per hoofd van de bevolking op de post cultuur. Middelgrote gemeenten (50-100.000 inwoners) geven in 2013 om en nabij de 100 euro per bewoner uit, voor de kleinere gemeenten (25-50.000 inwoners) is dat bedrag nog maar iets meer dan 50 euro per inwoner.¹¹⁸

De accenten van de bezuinigingen op provinciaal en gemeentelijk niveau verschillen. Terwijl de G9 sterker op beeldende kunst en monumenten/ archeologie dan op de overige cultuurbranches bezuinigden, plaatsten de middelgrote steden met name het mes in de festivalbranche. De provincies tenslotte bezuinigden het meest op podiumkunsten, maar ook op beeldende kunst, cultuureducatie/amateurkunst en musea. Opvallend is de zeer sterke stijging van provinciale gelden voor historische archieven. Dit is met name het gevolg van het feit dat per 2013 de zorg voor Regionaal Historische Centra als taak aan de provincies is toebedeeld.¹¹⁹

'WE ZULLEN AAN DE POLITIEK MOETEN BLIJVEN UITLEGGEN HOE BELANGRIJK CULTUUR VOOR DE STAD IS. BIJ SPRAAKMAKENDE FESTIVALS EN EVENTS ZITTEN ALLE HOTELS VOL EN HEBBEN RESTAURANTS HET INEENS HEEL ERG DRUK.'¹²⁰

Stilte voor de storm? Nagenoeg een kwart van de culturele instellingen die in 2013 geen enkele overheidssubsidie meer kregen is gestopt. Alhoewel het hoopgevend klinkt dat daarmee driekwart in staat is gebleken te blijven voortbestaan is dit nog maar een voorlopig beeld. De verwachting is dat de komende paar jaar alsnog een flink aantal zal besluiten hun activiteiten definitief te beëindigen.¹²¹

De Raad voor Cultuur vraagt in haar rapport van juni 2014 aandacht voor het feit dat de subsidie- en beoordelingssystematiek in het laatste decennium steeds meer is

gesystematiseerd en geformaliseerd en dat de behoefte aan controleerbare beslissingen en kwantitatieve indicatoren lijkt toe te nemen. Deze beweging staat in contrast met de steeds informelere wijze waarop het cultuurveld zich organiseert: in hiërarchieluwe netwerken gaan instellingen en kunstenaars horizontale verbindingen aan, over de grenzen van disciplines heen. En juist als er veel beweegt, zitten regels en gestandaardiseerde meetinstrumenten in de weg.¹²²

Voorts constateert de Raad voor Cultuur dat vanuit door de overheid ingestelde fondsen vooral de aandacht uitgaat naar nieuw talent, terwijl de ontwikkeling van midcareer talent stagneert en er ook weinig regelingen zijn voor de oudere kunstenaar.¹²³

De hoop was dat de terugloop van publieke middelen voor de kunsten en het culturele erfgoed zou worden gecompenseerd door meer private middelen. Maar ondanks grote inspanningen is dit niet gelukt. De trend is (ook internationaal) dat sponsoring van kunst en cultuur afneemt en dat de samenwerking tussen bedrijfsleven en kunstinstellingen bovendien complexer wordt. Algemeen is het beeld over private financiering allerminst positief.¹²⁴

De overheid vraagt de burgers zelf verantwoordelijkheid te nemen: als men bepaalde vormen van kunst belangrijk vindt, dan moet men daar ook zelf maar aan bijdragen, hetzij door giften, hetzij door het verrichten van vrijwilligers werk of het geven van goederen.

Nederlanders geven echter niet gul aan de cultuursector. Op dit moment is slechts een schamele 7% van alle giften (huishoudens, nalatenschappen, fondsen, bedrijven en kansspelen) bestemd voor de cultuursector.¹²⁵

'ACTIVITEITEN EN NIET DE INSTITUTIES MOETEN CENTRAAL STAAN. ORGANISATIES ZIJN GERICHT OP HET EIGEN VOORBESTAAN. DAT STAAT CREATIVITEIT IN DE WEG EN MAAKT HET VOOR NIEUWE INITIATIEVEN MOEILIJKE OM EEN PLEK TE VEROVEREN IN HET NETWERK. ER MOET ONTSCHOT WORDEN. CULTUUR LEVERT EEN BIJDRAGE AAN ALLERLEI MAATSCHAPPELIJKE DOELN. DE SECTOR MOET DAAROM BIJ ANDERE MAATSCHAPPELIJKE AGENDA'S AANHAKEN EN INITIATIEVEN KUNNEN VERTALEN IN OPLOSSINGEN VOOR ANDERE OPGAVEN.'¹²⁶

Een beperkte groep (oudere) draagkrachtigen brengt het leeuwendeel van het geld op, dat door hen met name wordt bestemd voor de 'hoge' cultuur. Daaronder bevindt zich een groep van donateurs die jaarlijks een bescheiden vaste financiële bijdrage levert (de zogenaamde Vrienden van...) of liever door het verrichten van vrijwilligerswerk hun steun betuigt. Het grootst is de fanshare die via sociale netwerken steun biedt door middel van 'likes' en het delen van informatie. Deze groep bestaat grotendeels uit de jongere generaties en vormt feitelijk nieuw kapitaal. Het aantal volgers en de zichtbare 'likes' en 'retweets' geeft aan in hoeverre de desbetreffende instelling door deze groep wordt gewaardeerd.

Crowdfunding platforms¹²⁷ zoals 'Voor de Kunst'¹²⁸ zijn een directe reactie op het afnemende subsidieklimateit. Mede ontstaan als gevolg van de technische mogelijkheden doen zij een appèl op een brede kring vrienden en belangstellenden om een kleine financiële bijdrage in te leggen. Zo kunnen voldoende gelden bij elkaar worden gebracht om de eerste investeringen – en opstartkosten te financieren. De gulle gevers krijgen vaak een beloning in natura. Dat wil zeggen dat zij doorgaans het aldus gerealiseerde creatieve product op een bijzondere manier mogen consumeren. Het zijn vooral de jongere generaties cultuurproducenten die de weg weten te vinden naar deze vorm van financieringsconstructies.

Crowdfunding neemt snel in populariteit toe. Werd er in 2011 2,5 miljoen euro bij elkaar gebracht via crowdfunding, in 2013 is dat bedrag al 32 miljoen. In totaal zijn in 2013 482 creatieve projecten op deze wijze (mede) gefinancierd. In totaal werd voor de creatieve projecten in 2013 nagenoeg 3 miljoen bij elkaar gebracht.¹²⁹

Het gaat slecht met de verkopers van moderne kunst in Nederland. De afgelopen vier jaar nam het aantal galeries in naoorlogse kunst met 14% af. De werkgelegenheid in de sector kromp met 22% en de brancheomzet daalde met 27%. [...] Vergeleken met 2010 telt Nederland nu tachtig galeries minder. [...] Bijna een derde zet zelfs minder dan 25.000 euro om. Daarvan moeten ook de kunstenaars, de huur en de fiscus worden betaald.¹³⁰

Museum de Fundatie

fotograaf **Pedro Sluiter**

ZWOLLE

De stad heeft al twee keer naam gemaakt op het gebied van muziek. Was het eerst Herman Brood, die de ogen op Zwolle deed richten, vervolgens was het de Nederlandstalige hiphop dat wederom de rest van Nederland deed omkijken naar het oosten. Museum de Fundatie kreeg dat opnieuw voor elkaar. Met de spectaculaire verbouwing van 2013 verscheen een reisachtig ellipsvormige opbouw op het dak van het klassieke pand. De Fundatie noemt de opbouw zelf 'Het OOG' of 'de Wolk'. Maar de volksmond heeft al andere namen bedacht, zoals 'het ei', 'de zeppelin' of 'het ruimteschip'. De combi van pand en opbouw oogt indrukwekkend, en de programmering is dat ook. In een paar jaar tijd groeide Museum de Fundatie door van 127.00 bezoekers in 2010 naar 226.00 bezoekers in 2013.¹³¹ Op het gebied van kunstonderwijs is Zwolle heel breed. De stad biedt niet alleen onderdak aan de kunstacademie ArteZ, maar ook aan tal van creatieve MBO opleidingen, waaronder het CIBAP, vakschool voor verbeelding. Het CIBAP komt voort uit de oude verfvakschool, en in haar soort zijn er maar twee in Nederland. Zwolle kan zich daarmee beroepen op een zeer uniek aanbod aan kunstvakonderwijs.

DE KUNST
EN CULTUURSECTOR
BEZIEN VANUIT
VERSCHILLENDE
SUB-BRANCHES

4

DE KUNST EN CULTUURSECTOR BEZIEN VANUIT VERSCHILLENDE SUB-BRANCHES

4.1 MUSEA EN BEELDENDE KUNST

Het bezoek aan musea is flink toegenomen. De uitgifte van de museumjaarkaart is explosief gestegen. Waren er in 2011 nog 800 duizend kaarthouders, eind 2013 is dat aantal gestegen tot 1 miljoen.¹³²

De Nederlandse musea vormen een belangrijke toeristische trekker voor Nederland en met name voor Amsterdam. In 2013 kwamen grote aantallen bezoekers af op het verbouwde Rijksmuseum en het Stedelijk.

In Overijssel werd ook verbouwd. De spectaculaire verbouwing van Museum de Fundatie en de heropening trok veel bekijks. Alleen al in 2013 bezochten ruim 226.000 bezoekers het verbouwde museum.¹³³ Maar ook het heropende Natura Docet Wonderryck Twente in Denekamp trok de aandacht en wist ondanks de plattelandsligging en de perifere locatie - nagenoeg op de grens met Duitsland - sinds de opening in juni 2013 ruim 30.000 bezoekers¹³⁴ te trekken.

'HET NEDERLANDSE CULTURELE AANBOD HEEFT EEN INTERNATIONAAL KARAKTER. ZO WORDEN ER DOOR PRESENTATIE-INSTELLINGEN TALRIJKE PROJECTEN GEREALISEERD IN HET BUITENLAND, AL DAN NIET MET VOORAANSTAANDE INTERNATIONALE PARTNERS [...]. OOK DE TEGENOVERGESTELDE ONTWIKKELING, DE ZOEKTOCHT NAAR WORTELS VAN DE EIGEN REGIO, IS IN DE CULTUURSECTOR ZICHTBAAR. JUIST IN EEN TIJD VAN INDIVIDUALISERING EN INTERNATIONALISERING LIJKT ER BEHOEFTE AAN PERSOONLIJKE VERHALEN EN VERHALEN UIT DE EIGEN REGIO. ZO SPELEN MUSEA IN OP DE PERSOONLIJKE BETROKKENHEID VAN BEZOEKERS EN DE CULTURELE HERINNERING EN IDENTITEIT VAN DE STAD OF REGIO WAARIN ZIJ GEVESTIGD ZIJN. HET RIJKSMUSEUM TWENTHE IS EEN VAN DE INSTELLINGEN WAARBIJ DIE ONTWIKKELING ZICHTBAAR IS.'¹³⁵

Aanbod schept vraag en dat geldt voor zowel de musea als de kaarthouders. Van de 400 bij de museumjaarkaart aangesloten musea bevinden zich er maar 22 in Overijssel. De kaarthouder uit Overijssel zal doorgaans een flink stuk moeten reizen om een breed aanbod te kunnen bezoeken. Ontmoedigt dit lage aantal van 22 musea bewoners van Overijssel om een museumjaarkaart te nemen? Slechts 3,2% van de bevolking in Overijssel is kaarthouder. Dat is een heel laag percentage. Alleen de provincies Friesland, Limburg en Zeeland kennen relatief gezien nog minder kaarthouders.

Ter vergelijking: in de provincies Noord-Brabant, Utrecht en Noord-Holland is om en nabij de 10% kaarthouder.¹³⁶

De Nederlandse musea hebben in 2012 een onderzoek verricht naar de kansen om vanuit de collectie het museumbestel in Nederland te versterken en de mogelijkheden te verkennen om de samenhang te verbeteren, de samenwerking te intensiveren en het publieksbereik te doen toenemen. Dit onderzoek heeft tot een aantal aanbevelingen voor de branche zelf en voor de overheid geleid. Nu nog wordt veelal per gemeente de bezuinigingen op het museumbeleid bepaald. Regionale samenwerking en sturing op specialisme daarentegen kan tot krachtenbundeling gaan leiden, waardoor in totaal een aantrekkelijker en beheersbaar aanbod kan ontstaan. Voor een overzicht van de aanbevelingen verwijzen we naar het desbetreffende onderzoeksrapport.¹³⁷

'DROOM: ZWOLLE 2025 IS EEN STAD WAAR DE CULTURELE SECTOR VEEL BETER SAMENWERKT EN WAARIN IEDEREEN IN VERTROUWEN SAMENWERKT, LEF HEEFT EN FOUTEN DURFT TE MAKEN. HET IS OOK EEN STAD WAARIN DE FUNDATIE EN HET STEDELIJK MUSEUM ZWOLLE GOED KUNNEN SAMENWERKEN EN WAAR OOK HET OUDE PHILLIPS TERREIN IS OMGETOVERD TOT EEN GROOT ZINDEREND COMPLEX.'¹³⁸

Ondanks de toegenomen bezoekerscijfers vergrijst de museumbezoeker. De jonge bezoeker is op zoek naar context en beleving. De museumwereld is druk doende zich te verlossen van een stoffig imago en in te spelen op de wensen van de hedendaagse consument. Waar tot voor kort alleen werd gekeken naar bezoekersstromen, dringt het inzicht door dat de omvang van het netwerk rondom een musea ook veel zegt over de waarde van het museum. In Deventer is besloten tot een 'museaal productiehuis' waarbij de stad zelf eigenlijk het museum is.

Terwijl het goed gaat met het aantal museumbezoeken neemt het aantal galleries af. Waren er in 2006 nog officieel 580 genoteerd, in 2013 staat dat aantal op 475.¹³⁹ 'Galeriehouders zijn in voor velen een liefhebberij, gebaseerd op een passie voor de kunst. Een belangrijke oorzaak wordt gezien in het instorten van de zakelijke markt. Bedrijfscollecties worden niet meer aangevuld. Particulieren haken niet af, wel kochten ze dikwijls minder kunst en werden de aankopen ook vaker online gedaan. Uit een onderzoek van de Nederlandse Galerie Associatie blijkt verder dat de sector vergrijst en dat vooral jonge galeriehouders de deuren moeten sluiten.¹⁴⁰

Toch verdwijnt beeldende kunst niet uit het straatbeeld. Juist niet. De leegstand in de steden heeft als gevolg dat steeds meer makelaars zich wenden tot kunstenaars. De etalages van leegstaande winkelruimtes worden gevuld met werk van kunstenaars,

in een aantal gevallen dient de ruimte zelfs als tijdelijk atelier van een kunstenaar. De wereld van de kunst en de kunstenaar komt daardoor ineens veel dichterbij het winkelend publiek. De grote winst van deze situatie is dat kunst daarmee integraal onderdeel van het openbare leven in de binnenstad gaat worden en niet langer enkel en alleen 'verstopt' zit op afgelegen ateliers op aftandse bedrijventerreinen.

Het verzamelen van kunst begint ook een andere klank te krijgen en is niet langer voorbehouden aan de happy few. Niet langer is een verzameling per definitie onderdeel van een fysieke collectie in een museum of van de particuliere verzamelaar. Foto's van diverse kunstobjecten worden op grote schaal verzameld en 'gepint' op het eigen Pinterest bord. En met de toename van het aantal kunstbeelden op het internet en de kwaliteit van het fotografisch vastgelegde werk verdwijnt ook de weerstand van de kunstenaar zijn werk vast te leggen op foto's en online te presenteren.

Jonge beeldende kunst makers van nu zijn gestart onder hele andere werkomstandigheden dan de generatie die is afgestudeerd voor de crisis. Eigen ondernemerschap hoort daar ook bij evenals een steeds mindere afhankelijkheid van subsidies. 'Jonge makers in de cultuur zijn zelfredzaam, autonoom, coöperatief, informeel en digitaal. Zij behoren tot een bevroren generatie die met een frisse blik en nieuwe aanpak langzij de traditionele instellingen aan het schuiven is'.¹⁴¹

DEVENTER VERHAAL.

In hoeverre heb je als stad nog een gebouw als museum nodig? In Deventer is besloten tot een zelfstandig museaal productiehuis dat functioneert in een netwerk van partners. 'Het Deventer Verhaal' vertelt verhalen over de geschiedenis van het historische, hedendaagse en toekomstige Deventer. Het startpunt is 'de Waag' maar het museum zelf is feitelijk de stad en het ommeland. Collecties worden fysiek en digitaal op verschillende en wisselende locaties en in afwisselende exposities gepresenteerd of tijdens festivals beleefd. Heel expliciet zullen daarbij tevens relaties met andere kunstvormen, maatschappelijke ontwikkelingen en collecties en verhalen van elders worden gelegd.¹⁴²

4.2 THEATER/ CONCERTZALEN/ POPPODIA/FESTIVALS/ EVENTS

In hoofdstuk 3 zijn reeds de ontwikkelingen binnen de podiumkunsten beschreven voor wat betreft theateervoorstellingen in Overijssel en Nederland.

'PROGRAMMEREN DOEN THEATERS NIET ALLEEN MEER ZELF. IN TOENEMENDE MATE BETREKKEN ZE DE BEVOLKING ERBIJ. DE DEVENTER SCHOUWBURG GELDT ALS EEN

VOORLOPER. NA ZIJN AANTREDEN ALS DIRECTEUR DAAR BEGON ALEX KÜHNE IN 2008 MET PODIUM VAN DE STAD. NAAST DE GEWONE PROGRAMMERING ORGANISEERT DE SCHOUWBURG VOORSTELLINGEN SAMEN MET MENSEN UIT DE STAD. ER ZIJN NU ZEVENTIEN WERKGROEPEN, VARIËREND VAN WERKGROEPEN VOOR OUDE- OF KAMERMUZIEK TOT DRIE TURKSE WERKGROEPEN. DE DEVENTER SCHOUWBURG HEEFT DOOR DEZE AANPAK EEN EXTREME GROEI VAN HET AANTAL BEZOEKERS: VAN 80.000 NAAR 123.000 IN 2013.'¹⁴³

DROOM: 'DE WERELD IS EEN ZANDKUIL. OVERIJSSSEL IS DE WERELD. WE KUNNEN TEGELIJKERTIJD VANUIT ALLE DELEN VAN DE WERELD DOOR MIDDEL VAN LIFE STREAMING DUIZENDEN VOORSTELLINGEN VAN OVER DE HELE WERELD UITZENDEN EN ONTVANGEN. WE HOEVEN ALLEEN MAAR IN EEN ZANDKUIL TE GAAN ZITTEN EN GAAN GENIETEN. PLAATS EN TIJD DOEN ER DAN NIET MEER TOE.'¹⁴⁴

Talentontwikkeling staat onder druk. Poppodia en festivals nemen minder risico, door dalende inkomsten wordt veiliger geprogrammeerd.

'MEER BESLOTEN VERHUUR EN MINDER, POPULAIRDER EN GOEDKOPER PROGRAMMA BETEKENT OVER HET ALGEMEEN UITHOLLING VAN DE ARTISTIEK-INHOUDELIJKE FUNCTIE VAN POPPODIA. MINDER SPEELMOGELIJKHEDEN VOOR NIEUW EN (NOG) ONBEKEND TALENT BETEKENT EEN VERSCHRAGING VAN HET AANBOD OP KORTE EN VOORAL LANGE TERMIJN.'¹⁴⁵

Gemeenten willen graag aanbod voor jongeren, maar voor poppodia zijn jongeren niet altijd een aantrekkelijke financiële doelgroep. Binnen de popcultuur komt de nadruk ook meer en meer op beleving te liggen. Poppodia programmeren steeds vaker op ongebruikelijke locaties buiten het eigen podium, wat de vraag opwerpt in hoeverre is het nog nodig is een eigen gebouw en podia in beheer te hebben.¹⁴⁶

'EEN EVENEMENT IS MEER DAN HET MOMENT ZELF. HET GAAT OOK OM ALLES WAT JE ER OM HEEN COMMUNICEERT.'¹⁴⁷

De afgelopen decennia is het aantal festivals spectaculair gegroeid. Inmiddels kent Nederland 700 festivals per jaar met meer dan 3000 bezoekers. Er lijkt een verzadiging op te treden; sinds enkele jaren komen er amper nieuwe festivals bij. Daarnaast hebben de festivals het ook moeilijk. Sinds de crisis wordt er minder gesponsord en ook de overheid heeft zich bij een aantal festivals teruggetrokken als subsidiënt.¹⁴⁸

'DEVENTER IS ALTIJD BEZIG MET FESTIVALS. DE BEZOEKERS KOMEN VEELAL VAN BUITEN DE STAD. DAT IS NATUURLIJK PRACHTIG EN HET ZET DEVENTER GOED OP DE KAART, MAAR WE ZIJN OOK WEL EENS BEVREESD DAT ALLE AANDACHT VAN DE OVERHEID ALLEEN NAAR DE FESTIVALS GAAT EN DAT LOKALE VOOR ONS ALS BEWONERS BELANGRIJKE VOORZIENINGEN ZOALS HET BURGER WEESHUIS, TE WEINIG DOOR DE OVERHEID WORDEN ONDERSTEUND.'¹⁴⁹

Naast de toename van de officieel geregistreerde festivals heeft er laatste jaren ook een explosieve groei plaatsgevonden van buiten de grote instituties om georganiseerde kleinschalige multidisciplinaire lokale en regionale initiatieven. Saamhorigheid en eigen initiatief en placemaking¹⁵⁰ staan hier centraal. Deze initiatieven komen veelal vanuit een jongere generatie makers en programmeurs tot stand. Dit roept de vraag op, als deze trend zich doorzet, wie in de toekomst gebruik gaat maken van de culturele instituten.

De openbare ruimte wordt steeds meer ervaren als van iedereen en de overheid is niet langer de bepalende factor in het ruimtegebruik. Soms zie je in een paar jaar tijd een complete buurt een metamorfose ondergaan. Door een optelsom van een groot aantal kleinschalige initiatieven - door zowel bewoners als creatieve ondernemers gearrangeerd - wordt stevig ingezet op vintage, eerlijk eten, exposities en (gezamenlijke) evenementen. Door leegstand en armoede geplaagde buurten worden daarmee ineens hippe verblijfsgebieden.

'HIER IN DE BUURT HEB JE BIJVOORBEELD EEN POMPSTATION. DIE ORGANISEREN AVONDEN MET OPTREDENS EN JE KAN ER OOK VOOR WEINIG ETEN. HET VERGROOT HEEL ERG DE SAAMHORIGHEID IN DE WIJK. ZO LEER JE OOK EENS ANDERE MENSEN KENNEN.'¹⁵¹

**Productiehuis
Oost Nederland**

Knarsetand live

BOT speelt ramkoers

Buitenfestival Deventer op Stelten Optreden van Compagnie Off

bron Internationaal
buitentheaterfestival
Deventer Op Stelten

SMAAKMAKERS IN OVERIJSEL: DEVENTER FESTIVALSTAD.

Deventer timmert behoorlijk aan de weg als het om festivals gaat. De stad staat met maar liefst drie festivals in de top 50 van de nationale evenementenmonitor.

De Deventer Boekenmarkt: Met 6 kilometer kramen langs de IJssel en in de historische binnenstad en met jaarlijks ruim over de 100.000 bezoekers, is deze boekenmarkt verreweg de grootste van Europa. Dickens Festijn. Met een duidelijke knipoog naar het Engeland van 1850, komen honderden personage uit de boeken van Charles Dickens in het weekend voor de Kerst tot leven. Het festival trekt ruim over de 100.000 bezoekers waaronder vele bezoekers uit Duitsland.

Het internationaal Buitentheaterfestival 'Deventer op Stelten' is in november 2014 uitgeroepen tot het Beste Publieksevenement van Nederland 2014. De vakjury over 'Deventer Op Stelten': 'Gastvrij evenement in een mooie setting. Het evenement heeft zich in de jaren ontwikkeld van evenement waar je langsliep, naar een evenement dat je gericht bezoekt. Het festival heeft zich ontworsteld aan het karakter van 'steltlopers' en biedt een gevarieerd programma met nationale en internationale theatergroepen.' Het festival trekt jaarlijks meer dan 100.000 bezoekers. Met voor 2014 zelfs een record aantal van 140.000 bezoekers.¹⁵²

4.3 BIOSCOPEN EN FILMHUIZEN

Het gaat goed met de bioscoop en het filmtheater. Sinds de midden jaren 90 nemen het aantal bezoeken (met een kleine dip rond 2004) van jaar op jaar toe.

De introductie van de tv en vervolgens de videorecorder heeft in eerste instantie de bioscoop steeds meer overbodig gemaakt. Maar de sector wist goed in te spelen op de consument die in zijn steeds schaarsere vrije tijd kwaliteit en hoogwaardig vermaak en daarmee beleving wil kopen. Multiplexen met een ruim aanbod aan leisure en bioscopen met 'larger-than-life' beelden spelen in op deze behoefte.

De filmindustrie wist een vernuftig verdienmodel op te zetten. Nieuwe films zijn eerst alleen maar zichtbaar in de bioscoop, daarna beschikbaar in de videotheek en tenslotte 'gratis' op de tv. Illegaal downloaden vormde tot dusver slechts een lichte bedreiging voor dit verdienmodel. De bioscoop trekt immers publiek om de film en om de beleving. In hoeverre de introductie van de steeds grotere tv schermen thuis en de recente introductie van Netflix dit verdienmodel uit evenwicht zal kunnen brengen is nog niet duidelijk. Het heeft er alleszins schijn van dat de consument voor filmvermaak binnenshuis en op mobiele apparatuur weinig wil betalen, maar voor gezamenlijk filmvermaak op publieke

plekken zoals het kleine romantische filmtheater of de grootschalige bioscoop, wel graag zijn portemonnee wil trekken.

In het filmtheater heeft de filmpurist plaatsgemaakt voor de culturele omnivoor en is de participant (de frequente bezoeker) verdrongen door de passant (de incidentele bezoeker).¹⁵³ Daar waar het de bioscopen is gelukt jongeren aan zich te binden is dat de filmhuizen minder goed gelukt. De gemiddelde leeftijd van de filmtheaterbezoeker is opgelopen van 34 jaar in 1999 naar 50 jaar in 2007.¹⁵⁴ In Overijssel is in 2010 onderzoek gedaan naar de Overijsselse filmhuisbezoeker, de leeftijd in Overijssel lijkt nog hoger te liggen dan de cijfers die hierboven landelijk voor 2007 zijn afgegeven: Bezoekers aan het filmhuis in Overijssel zijn namelijk tussen de 47 en 69 jaar oud.¹⁵⁵

Ging het bezoeken van filmhuizen in de beginjaren vooral om de filmkunst, om het bezoeken van filmkunst die elders niet te zien was, is het film(huis)bezoek van tegenwoordig een mix van recreatie, welzijn, informatie en kunst. En ook beleving speelt in het Filmhuis steeds meer een rol.¹⁵⁶ Ondanks toenemende bezoekersaantallen, zie ook onder paragraaf 3.3, ziet de sector zich geconfronteerd met toenemende kosten als gevolg van bezuinigingen en hogere vaste lasten. Dat kan een verschraling van het aanbod tot gevolg hebben. Filmhuizen draaien meer en

meer op de inzet van vrijwilligers en de verwachting is dat de grotere bioscopen steeds meer zullen inzetten op kaskrakers. Kansen liggen er ook mede dankzij de vergrijzing en voortschrijdende technieken. Ochtend en middag programmering is voor oudere bezoekers erg aantrekkelijk, daarnaast worden ook steeds vaker klassieke uitvoering zoals concerten en ballet als dan niet als een live opname in de filmzaal vertoond.

Daarnaast zijn er twee trends zichtbaar.¹⁵⁷ Dat is ten eerste naarmate regio's meer verstedelijkt zijn, het bioscoopbezoek toeneemt (aanbod schept vraag gaat hier nog steeds op) en ten tweede dat meer ouderen naar de film zullen gaan in plaats van jongeren. Naarmate de vergrijzing in een regio toeneemt, zullen naar verwachting het aantal filmbezoekers ook gaan toenemen. Voor Overijssel zal dit beeld divers gaan uitpakken. Zwolle groeit nog steeds. Ook de regio Twente is behoorlijk verstedelijkt, alhoewel daar wel de krimp is ingezet en de vergrijzing toeneemt. De vraag is ook in hoeverre de overheid zich gaat terugtrekken uit de exploitatie van Kulturhusen. Als de overheid de exploitatie ook op de gebruikers, dus op de filmhuizen in de desbetreffende Kulturhusen gaat afwentelen, ontstaat er een probleem. Juist filmhuizen in Kulturhusen worden met name alleen door vrijwilligers draaiende gehouden.

4.4 CULTUREEL ERFGOED

Cultureel erfgoed is de verzamelnaam voor cultureel waardevolle (museale) collecties, monumenten, archeologische vondsten, landschappen en stadsgezichten die we als samenleving willen behouden en beheren.¹⁵⁸ De sociaal-maatschappelijke en economische betekenis van cultureel erfgoed is niet goed in cijfers te vangen. De focus op cultureel erfgoed is veranderd in de loop van de jaren en het besef dringt meer en meer door dat naast het materiële erfgoed ook het immateriële erfgoed gekoesterd, bewaard en behouden dient te blijven. Beheer van het immateriële erfgoed voegt context toe en verhoogt daarmee de waarde van het materiële erfgoed.

Waar tot voor kort het officiële archiefmateriaal nog uitgedrukt kon worden in (kilo)meters kastruimte, komt daarbij nu ook al het verzamelde digitale materiaal dat schier oneindig lijkt te zijn. Enerzijds worden deze collecties steeds breder: gestimuleerd door de toegenomen toegankelijkheid voegen particulieren en verenigingen steeds vaker interessant materiaal toe. Anderzijds staat de huidige auteurswet erfgoedinstellingen zoals musea in de weg om hun collecties via het internet aan het publiek beschikbaar te stellen. De vraag van beheer in organisatorische en financiële zin dringt zich op.

Zodra materiaal de status van erfgoed draagt, dient het feitelijk ook te worden onderhouden, beschermd en behouden in de oorspronkelijke staat.

Overijssel bestaat uit verschillende identiteiten; daarnaast voelen alle inwoners zich verwant met het Landsdeel Oost. Binnen Overijssel vallen met name Twente en Salland als regio's te definiëren. Historisch gezien is er een sterke band tussen de Hanze steden langs de IJssel: Doesburg, Zutphen, Deventer, Zwolle en Kampen. De laatste drie liggen in Overijssel. In Oost Twente domineren de steden Enschede, Hengelo en Almelo. De eerste twee zijn in de tweede wereldoorlog zwaar gebombardeerd. In een groot deel van beider binnensteden overheerst na-oorlogse bebouwing. Daarnaast wordt het specifieke aanzicht van de Twentse steden grotendeels bepaald door de nagenoeg ten onder gegane textiel- en metaalindustrie, veelal gesitueerd in karakteristieke panden vlak naast het station of nabij het centrum. Een aantal panden zijn reeds herbestemd.

Het geloof heeft een belangrijke cultureel bepalende rol in de provincie gespeeld. Twente is overwegend katholiek, als enige regio boven de grote rivieren. Salland vormt een overgangsgebied en de kop van Overijssel maakt deel uit van de zogenaamde biblebelt. Rondom de steden Deventer en Zwolle is daarnaast de Moderne Devotie ontstaan.

HET Symfonieorkest
Openluchtconcert Wilmersberg

bron

HET Symfonieorkest

HET TOEGEKEND BELANG AAN DE CULTURELE IDENTITEIT VAN OVERIJSSSEL

Culturele identiteit wordt wel omschreven als 'Een zich van andere streken en regio's te onderscheiden leefwijze, cultuur, met collectieve eigenaardigheden, gedeelde gedrags- en leefwijzen, een collectief bewustzijn'. Daarbij kan gedacht worden aan tradities, feesten, festivals, verenigingsleven, gewoonten en gebruiken zoals noaberschap en streektaal en aan de kenmerkende eigenschappen van een dorp stad of streek zoals die zich uitin in bijvoorbeeld karakteristieke gebouwen, landschap en/of de mentaliteit van de bevolking. Provincie Overijssel heeft haar burgerpanel in Nederland en Overijssel in maart 2013 gevraagd naar de waardering van de culturele identiteit van Overijssel. Wanneer 1 staat voor zeer slecht en 10 voor uitmuntend waardeert 79% van de Overijsselaars de culturele identiteit met een rapportcijfer van 7 of hoger. Van Nederland doet 38% dit. Het percentage Nederlanders dat niet weet hoe hij of zij de Overijsselse identiteit moet waarderen is 48%. Van de Overijsselaars weet 6% dit niet.

In het onderzoek is onder meer gekeken naar het toegekende belang dat inwoners hechten aan het cultuurhistorisch landschap (landgoederen, oude bossen, houtwallen, etcetera), historische bouwkunde (historische dorpskernen, oude binnensteden, molens, boerderijen, etcetera) en het immateriële erfgoed (streektaal, folklore, legenden, sagen, tradities, etcetera).

Regionaal wordt zeer verschillend over culturele identiteit gedacht. Uit het onderzoek blijkt dat inwoners van

Overijssel culturele identiteit meer van belang achten dan inwoners in Nederland. Binnen Overijssel valt vervolgens de hoge score van Twente op. Dat wil zeggen, dat inwoners van Twente meer belang hechten aan culturele identiteit dan bewoners uit de overige delen van de provincie Overijssel. Zo vindt 52% van de Twentenaren het behoud van het historisch cultuurlandschap belangrijk, terwijl de percentages voor Nederland en West Overijssel respectievelijk 43% en 44% zijn. Ook hechten Twentenaren meer aan historische bouwkunde. 50% vindt dat van belang, tegen 44% voor zowel Nederland als West Overijssel. Tenslotte hechten de bewoners van Twente ook meer belang aan immaterieel erfgoed. 36% geeft aan dit belangrijk te vinden tegen respectievelijk 25% en 28% voor Nederland en West Overijssel.

TROTS OP HET EIGENE VAN HET PLATTELAND

In de oostelijke schil van Nederland worden nog een groot aantal gebruiken in ere gehouden die vaak teruggaan op oud Germaans/christelijke gebruiken. Waar in eerste instantie de beleving van deze momenten vooral lokaal en zonder al te veel poespas werd gevierd, is er de laatste jaren steeds meer bovenregionale aandacht en meer ruimte voor vermaak en beleving. Bij de paasvuren verschijnen biertenten, oogstfeesten trekken bovenregionale aandacht (onder andere Stoppelhöane in Raalte) en de festiviteiten rondom dauwtrappen op Hemelvaart worden ook steeds groter (onder andere Dauwpop in Hellendoorn). Ook worden nieuwe elementen populair. De Zwarte Cross, ontstaan in de Achterhoek, staat symbool voor een plattelandsgevoel dat velen in Oost

Nederland delen. Verder zijn ook evenementen zoals de Trekkertrek en het boerengolf in de loop der jaren geruisloos aan het spectrum toegevoegd. De overvloed aan ruimte is een kans. Schuurfeesten bieden ruimte om te experimenteren, om de strakke vergunningsregels van de stad te ontvluchten en zoveel lawaai te maken met elkaar als je maar wilt.

Jongeren van het platteland switchen steeds gemakkelijk heen en weer tussen de grootstedelijke evenementen en hun eigen lokale feesten. Ook zij zijn culturele omnivoren geworden. Er wordt niet meer tegen het stadse opgekeken en het platteland wordt niet meer als minder ervaren. Sterker nog, het trots zijn op het eigene groeit.

Moderne Devotie
Postmoderne Devotie Festival
als onderdeel van
Zwolle Unlimited 2013

bron Mink de Vries

4.5 BIBLIOTHEKEN

Het beeld dat velen hebben van de openbare bibliotheek zal behoorlijk gaan veranderen. Bibliotheken zijn in de nabije toekomst niet langer plekken van stilte, waar je hooguit mag fluisteren en vooral met gedempte tred behoort te lopen, maar gaan zich ontwikkelen tot verblijfs- en ontmoetingsplek. In hoeverre zal de bibliotheek nog de plek zijn waar mensen hoofdzakelijke komen om fysieke producten te lenen? De daling gaat fors. Werden in 2005 nog 132,6 miljoen boeken, cd's en andere media uitgeleend, in 2013 waren er dat nog maar 84,4 miljoen.¹⁵⁹ Het uitlenen van e-books via www.bibliotheek.nl zal de trend van fysiek naar virtueel versterken.

Het bibliotheeklandschap is sterk aan het veranderen. De eerste fusiegolf van het samenvoegen van full-service bibliotheken en het sluiten van filialen is achter de rug. Het aantal bibliotheekorganisaties is daardoor in nagenoeg tien jaar gehalveerd. Door de opkomst van onbemande servicepunten en de stijging van schoolbibliotheken is het aantal uitleenpunten nagenoeg gelijk gebleven.¹⁶⁰

De tweede golf van fusies, die van de bibliotheken met de overige lokale culturele en educatieve voorzieningen, is nu volop aan de gang. De meerwaarde daarbij ligt niet zozeer op financieel gewin door samenwerking, maar eerder op het vergroten van het publieksbereik.

Afnemende subsidies en een niet functionerende vastgoedmarkt maken het ingewikkeld dergelijke verstrekken samenwerkingsmodellen tot uitvoer te brengen zonder verlies van kwaliteit. Momenteel wordt ruim 90% van de bibliotheken geconfronteerd met structurele kortingen op subsidie, variërend van enkele procenten tot 40%, 70% en enkele bibliotheken zelfs 100%.¹⁶¹

'ICT BIEDT ONPERSOONLIJK CONTACT. DAT IS HEEL GEMAKKELIJK AAN TE GAAN. WE HEBBEN TECHNIEKEN NODIG DIE MENSEN WEER FYSIEK VERBINDEN.'¹⁶²

'DE BIBLIOTHEEK MOET ZICHZELF OPNIEUW UITVINDEN. DE VERGAANDE DIGITALISERING VAN DE SAMENLEVING, SNELLE MAATSCHAPPELIJKE EN ECONOMISCHE VERANDERINGEN EN EEN ZICH TERUGTREKKENDE OVERHEID DWINGEN DAARTOE.'¹⁶³

Op 1 januari 2015 is de Wet stelsel openbare bibliotheken (Wsob) in werking getreden. Hierin staat dat een voor een ieder toegankelijke openbare bibliotheekvoorziening ieder geval de volgende functies moet uitvoeren: Het ter beschikking stellen van kennis en informatie; het bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie; het bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur; het organiseren van ontmoeting en debat; het laten kennis maken met kunst en cultuur.

Hierbij is volop ruimte voor lokale accenten bij de invulling van de functies en ook

hoeft niet iedere functie in alle vestigingen worden uitgevoerd. Wel moet iedere organisatie die zich Openbare Bibliotheek wil noemen, alle functies uitvoeren. Daarbij is het laten kennismaken met kunst en cultuur voor de meeste bibliotheken nieuw. De overige functies waren al onderdeel van het netwerkprogramma van de Overijsselse bibliotheken.

Lokale invullingen hebben geleid tot een gevarieerd beeld en accentverschillen. In het licht van de huidige bezuinigingen wordt vanuit Rijksweg zondermeer vastgehouden aan de eerste drie kernfuncties: informatie, educatie en lezen. De functies kunst/cultuur en ontmoeting/debat zijn met name onderwerp van provinciaal en gemeentelijk debat.

Door de veranderende maatschappij en de rol daarin van de bibliotheek, lijkt de bibliotheek van de toekomst zich te bewegen van schatkamer (content) naar werkkamer (lezen, taalvaardigheden en mediawijsheid) en ontmoetingsplek (voor wie wil). Naar alles wat een mens nodig heeft aan tools rondom het thema taal om zich volwaardig in de maatschappij te kunnen bewegen. Waarbij het vooral gaat om nieuwe geletterdheid¹⁶⁴; kunnen lezen en schrijven volstaat niet meer. Het initiatief I-Workspace van Overijsselse bibliotheken is daar een interessante uitbreiding op: daar gaat het om hulp bij de vertaling van ideeën naar de uitvoering ervan.¹⁶⁵

De weg naar de nieuwe bibliotheek is geen blauwdruk. Soms is het de gemeente die bibliotheken en overige culturele

instellingen samenbrengt in een gebouw of samenvoegt tot één organisatie. Soms komt de wens tot samenwerken of opgaan in een gezamenlijk verband ook vanuit de bibliotheken of andere culturele instellingen. Het lijkt dan ook wel een weg van geleidelijkheid waarbij in de tijd een hechtere samenwerking ontstaat. In Overijssel is daarnaast een geheel eigen weg bewandeld door de samenwerking van de bibliotheken met Kulturhusen. Daar waar in Nederland met name het begrip basisbibliotheek gemeengoed is geworden (uitgaande van bepaalde omvang en personele bezetting) is het in Overijssel door de hechte netwerkstructuur ook mogelijk gebleven kleinere bibliotheekorganisaties te laten voortbestaan.¹⁶⁶

Door de gerichtheid van de bibliotheek van de toekomst op alles wat 'moet' rondom taal, is het verdienmodel niet eenvoudig en lijkt te zijner tijd kostenneutraal werken het hoogst haalbare. Daar waar derde geldstromen voor andere culturele voorzieningen voor de hand kunnen liggen, is het voor een bibliotheek een belangrijk goed een neutraal imago in stand te houden.¹⁶⁷

Onduidelijk is de toekomstige rol van de gezamenlijke bibliotheken als het gaat om toegang verschaffen tot digitale bronnen van cultuurdragers. Hoe verhoudt zich deze vorm van dienstverlening tot private dienstenaanbieders en uitgevers? Wat is bijvoorbeeld de meerwaarde van het – nu nog – uit-ontwikkelen en beheren van een landelijke digitale muziekbibliotheek [op kosten van de overheid], terwijl

HET KULTURHUS

Waar mensen samen komen gebeurt iets. Daar draait het om bij een Kulturhus: Een Kulturhus is een voorziening onder één of meerdere daken in een dorp of stadswijk. Participanten in een Kulturhus hebben een gezamenlijke visie over de rol van de voorziening in het dorp of de wijk. Een gezamenlijk beheer en een gezamenlijke programmering zijn daarin de basis. Binnen een Kulturhus worden inventieve verbindingen gelegd tussen organisaties en verenigingen. Dit levert meerwaarde op. Het Kulturhus is een belangrijke ontwikkeling op het gebied van vitaliteit in dorpskernen en stadswijken.

Overijssel en daarmee Nederland is al meer dan 10 jaar vertrouwd met het Kulturhus-concept. Kulturhus is een Scandinavisch begrip en staat voor een veelzijdig gemeenschapscentrum waarbij meer wordt gedeeld dan alleen de voordeur.

Vergaande samenwerking tussen participanten is de sleutel naar een goed Kulturhus. In 2000 is het concept geïntroduceerd in Overijssel, waarna het zich als een olievlek over Nederland heeft verspreid. Op dit moment zijn maar liefst 34 Kulturhusen in Overijssel actief! En het blijft niet bij alleen fysieke gebouwen. Ook het concept van kulturhus-zonder-hus wordt onderzocht. Momenteel is er veel aandacht voor multifunctioneel hergebruik van bestaande gebouwen. Het concept kulturhus-zonder-hus sluit hier naadloos bij aan, door vanuit één organisatie/regiefunctie een overkoepelende programmering op verschillende locaties te managen. Samenwerking blijft de sleutel naar hogere sociale output, ook als er geen geld is voor stenen.¹⁶⁸

streamingsaanbieders als Spotify luisteraars de mogelijkheid bieden om kosteloos en onbeperkt te luisteren naar een zeer omvangrijk deel van het uitgebrachte oeuvre dat de muziekwereld tot dusver op vinyl, CD of andere muziekdragers heeft voortgebracht?

4.6 MUZIEKSCHOLEN EN CENTRA VOOR KUNSTEN

In 2012 vermeldt FNV-KIEM op haar site: de 20 grootste centra voor de kunsten en branchevereniging Kunstconnectie slaan in 2012 gezamenlijk alarm over de dreigende afbraak van cultuureducatie in ons land.

Zij vrezen dat vanwege gemeentelijke bezuinigingen ruim een kwart van de centra voor de kunsten en muziekscholen zullen verdwenen.¹⁶⁹ Hoewel er veel zorgen zijn over de gemeentelijke bezuinigingen op muziekscholen en centra voor de kunsten, ontbreken exacte gegevens over de impact hiervan.

In 2013 is door de branchevereniging van de centra voor de kunsten en muziekscholen in Nederland en Kunstconnectie een onderzoek onder leden gehouden. Daaruit blijkt dat de instellingen gemiddeld voor 60% afhankelijk zijn van subsidies. Gemiddeld is er in 2013 door de gemeenten voor 20%

Kulturhus Manderveen

bron Stimuland

bezuinigd en de provinciale bezuinigingen op de subsidies lopen op tot 40% of meer. Een kwart van de ondervraagde instellingen heeft aangegeven een (deel) locatie te (hebben) moeten sluiten.¹⁷⁰

'QUA ORGANISATIE ZIEN WE VEEL CENTRA IN AFGESLANKTE VORM DOORSTARTEN, OPHOUDEN EN DOORGAAN ALS NETWERKORGANISATIE OF DOCENTENCOLLECTIEF, OF DAT ZE GAAN WERKEN MET EEN KLEINERE KRING VAST PERSONEEL EN EEN GROTERE BUITENSCHIL FLEXIBELE MEDEWERKERS. IN VEEL GEVALLEN WORDT DE TAAKSTELLING VAN MEDEWERKERS Aangepast, ONDER MEER OM ONDERNEMERSCHAP TE STIMULEREN. OM GELD TE

GENEREREN WORDEN CREATIEVE OPLOSSINGEN GEZOCHT ZOALS HET ONDERVERHUREN VAN HET PAND AAN BIJVOORBEELD ZZP'ERS OF AMATEURKUNSTBEOEFENAARS. PRIJSVERHOOGING VAN CURSUSSEN WORDEN BIJ DE MEESTE INSTELLINGEN DOORGEVOERD. DAARNAAST ZIJN ER OOK INSTELLINGEN DIE ONDER ANDERE DOOR HET VERGROTEN VAN DE GROEPEN PRIJSVERLAGINGEN TOEPASSEN. OOK HET VRAAGGERICHT WERKEN (BETER AANSLUITEN OP DE WENSEN VAN DE KLANT) WORDT VERSCHILLENDE KEREN BENOEMD. DIT KAN RESULTEREN IN MEER MAATWERK OF DREMPELVERLAGENDE ACTIVITEITEN. DAARBIJ ZULLEN EEN DERDE VAN DE GEREAGEERDE

INSTELLINGEN VERLIESLIJDENDE ACTIVITEITEN SCHRAPPEN UIT HET AANBOD EN STRIKTERE REGELS HANTEREN VOOR GROEPSLESSSEN, EN WAAR MOGELIJK GROEPEN TE VERGROTEN.¹⁷¹

De bezuinigingsronde dwingt de instellingen veel meer dan voorheen vraaggericht te gaan werken. Dat past ook beter bij het huidige tijdsbeeld: de klanten hebben lossere smaakvoorkeuren en stellen steeds meer eisen aan het aanbod (flexibel, op maat gesneden). En last but not least, de lessen van de centra moeten bovenal een plek veroveren in de overvolle agenda's.

'CULTUUR IS BELANGRIJK VOOR KINDEREN. DOOR DE HET WEGVALLEN VAN SUBSIDIES ZIE JE HET BETAALDE AANBOD AAN CULTUUREDUCATIE AFNEMEN. MAAR JE ZIET OOK DAT OUDERS EN VRIJWILLIGERS HET GAAN OPPAKKEN EN ZELF GAAN AANBIEDEN OP SCHOLEN. HET AANBOD DAT DAARUIT VOORTVLOEIT IS HEEL DIVERS. HET IS ANDERS, JE KAN NIET ZOMAAR ZEGGEN DAT HET MINDER IS.'¹⁷²

Tegelijkertijd moeten de centra 'concurreren' met het internet. Steeds vaker bekwamen amateurs zich in hun vaardigheden via het internet. 33% van de amateurs leert via voorbeelden of instructiefilmpjes en 18% volgt ook een cursus of workshop via het internet.¹⁷³

Er is enerzijds zorg dat door de recente bezuinigingen steeds minder kinderen (maar ook volwassenen) gebruik kunnen gaan maken van het aanbod

van de muziekscholen en centra voor de kunsten (minder aanbod, langere reisafstand en hogere leskosten). Daarnaast is er tevens zorg dat er steeds minder betaalbaar aanbod gericht op een verdere verdiepingsslag door de centra kan worden aangeboden. Ondersteunend cijfermateriaal over 2013 en daarna, de periode waarin met name de bezuinigingen zijn opgelegd, zijn nog niet beschikbaar. Uit cijfers over de periode 2005-2011 blijkt dat het aantal cursisten in de periode 2005-2007 toenam en dat in de periode 2007-2011 alleen nog maar sprake was van daling.¹⁷⁴ Het aantal actieve beoefenaars van amateurkunst loopt sinds 2007 naar beneden. Beoefende in 2007 nog 12% een instrument, in 2011 was dat percentage gezakt tot 10%. Voor beeldende kunst is de val nog sterker ingezet, van 21% in 2007 naar 16% in 2011.¹⁷⁵

4.7 CULTUUREDUCATIE

Hoe gaat het nu met de cultuureducatie in het primair onderwijs? In de publicatie Cultuur in Beeld 2013 van het ministerie van OCW wordt de stand van zaken als volgt samengevat: het onderwijs heeft voortgang geboekt als het gaat om de randvoorwaarden voor cultuureducatie, maar de inhoudelijke kwaliteit van het vak verdient meer aandacht. Dat blijkt uit onderzoeken en uit gezamenlijk advies van de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad. De Inspectie van het Onderwijs stelt in 2013 vast dat tussen 1994 en 2012 de tijd voor de expressievakken in de groepen 3 tot en met 8 is afgenomen.

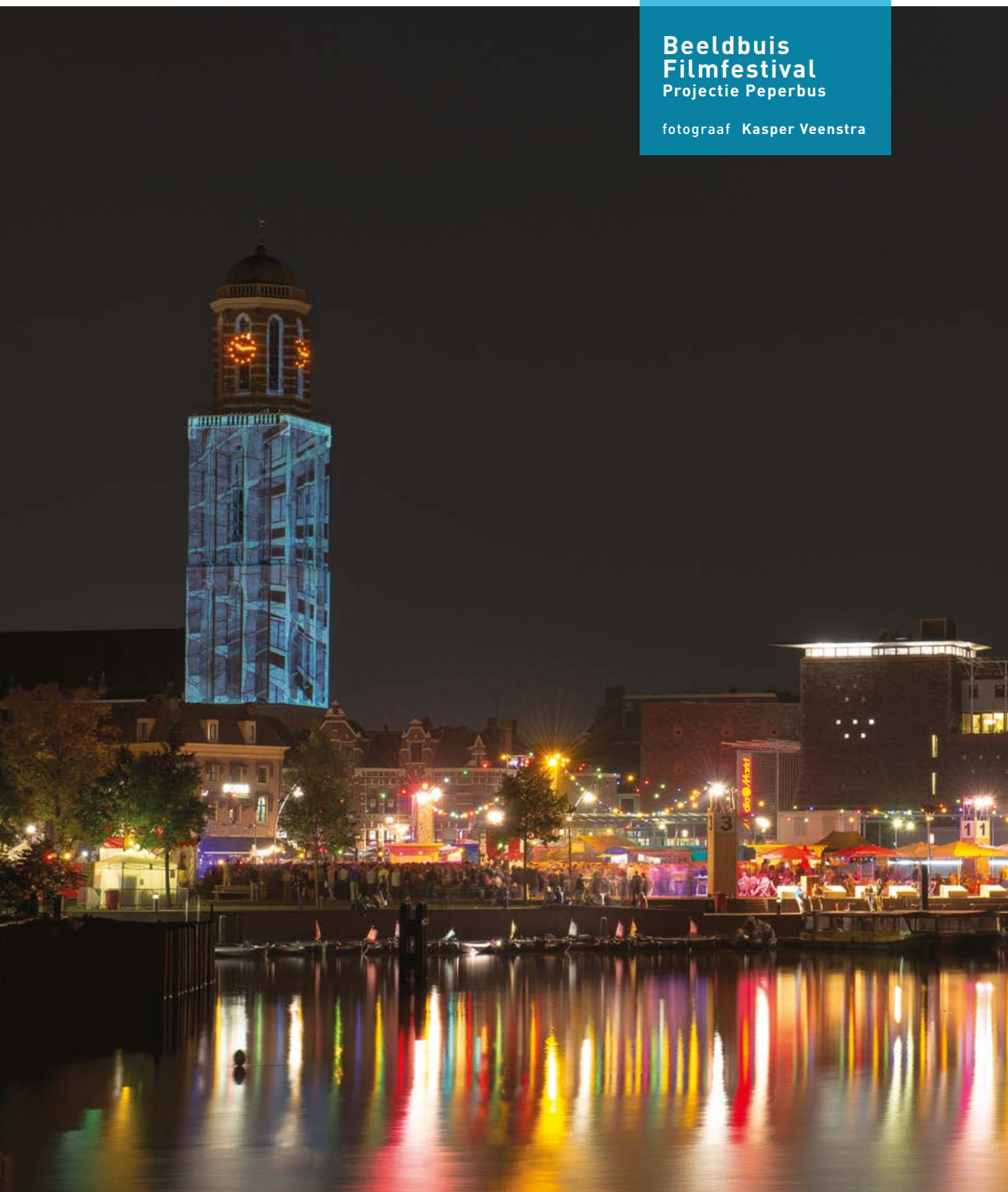

Young Ones

fotograaf Isabelle Renate la Poutre

Beeldbuis Filmfestival

Projectie Peperbus
fotograaf Kasper Veenstra

4.8 CREATIEVE INDUSTRIE

De creatieve industrie is in 2009 door het rijk aangewezen als een van de 9 topsectoren van Nederland.

Om uitvoering te geven aan het topsectoren beleid is per sector een topteam benoemd dat functioneert als aanjager van de sector. Daar waar de andere 8 sectoren met name worden gedomineerd door grotere bedrijven die hun sporen in het vak hebben verdiend, inclusief toegang tot financiën, researchmogelijkheden en goede netwerken, kenmerkt de creatieve industrie zich door een groot aantal zeer kleine en jonge bedrijfjes met amper toegang tot financiën of onderzoeksinstituten en die niet of nauwelijks via netwerken verbonden zijn met de rest van het bedrijfsleven.

'INSTITUTEN ALS KENNISPARK ZIJN INGESTELD OM HET BEDRIJFSLEVEN TE ONDERSTEUNEN. DE WERKPROCESSEN VAN DERGELIJKE INSTITUTEN ZIJN GERICHT OP GROTERE BEDRIJVEN EN OP DE TRADITIONELERE SECTOREN. KUNSTENAARS ZIJN VAAK EENPITTERS. VOOR CREATIEVE PROFESSIONALS ZIJN DERGELIJKE INSTITUTEN VAAK NIET TE NEMEN VESTINGEN EN EEN BEZOEK KAN BEHOORLIJK INTIMIDEREND OVERKOMEN. DAT IS JAMMER, WANT KUNSTENAARS MET EEN INNOVATIEF PLAN Zouden juist verder op weg moeten worden geholpen.'¹⁷⁷

Dit geldt ook voor het aantal vakdocenten voor de muzische vorming. Er zijn nog wel enkele vakdocenten muziek en beeldende vorming in het basisonderwijs aangesteld, maar het leeuwendeel van de lessen wordt inmiddels verzorgd door de groepsleraar.¹⁷⁶

Tegelijkertijd is er ook een nieuwe beweging zichtbaar. Lesuren die staan voor cultuureducatie worden op een aantal scholen ook ingevuld in samenwerking met cultuurinstellingen die een deel van het lesprogramma gaan verzorgen, waardoor kennis aan zowel leerlingen als docenten wordt overgedragen. In Overijssel is deze beweging ook zichtbaar in de mogelijkheden die het subsidieprogramma van de provincie biedt ten behoeve van cultuureducatie in het primaire onderwijs. Gemeenten kunnen voor het ontwikkelingen van een programma van cultuuronderwijs een subsidieverzoek indienen al dan niet in samenwerking met een naburige cultuurinstelling.

Het belang van cultuureducatie ligt niet alleen in het laten kennis maken met cultuur en het aanwakkeren van de eigen artistieke vaardigheden, maar ook in het stimuleren van creatief denken, werken en handelen. Omgekeerd komt er op creatieve mbo en hbo opleidingen steeds meer aandacht voor de toepasbaarheid en de ondernemerskant van het vak.

Kaliber Kunstenschool

Kaliber Kunstenklas
Meest muzikale klas 2014

Door het topteam Creatieve Industrie zijn in eerste instantie netwerken en verbindingen opgezet om de sector meer zichtbaar te maken, zowel in onderlinge verbinding als voor de rest van het bedrijfsleven. Daarbij zijn een aantal speerpunten benoemd, die allen een regionaal zwaartepunt kennen.¹⁷⁸

Voorts wordt er gewerkt aan een Human Capital Agenda. Creativiteit wordt steeds meer als wezenlijk kapitaal gezien en lijkt daarmee een steeds belangrijker rol in het dagelijkse leven te gaan spelen. De agenda vraagt aandacht voor een drietal punten. Ten eerste voor het versterken van de ondernemersvaardigheden van studenten aan creatieve opleidingen, zodat de overstap en samenwerking met het bedrijfsleven minder belemmering geeft. Ten tweede voor de ontwikkeling van creativiteit als competentie in het onderwijs over de gehele lijn, mede vanuit de gedachte van de noodzaak tot het ontwikkelen van 21st Century Skills. Tenslotte voor het inzetten van 'education permanente' in de creatieve industrie, mede gezien het feit dat ontwikkelingen in de creatieve industrie razendsnel worden opgevolgd door nieuwe ontwikkelingen en technieken.¹⁷⁹

De kracht van de creatieve industrie zit bovenal in het bewerkstelligen van cross-overs tussen sectoren en het aanjagen van innovatie¹⁸⁰. Om de mogelijke impact van de sector te verduidelijken is door CLICKNL een strategische onderzoek- en innovatieagenda opgezet waarop de vier volgende maatschappelijke uitdagingen

zijn benoemd: Health & Wellbeing, Climate Action/Energie, Inclusive Societies en Transport. Met daarop de volgende onderzoeksagenda: New Materials, Digitalisation, Business Transformation en Creative Methods. Tevens zijn zes werkdomeinen binnen de sector benoemd die met name een bijdrage kunnen leveren: Games, Media & ICT, Next Fashion, Design, Built Environment en Heritage. Tenslotte wordt ingezet op een internationale agenda door middel van handelsmissies en een gezamenlijke gang naar internationale toonaangevende beurzen en exposities om de Nederlandse Creatieve Industrie meer bekendheid in het buitenland te geven. Azië staat daarbij op de agenda, maar ook Duitsland.

Overijssel wordt niet gezien als een speerpuntregio op een van de zes benoemde werkdomeinen. Dat wil echter niet zeggen dat bedrijven uit Overijssel geen toegang hebben tot de beschikbaar gestelde gelden en het nieuw opgezette netwerk CLICKNL.¹⁸¹ Kansen lijken vooral te liggen in Twente, rondom de TU, ArtEZ/AKI en de verwevenheid van de regio met metaal en textielindustrie. Aan de UT is recent de opleiding Creative Technology gestart. Het aantal studenten is nog niet al te groot maar de potentie is er wel. Juist in de regio Twente waar kennis omtrent ambachten en technieken van oudsher aanwezig is en waar trouw en nauwgezet werken hoog in het vaandel staat. Een ontwikkeling als deze kan over enkele jaren zorgen voor een aantal interessante start ups

Stichting RIBO

Jonge bouwvakkers bekwamen zich in restauratie monumentaal pand.

vanuit de afgestudeerden en tot spin off bij het bestaande bedrijfsleven. Het kunstzinnig (en eigenzinnig) klimaat dat ArteZ/AKI de regio daarbij biedt, is daarbij van toegevoegde waarde.

Door toenemende communicatie-technieken lijken grenzen te vervagen en komen regio's dichterbij. De vraag dient zich aan in hoeverre het voor bedrijven in de creatieve industrie nog noodzakelijk is geclusterd te zijn in en rondom de economische kerngebieden. Overijssel kan dan ook als een kans worden gezien, temeer daar de regio minder last heeft van congestieproblematiek en nog rust, leegte en ruimte biedt. Daar tegenover staat juist de behoefte aan fysiek contact in een tijdperk dat wordt gedomineerd door sociale netwerken.

WEET OVERIJSSSEL WEL DE WEG NAAR HET STIMULERINGSFONDS CREATIEVE INDUSTRIE TE VINDEN?

Een belangrijk fonds is het enkele jaren geleden opgerichte Stimuleringsfonds creatieve industrie. Overijssel heeft de weg naar dit fonds nog maar mondjesmaat gevonden. In het jaarverslag 2013 van het Stimuleringsfonds worden alle ingediende aanvragen vermeld. Het jaarverslag vermeldt bij de meeste regelingen ook de vestigingsplaats van de aanvragende partijen.¹⁸² In het jaarverslag worden ruim 900 aanvragers inclusief vestigingsplaats genoemd. Slechts 8 aanvragen daarvan komen uit Overijssel. Met andere woorden, minder dan 1% van het totaal aantal aanvragen kwam in 2013 uit Overijssel. In deze heeft Overijssel nog een wereld te winnen.

Tenslotte: Meten is weten? De kunst en cultuursector is heel breed. Dat is enerzijds problematisch omdat beleidsmakers en publiek niet helder zien welke diensten, producten en uitingen allemaal onderdeel zijn van de sector. Anderzijds is er het probleem dat juist door die veelzijdigheid van actoren de sector moeilijk in cijfers is vast te leggen. Niet alleen omdat het heel veel energie vergt om alle verschillende actoren in beeld te krijgen - waarvan velen zich slechts eenmalig of tijdelijk manifesteren - maar vooral omdat verschillende partijen niet goed in staat zijn betrouwbaar en recent cijfermateriaal over publieksbereik en bezoekersstromen ter beschikking te stellen.

4.9 EVALUATIE TRENDS BINNEN DE CULTUURSECTOR IN NEDERLAND & OVERIJSSSEL

WAT ZIJN DE OPVALLENDSTE TRENDS
BINNEN DE SECTOR ZELF?

1. Er is sprake van een daling van het aantal voorstellingen en van het aantal bezoekers van podiumkunsten. Er is ook een daling van het aantal mensen dat actief met amateurkunst bezig is. Ook cultuureducatie op scholen staat onder druk.

2. Opvallend is de toename van het aantal bedrijven en de explosieve groei van het aantal zelfstandigen in de kunst en cultuursector.

3. De instellingen hebben als reactie op de bezuinigingen nieuwe markten aangeboord en zijn nieuwe samenwerkingsverbanden aangegaan.

4. Het culturele leven speelt zich in steeds belangrijker mate buiten de traditionele instellingen af; de organisatie lijkt belangrijker te worden dan de stenen.

5. Internet verandert de sector, en met name de rol van bibliotheken.

6. De werkgelegenheid in de creatieve sector in Overijssel groeit bovengemiddeld - niet alleen in de steden - maar is relatief klein. Landelijk is er sprake van een hele sterke concentratie in Amsterdam.

7. Cross-overs vanuit de creatieve industrie met andere takken van sport worden zowel binnen en buiten de sector meer en meer gewaardeerd. De verwachting is dat de creatieve industrie een belangrijke rol gaat spelen in het initiëren van innovatie. Dit biedt kansen voor de maakindustrie van Overijssel.

8. Er is sprake van globalisering: de combinatie van globaal denken en aandacht voor de eigen regio wordt steeds belangrijker.

ENSCHEDA

De stad heeft de cultuurminnende mens heel wat te bieden. Op de eerste plaats is daar de wijk Roombeek, op loopafstand van het station, bekend geworden door de vuurwerkcramp van 2000. Oude fabriekspanden zijn er verbouwd tot woon-, werk- en expositieruimte. Twee grote musea (Rijksmuseum Twente en de Twentse Welle) en de kunstacademie AKI/ArtEZ zijn er gehuisvest. Gedurende een aantal jaren stond de kunstacademie van Enschede bekend als de meest eigenzinnige en vrijzinnige kunstacademie van Nederland. En dat is tot op de dag van vandaag zichtbaar in het aanbod. Kunst in Enschede is vernieuwend. Je ervaart dat onder ander in de expositie- en kunstcentra in Roombeek, maar ook tijdens het multimediale kunstfestival GOGBOT of de Twente Biennale.

Op muzikaalgebied en in het bijzonder klassiek is de stad daarnaast ook zeer goed uitgerust. De stad is de thuisbasis van HET Symfonieorkest (Orkest van het Oosten) en de Nationale Reisopera (Nederlandse Reisopera). Gezamenlijk met het Wilminktheater, AKI/ArtEZ conservatorium, Kaliberkunstenschol en poppodium Atak zijn de instellingen gehuisvest in het Muziekkwartier tegenover het station. Voorts is ook het Theater Sonnevandk gevestigd in Enschede.

Een fantastisch aanbod als dit zou je willen delen. Tussen Enschede en Amsterdam is 161 kilometer te overbruggen. En ook al weet cultuurminnend Enschede de weg naar Amsterdam wel te vinden,

de vraag is of de rest van Nederland de weg naar Enschede wel weet. De ervaring leert van niet. West Nederland vindt alles voorbij Utrecht al gauw te ver weg.

Maar er is ook een opsteker. In de achtertuin van Enschede ligt het Ruhrgebied, dat met pakweg 100 tot 130 kilometers, afhankelijk van de bestemming, is aan te rijden en met ruim 5 miljoen potentiële consumenten en een zeer hoogstaand cultureel aanbod, kansen voor uitwisseling over en weer biedt. De grens is nog steeds hardnekkig, maar gelukkig voor de kunstconsument een relatief licht te nemen hobbel.

Twentse Welle Roombeek

fotograaf **Jan Schartman**

bron **Gemeente Enschede**

BIJLAGE 1
WERKGELEGENHEID
CREATIEVE
INDUSTRIE
OVERIJSSSEL

De ontwikkeling van de werkgelegenheid in de creatieve sector in Overijssel in 2013 in vergelijking tot 2008 geeft het volgende beeld: de werkgelegenheid in Overijssel is relatief gezien sneller gegroeid dan in de rest van Nederland.¹⁸³ In absolute zin is Overijssel echter een kleine speler, 4,3 % van de werkgelegenheid in de creatieve sector van Nederland in de creatieve sector van Nederland is geconcentreerd in Overijssel.¹⁸⁴

Van de vier grote steden groeien Enschede en Zwolle boven het Overijsselse gemiddelde en groeit Hengelo minder snel dan het Overijsselse gemiddelde. In Deventer is sprake van een daling van het aantal arbeidsplaatsen.

Wat betreft de overige gemeenten groeien Almelo, Borne, Dalfsen, Dinkelland, Kampen, Haaksbergen, Hof van Twente, Olst-Wijhe, Rijssen-Holtten, Staphorst en Twenterand bovengemiddeld en laten Hardenberg, Oldenzaal, Ommen, Raalte, Steenwijkerland en Zwartewaterland een groei zien die onder het gemiddelde ligt.

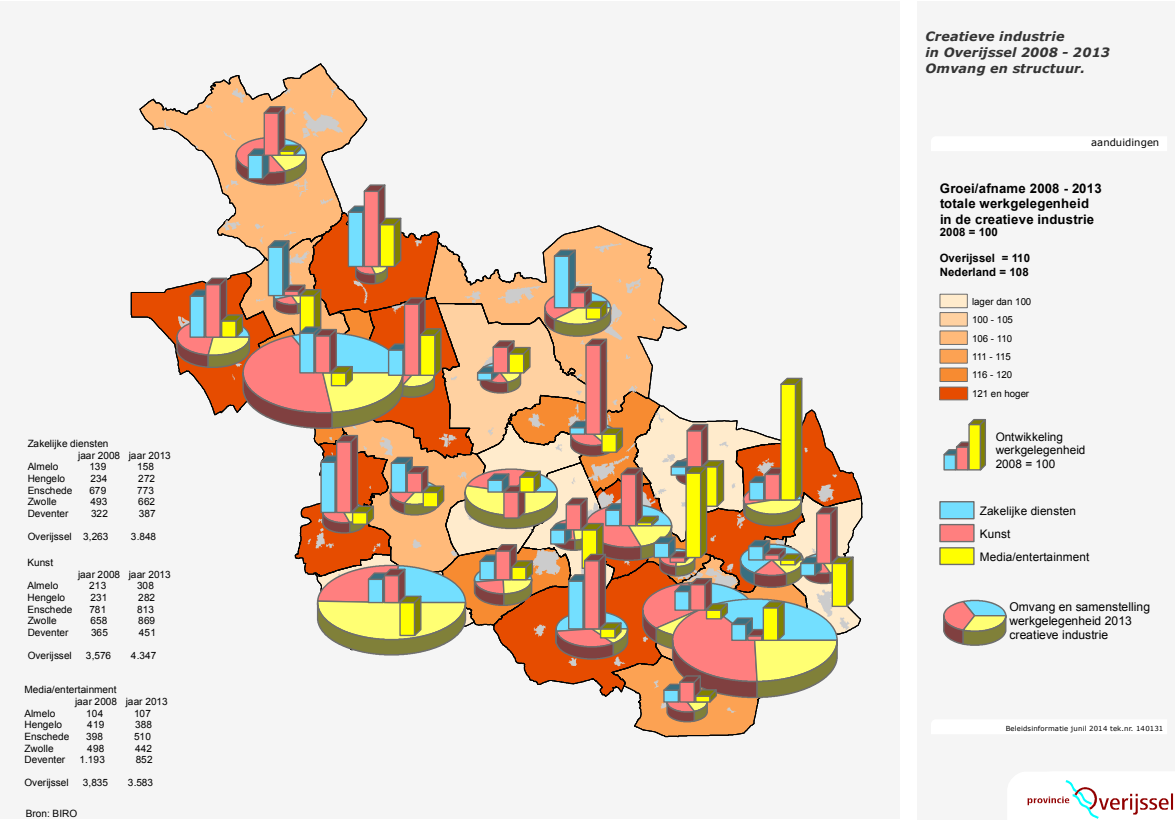
In de gemeenten Hellendoorn, Losser, Tubbergen en Wierden is er sprake van een daling van het aantal arbeidsplaatsen in de creatieve industrie. Deze ontwikkeling is in de kaart gevisualiseerd door de verschillende inkleuring van gemeenten.

Als naar absolute cijfers over 2013 wordt gekeken, ontstaat het volgende beeld (zie figuur 19). De totale werkgelegenheid in de creatieve industrie is in Enschede met 2096 arbeidsplaatsen het grootst, gevolgd door Zwolle met 1973 arbeidsplaatsen. Deventer staat op de derde plaats met 1690 arbeidsplaatsen. Hengelo en Almelo zijn respectievelijk goed voor 942 en 573 arbeidsplaatsen.

In absolute zin is Zwolle met een toename van 324 in de periode 2008-2013 het meest gegroeid. Gevolgd door Enschede met een toename van 238 arbeidsplaatsen.

Deventer laat in diezelfde periode een negatief groeisaldo van 190 arbeidsplaatsen zien. Dit negatieve saldo is met name te wijten aan een fikse afname van het aantal arbeidsplaatsen in de sector 'Media en Entertainment'.¹⁸⁶ In de overige twee deelsectoren laat Deventer wel een groei zien.

In absolute zin kennen de volgende gemeenten nagenoeg geen arbeidsplaatsen (minder dan 50) in de creatieve zakelijke dienstverlening: Borne, Olst-Wijhe, Staphorst, Tubbergen, Wierden en Zwartewaterland. Voor 'Kunsten en cultureel erfgoed' kennen de gemeenten Borne, Haaksbergen, Losser, Olst-Wijhe, Staphorst, Tubbergen en Zwartewaterland minder dan 50 arbeidsplaatsen. Voor de categorie 'Media en Entertainment' zijn dat tenslotte Borne, Haaksbergen, Hof van Twente, Losser, Olst-Wijhe, Ommen, Staphorst, Tubbergen, Wierden, en Zwartewaterland.

figuur 8. Creatieve industrie in Overijssel.¹⁸⁵

Figuur 9. Absoluut aantal arbeidsplaatsen in de creatieve industrie in Overijssel. Periode 2008-2013.¹⁸⁷

Aantal arbeidsplaatsen creatieve industrie Overijssel, periode 2008 - 2013										
	Creatieve		Kunsten		Media en		Totaal			Absolute
	zakelijke				Entertainment		Creatieve industrie			groei
	dienstverlening									
Gemeente	Jaar 2008	Jaar 2013	Jaar 2008	Jaar 2013	Jaar 2008	Jaar 2013	Jaar 2008	Jaar 2013		2008-2013
Almelo	139	158	213	308	104	107	456	573		117
Deventer	322	387	365	451	1.193	852	1.880	1.690		-190
Enschede	679	773	781	813	398	510	1.858	2.096		238
Hengelo (o)	234	272	231	282	419	388	884	942		58
Zwolle	493	662	658	869	498	442	1.649	1.973		324
Borne	40	45	25	24	15	26	80	95		15
Dalfsen	41	50	34	55	40	54	115	159		44
Dinkelland	73	84	45	55	60	120	178	259		81
Haaksbergen	50	55	41	48	20	21	111	124		13
Hardenberg	74	107	84	95	150	135	308	337		29
Hellendoorn	87	96	271	210	309	349	667	655		-12
Hof van Twente	144	204	91	145	52	48	287	397		110
Kampen	79	107	127	185	100	114	306	406		100
Losser	66	59	30	43	35	22	131	124		-7
Oldenzaal	171	191	65	68	47	45	283	304		21
Olst-Wijhe	23	33	49	79	29	26	101	138		37
Ommen	63	59	36	44	18	21	117	124		7
Raalte	40	50	60	70	71	62	171	182		11
Rijssen-Holten	112	130	48	60	55	61	215	251		36
Staphorst	17	25	23	38	11	15	51	78		27
Steenwijkerland	132	105	156	213	59	61	347	379		32
Tubbergen	28	26	32	42	50	33	110	101		-9
Twenterand	69	73	35	62	26	22	130	157		27
Wierden	49	43	50	61	48	32	147	136		-11
Zwartewaterland	38	54	26	27	28	17	92	98		6
Overijssel	3.263	3.848	3.576	4.347	3.835	3.583	10.674	11.778		1.104

BIJLAGE 2
DE STEDEN VAN
OVERIJSSSEL OP DE
CULTUURINDEX

Hoe doen de Overijsselse steden het ten opzichte van elkaar en de rest van Nederland? Er wordt nog wel eens gemopperd over de startpositie van de steden in Oost Nederland. Zou het hier op het gebied van kunst en cultuur slechter gaan – omdat we in de periferie liggen – dan bijvoorbeeld in West Nederland? Hoe presteren steden van vergelijkbare omvang? In deze biedt de Atlas voor

Nederlandse gemeenten, editie 2012, een mooi handvat.¹⁸⁸ Daarin zijn de 50 grootste gemeenten ‘gerankt’ naar hun prestaties op o.a. de culturele index¹⁸⁹ en de aanwezigheid van een creatieve klasse.¹⁹⁰ Om een beter beeld te hebben van de context zijn in onderstaand overzicht¹⁹¹ ook de prestaties op de woonaantrekkelijkheidsindex en de sociaal economische index inzichtelijk gemaakt.¹⁹²

Atlas voor gemeenten 2012					
Bevolkingsomvang vergelijkbaar	Ranking gemeente op de index				
	1 = hoog 50= lage positie				
	inwoners 2012	Woon aantrekkelijk index *1	Sociaal economische index *2	Cultuur index *3	Creatieve klasse *4
Almelo	72.726	44	44	45	47
Bergen op Zoom	66.155	46	37	31	44
Velsen	67.271	22	22	37	48
Vlaardingen	71.110	42	48	48	41
Gouda	71.231	21	20	12	19
Hoorn	71.250	30	36	27	43
Spijkenisse	72.171	49	30	40	49
Leidschendam Voorburg	72.401	10	15	40	12
Alphen aan den Rijn	72.844	12	5	36	32

De kleinste van de ‘grote’ steden in Overijssel is Almelo. Het gaat niet goed met Almelo. Almelo bekleedt een lage positie in de culturele index. Ook vergeleken met steden van vergelijkbare omvang scoort Almelo slecht. In dat geval presteert alleen Vlaardingen nog slechter.

		Woon aantrekkelijk index	Sociaal economische index	Cultuur index	Creatieve klasse
Hengelo	80.916	39	26	34	28
Lelystad	75.281	40	42	47	29
Schiedam	76.129	31	35	46	38
Roosendaal	77.383	36	32	42	45
Purmerend	79.206	20	25	35	34
Amstelveen	83.391	4	1	29	5
Oss	84.653	25	40	33	39
Hilversum	85.488	29	7	28	10
Helmond	88.798	38	46	44	34
Heerlen	88.993	47	50	13	46

Hengelo is net iets groter dan Almelo. In vergelijking met steden met een vergelijkbare bevolkingsomvang presteert Hengelo gemiddeld op de cultuurindex en vergeleken met Almelo stukken beter.

		Woon aantrekkelijk index	Sociaal economische index	Cultuur index	Creatieve klasse
Deventer	98.667	37	21	18	20
Alkmaar	94.222	35	10	16	26
Sittard Geleen	94.499	48	43	25	37
Leeuwarden	95.321	33	24	5	20
Delft	98.679	24	18	15	7
Venlo	99.967	43	45	26	40
Ede	108.726	32	19	32	36
Emmen	108.856	50	49	38	50

Deventer doet het goed en doet amper onder voor Delft, studentenstad bij uitstek en internationaal bekend en geroemd. Qua inwoneraantal is Deventer ook vergelijkbaar met Leeuwarden, een stad die nog stukken beter presteert. En wie nog mocht twijfelen aan de voordracht

van Leeuwarden als Europese culturele hoofdstad ziet in deze ranking meer over het hoe en waarom: Leeuwarden bekleedt een plek in de top 5 van de cultuurindex (Alleen Amsterdam, Groningen, Leiden en Utrecht gaan nog voor).

		Sociaal			
	Woon aantrekkelijk index	economische index	Cultuur index	Creatieve klasse	
Zwolle	121.485	11	12	14	16
Leiden	118.745	9	13	4	3
Dordrecht	118.880	19	39	23	29
Maastricht	121.050	34	38	8	16
Zoetermeer	122.312	23	8	41	26
Den Bosch	141.857	3	10	6	16
Haarlemmermeer	143.884	17	2	43	24

Zwolle bekleedt als Overijsselse stad de hoogste positie in de cultuurindex. De stad bekleedt positie 14. Opvallend is dat de stad ook op de overige gepresenteerde indexen gelijkmatig en relatief goed scoort.

		Woon aantrekkelijk index	Sociaal economische index	Cultuur index	Creatieve klasse
Enschede	158.091	45	47	21	33
Zaanstad	148.200	27	28	39	42
Amersfoort	148.230	13	4	22	11
Arnhem	149.226	8	29	11	8
Haarlem	151.853	7	9	9	14
Apeldoorn	156.922	28	14	30	23
Nijmegen	165.180	6	33	7	4

De grootste stad in Overijssel is Enschede. Het profiel van Enschede is bijzonder. Terwijl de stad op de woonaantrekkelijkheid index en de sociaal economische tot de hekkensluiters behoort, is haar positie op de cultuurindex gunstig.

BIJLAGE 3
DEFINIËRING VAN
CULTUURSECTOR

Wat verstaan we eigenlijk onder de cultuursector? Als je het mensen vraagt heeft iedereen wel een beeld, maar de beelden komen niet altijd overeen. Voor de een gaat het over kunstenaars, de ander heeft vooral associaties met theater en muziek. Als wordt gesproken over de kunst- en de cultuursector, waar we feitelijk hetzelfde mee bedoelen, ontstaat er in de beeldvorming vaak al minder verwarring. De sector is echter veel breder dan de wereld van muziek, toneel, dans en kunsten. Waar we in het dagelijks taalgebruik nog spreken van de kunst- en cultuursector of alleen de cultuursector, komt met name in onderzoeken en publicaties naar de omvang en werking van de cultuursector, het begrip ‘Creatieve Industrie’ steeds meer in zwang. Het begrip lijkt beter de lading te dekken en stelt de economische en culturele waarde van het creëren van betekenis centraal.

Met andere woorden: de cultuursector is dat deel van de maatschappij, waar de kunst en cultuur (zowel tastbaar als symbolisch) wordt gecreëerd, geproduceerd, gepresenteerd, gepubliceerd, geëxploiteerd, beheerd, geconserveerd en geconsumeerd.

BINNEN DE CULTUURSECTOR KUNNEN WE
DRIE HOOFDSECTOREN ONDSCHIEDEN:

- I Kunsten en cultureel erfgoed
- II Media- en entertainment
- III Creatieve zakelijke dienstverlening

Om een goed beeld van de sector te krijgen worden hieronder in afzonderlijke kaders de drie hoofdsectoren met daaronder de verschillende subbranches in beeld gebracht.¹⁹³

HOOFDSECTOREN CULTUURSECTOR
KUNSTEN EN CULTUREEL ERFGOD 1

1. Podiumkunsten

- a. Beoefening van podiumkunst (creatie)
- b. Producenten van podiumkunst (productie)
- c. Theaters en schouwburgen (exploitatie/uitgave)

2. Scheppende kunsten

- a. Schrijven en overige scheppende kunst (creatie)
- b. Kunstgalerieën en –expositieruimten (exploitatie/uitgave)

3. Cultureel erfgoed

- a. Musea (exploitatie/uitgave)
- b. Bibliotheken (exploitatie/uitgave)
- c. Kunstuitleen en overige culturele uitleencentra (exploitatie/uitgave)
- d. Openbare archieven (exploitatie/uitgave)
- e. Monumentenzorg (dienstverlenend)

4. Overige kunst en erfgoed

- a. Dienstverlening voor uitvoerende kunst (dienstverlenend)
- b. Informatieverstrekking op het gebied van toerisme (dienstverlenend)
- c. Steunfondsen (dienstverlenend)
- d. Vriendenkringen op het gebied van cultuur en fanclubs (dienstverlenend)

Hoe duid je de personen die werkzaam zijn binnen de culturele sector? Aan kunstenaars wordt het vermogen tot creatie toegewezen en in eerste instantie denken we met name bij het woord kunstenaar aan de beeldende kunst. Creatie is echter veel breder. Vandaar dat we bij voorkeur steeds vaker spreken van creatieve professional. Met dat begrip kunnen we feitelijk de gehele beroepsgroep duiden die creatief en op professioneel niveau binnen de sector aan de slag is. Het woord professional dient ook om aan te geven dat het gaat om een geschoolde beroepsgroep, dit ter onderscheid van producten vervaardigd door amateurs.

HOOFDSECTOREN CULTUURSECTOR
MEDIA- ENTERTAINMENTINDUSTRIE 2

1. Omroep

- a. Productie van televisieprogramma’s (productie)
- b. Televisieomroepen (exploitatie/uitgave)
- c. Radio-omroepen (exploitatie/uitgave)
- d. Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproducties (dienstverlenend)

2. Persmedia

- a. Persagentschappen (creatie/productie)
- b. Fotografie (creatie/productie)
- c. Uitgeverijen van kranten (exploitatie/uitgave)
- d. Uitgeverijen van tijdschriften (exploitatie/uitgave)
- e. Overige dienstverlening op het gebied van informatie (dienstverlenend)

3. Film

- a. Productie van films (productie)
- b. Distributie van films en televisieproducties (exploitatie/uitgave)
- c. Bioscopen (exploitatie/uitgave)

4. Muziekindustrie

- a. Maken en uitgeven van geluidsopnames (productie/exploitatie/uitgave)

5. Boekenindustrie

- a. Uitgeverijen van boeken (productie/exploitatie/uitgave)

6. Gaming en overige uitgeverijen

- a. Uitgeverijen van computerspellen (productie/exploitatie/uitgave)
- b. Overige uitgeverijen van software (exploitatie/uitgave)
- c. Overige uitgeverijen (niet van software) (exploitatie/uitgave)

7. Live Entertainment

- a. Pretparken (productie/exploitatie/uitgave)
- b. Circus en variété (productie/exploitatie/uitgave)
- c. Kermisattracties (exploitatie/uitgave)

De volgende spelers bepalen het krachtenveld binnen de sector: de creatieve professionals, de managers/directeuren van cultuurinstellingen, de politiek, de overheid, het onderwijs, sponsors en uiteraard de afnemende en consumerende partijen.

In 2013 is 3,4 procent van de banen in Nederland in de creatieve industrie te vinden. Het gaat om een totaal van nagenoeg 275.000 arbeidsplaatsen. Binnen kunsten en cultureel erfgoed zijn dat bijna 97.000 arbeidsplaatsen, binnen de media- en entertainmentindustrie iets meer dan 83.000 en in de creatieve zakelijke dienstverlening nagenoeg 95.000.¹⁹⁴

HOOFDSECTOREN CULTUURSECTOR: CREATIEVE ZAKELIJKE DIENSTVERLENING

3

1. Communicatie en Informatie

- a. Reclamebureaus (creatie/dienstverlenend)
- b. Handel in advertentieruimte (dienstverlenend)
- c. Public Relations-bureaus (creatie/dienstverlenend)
- d. Organisatie van congressen en beurzen (creatie/dienstverlenend)

2. Vormgeving en Ontwerp

- a. Architecten (creatie)
- b. Industrieel ontwerp en vormgeving (creatie)

Kijkend met een economische bril, kan men wellicht de schouders ophalen. Gaat het maar om 3,4% van de totale werkgelegenheid in Nederland? Maar het zijn niet de werkgelegenheidscijfers die het meest bepalend zijn voor het belang van de sector. Die ligt in haar vermogen tot creatie en het betekenisgeven.

De creatieve sector zit dicht op wat mensen drijft en inspireert en heeft het vermogen maatschappelijke signalen op te vangen en tot reflectie aan te zetten. Daarnaast opereert vooral de creatieve bedrijvigheid bij voorkeur in snel veranderende en risicovolle omgevingen. Daardoor is zij bij uitstek in staat om de vertaalslag te maken tussen techniek, gedrag en beleving en zo innovatie te bewerkstelligen. Overijssel telt nagenoeg 12.000 arbeidsplaatsen in de creatieve industrie; dat is 4,3% van het totaal aantal arbeidsplaatsen binnen de sector in Nederland.¹⁹⁵

In bijlage 1 is de werkgelegenheid in de creatieve industrie in Overijssel verder uitgewerkt.

NOTEN

¹ Zie hoofdstuk 3.

² Cultuur in Beeld 2014, p 103 signaleert dat een dergelijke heroriëntering op de cultuursector in een verschillende gemeenten ook al plaatsvindt in die zin dat voorgenomen bezuinigingen niet meer worden ingevuld: 'Zo houden Rotterdam en Arnhem het budget voor cultuur op peil. Eerdere bezuinigingen van 9 ton euro worden in Arnhem wel doorgevoerd. Voor het nieuwe collegeakkoord was per 1 januari 2015 al 5 ton euro ingevuld. De resterende opgave van 4 ton euro wordt momenteel ingevuld en gaat in per 1 januari 2016. Amsterdam draait de bezuinigingen van het vorige college terug vanaf het kunstenplan 2017-2020 en stelt de middelen grotendeels beschikbaar voor kleinere instellingen en talentontwikkeling. Utrecht is voornemens om bezuinigingen en een terugval in budget per 2017 te repareren. Groningen en Den Haag doen bescheiden investeringen. Maastricht, Enschede en Eindhoven zullen komende jaren wel bezuinigen op cultuur.' Colleges benadrukken ook het belang van cultuur: 'Deventer geeft bijvoorbeeld aan dat een rijke lokale kunst- en cultuursector een voorwaarde is voor een gezond functionerende samenleving. Daartoe horen ook amateurkunst en lokale tradities.'

³ Bijeenkomst Reflectiegroep IJsselhotel Deventer, 20 november 2014, Filip Jonker, beeldend kunstenaar.

⁴ Kamerbrief 8 juli 2014, Cultuur verbindt.

⁵ Om die reden benadrukt bijvoorbeeld de 'Actieagenda Smart Industry, Dutch Industry fit for the Future', november 2014, ook de aanwezigheid van een goede creatieve sector als een pré voor de Nederlandse industrie.

⁶ In de kamerbrief van minister Bussemaker over "Ruimte voor talent in het cultuurbeleid" wordt specifiek de samenwerking tussen steden en disciplines opgemerkt in Oost Nederland. Dat doet Oost Nederland dus goed: 'Wat opvalt, is de sterke regionale samenwerking tussen instellingen op sommige plekken, zoals in de noordelijke provincies en Brabantstad. Ook wordt er over de grenzen van steden en disciplines samengewerkt, zoals De Nieuwe Oost in Overijssel, een samenwerking tussen theater- en

dansproductiehuis Generale Oost in Arnhem, popproductiehuis Oost Nederland in Deventer en Literair Productiehuis Wintertuin in Nijmegen.'

⁷ Overigens speelt hier nog een andere discussie: in hoeverre productiehuisen zich met name op de jeugd en vernieuwing moeten richten, of dat zij zich ook gaan richten op de midcareer en oudere kunstenaar.

⁸ Bijeenkomst Reflectiegroep IJsselhotel Deventer, 20 november 2014, Erik Delobel, Poppodium Hedon.

⁹ Op de site www.entoen.nu kan elke gemeente de plaatselijke canon laten vastleggen. Wat opvalt is dat bijna elke gemeente in Overijssel dit heeft gedaan. Dit in tegenstelling tot andere provincies, waar nog maar enkele gemeenten een eigen plaatselijke canon hebben vastgelegd.

¹⁰ Bijeenkomst Reflectiegroep IJsselhotel Deventer, 20 november 2014. Harry Webers, Witteveen+Bos.

¹¹ Tussen de gemeente Deventer en Zwolle is in 2011 reeds een verdrag ondertekend waarbij beide steden het belang van het Moderne Devotie erkennen.

¹² M. Bovens, P. Dekker, W. Timeijer: Gescheiden Werelden?, SCP en WRR, 2014, met name blz. 193 e.v.

¹³ Bijeenkomst Reflectiegroep IJsselhotel Deventer, 20 november 2014. Harry Webers, Witteveen+Bos en Kees de Groot, Planet Art

¹⁴ Er is hier en daar zorg over de kwaliteitsborging van de zo verspreid gegeven lessen. Die is minder controleerbaar dan voorheen. Het is de vraag of de overheid hier een rol heeft. Aannemelijk lijkt dat er vanuit de maatschappij zelf (bijvoorbeeld ArtEZ of CIBAP) initiatieven komen voor een soort keurmerk dat toelating tot de kunstopleiding bepaalt.

¹⁵ Cultuur in beeld, 2014, Ministerie OCW, p. 108

¹⁶ Bijeenkomst Reflectiegroep IJsselhotel Deventer, 20 november 2014, Kees de Groot, Planet Art.

¹⁷ Bijeenkomst Reflectiegroep, IJsselhotel 20 november 2014. Filip Jonker, beeldend kunstenaar.

¹⁸ Bijeenkomst Reflectiegroep IJsselhotel 20 november 2014. Rana Berends. Portretschilder en voormalig politica.

¹⁹ Overigens worden consumenten steeds vaker ingedeeld naar leefstijlen en daarmee samenhangende consumptievoorkeuren in plaats van leeftijd, opleiding, etc.

²⁰ Opvallend genoeg doen 65-plussers minder vrijwilligerswerk dan de groep tussen 20 en 65 jaar. Hier lijken nog ongebruikte mogelijkheden te zijn. Zie SCP, De Sociale Staat van Nederland 2013, Den Haag 2013, p. 189.

²¹ De creatieve klasse is een ruim begrip. Daarmee wordt doorgaans een hoog opgeleide bevolkingsgroep bedoeld welke in staat is vernieuwing te bewerkstelligen. Personen werkzaam in de kunst- en de cultuursector als gedefinieerd in bijlage 3 worden daartoe zondermeer gerekend, maar in ruimere definities worden ook personen werkzaam bij adviesbureaus en consultancybureau's tot de creatieve klasse gerekend.

²² Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.

²³ Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.

²⁴ O. Raspe e.a., De ratio van Ruimtelijk-Economisch Topsectorenbeleid, PBL en CBS, 2012.

²⁵ Omroep Gelderland, 10 januari 2014. Museum Gorssel moet 100.000 bezoekers trekken. De Stentor on line, 16 mei 2014.

²⁶ De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 13, juni 2014.

²⁷ Time banking werkt niet met de gebruikelijke valuta. Mensen dienen diensten of producten aan, ontvangen daarvoor een 'tegoed' in time-banking eenheden en kunnen naar rato daarvan zelf diensten of producten ontvangen. Time-banking systemen worden opgezet om de afname van

regionale productie en dienstverlening te stimuleren (regionale munt) maar bovenal in gebieden waar de economie stagneert als gevolg van de economische recessie. Door een systeem van time banking op te zetten kunnen bewoners en bedrijven onderling weer goederen en diensten uitwisselen.

²⁸ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Deventer, 28 april 2014.

²⁹ Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.

³⁰ Bijeenkomst cultuursector kleine steden en platteland Overijssel, 8 april 2014.

³¹ Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.

³² Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Enschede, 16 april 2014.

³³ Cultuur in beeld, 2014, ministerie OCW, 1 december 2014. p.16.

³⁴ Op www.museum-analytics.org kan worden gevolgd hoe vaak de 200 grotere musea in Nederland zich manifesteren op Facebook en Twitter.

³⁵ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Enschede en Deventer, 16 en 28 april 2014.

³⁶ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Enschede, 16 april 2014.

³⁷ De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 15, juni 2014.

³⁸ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Zwolle, 15 april 2014.

³⁹ Bijeenkomsten jonge creatieve professionals 25-30 jaar, Zwolle en Deventer, 15 en 28 april 2014.

⁴⁰ SCP, Verschil in Nederland, Sociaal en Cultureel Rapport 2014, Den Haag, 2014.

⁴¹ SCP, WRR, Grotere Verschillen?, Den Haag, 2014.

- ⁴² Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Zwolle, 15 april 2014.
- ⁴³ Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.
- ⁴⁴ De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 33, juni 2014.
- ⁴⁵ Bijeenkomst cultuursector kleine steden en platteland Overijssel, 8 april 2014.
- ⁴⁶ De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 16, juni 2014.
- ⁴⁷ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar Enschede, 28 april 2014.
- ⁴⁸ Bijeenkomst cultuursector kleine steden en platteland Overijssel, 8 april 2014.
- ⁴⁹ Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.
- ⁵⁰ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar Zwolle, 15 april 2014.
- ⁵¹ Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.
- ⁵² Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.
- ⁵³ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Enschede, 16 april 2014.
- ⁵⁴ Bijeenkomst cultuursector kleine steden en platteland Overijssel, 8 april 2014.
- ⁵⁵ Bijeenkomst cultuursector kleine steden en platteland Overijssel, 8 april 2014.
- ⁵⁶ Cultuur in beeld 2014, ministerie OCW, 1 december 2014 P. 103. Het lijkt er in deze laatste publicatie van OCW op dat er sprake is van een mogelijke kentering, in ieder geval op gemeenteniveau bij de grotere gemeenten. In een onderzoek onder de G35 naar de aard en strekking van collegeakkoorden, blijkt dat verschillende gemeenten weer aandacht hebben voor cultuur, dat verschillende voorgenomen bezuinigingen niet verder worden uitgevoerd en ook dat er weer wordt geïnvesteerd in cultuur. De collegeakkoorden benadrukken zelfs het belang van de cultuur.

- ⁵⁷ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Zwolle, 15 april 2014.
- ⁵⁸ Richard Florida, The rise of the creative class, 2002.
- ⁵⁹ Bijeenkomst Reflectiegroep IJsselhotel, Deventer 20 november 2014, Rana Berends, kunstschilder en voormalig politica.
- ⁶⁰ Wikipedia, tekst en informatie uit onderdelen Nederhop, Opgezwolle, Faculteitsgroep, Faculteitsbrigade, 25 november 2014
- ⁶¹ Volkskrant, 10 december 2014, Zie of beluister <http://www.volkskrant.nl/muziek/beluister-hier-de-vijftig-beste-albums-van-2014-a3806317/>
- ⁶² Zie bijv. Orkesten van nu, van waarde voor de Toekomst, de gezamenlijke Nederlandse Symfonieorkesten over het huidige orkestlandschap en de toekomst, 2014.
- ⁶³ De staat van Cultuur, Boekmanstichting/ Sociaal en Cultureel planbureau, winter 2013.
- ⁶⁴ Cultuurindex Nederland: www.cultuurindex.nl. Bezocht op 12 januari 2015.
- ⁶⁵ Op de website www.cultuurindex.nl kunnen de meest recent gepubliceerde cijfers per sector worden gevolgd.
- ⁶⁶ Cultuur in beeld 2014. Ministerie van OCW 1 december 2014.
- ⁶⁷ De staat van Cultuur, Boekmanstichting/ Sociaal en Cultureel planbureau, pagina 23 en 34, winter 2013.
- ⁶⁸ De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 19, juni 2014.
- ⁶⁹ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Enschede, 16 april 2014.
- ⁷⁰ Cultuurindex Nederland, geraadpleegd op 12 januari 2015
- ⁷¹ De staat van Cultuur, Boekmanstichting/ Sociaal en Cultureel planbureau, pagina 16, winter 2013. zie de cultuurindex naar capaciteit en aantal voorstellingen.

- ⁷² De staat van Cultuur, Boekmanstichting/ Sociaal en Cultureel planbureau, pagina 26, winter 2013.
- ⁷³ De staat van Cultuur, Boekmanstichting/ Sociaal en Cultureel planbureau, pagina 26, winter 2013.
- ⁷⁴ De staat van Cultuur, Boekmanstichting/ Sociaal en Cultureel planbureau, pagina 27, winter 2013.
- ⁷⁵ De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 42, juni 2014.
- ⁷⁶ NRC Handelsblad. Theaters bouwen ondanks crisis. Claudia Kammer en Daan van Lent, 15 mei 2014: 'Sinds de economische crisis in 2008 uitbrak hebben zeker 49 theaters hun deuren geopend na nieuwbouw of renovatie en is minimaal 680 miljoen euro geïnvesteerd. De bouwinvesteringen in theaters gaan maar door. Zeker 46 theaters hebben plannen voor nieuwbouw of verbouwing, al zijn die lang niet altijd concreet.'
- ⁷⁷ Bron: CBS 2014, bewerking team beleidsinformatie provincie Overijssel/CityDNA.
- ⁷⁸ We volgen daarmee ook zoveel mogelijk de publicatie van 'Cultuur in Beeld 2014' van het ministerie van OCW, waarin voor een groot aantal grafieken en diagrammen het jaar 2009 als basisjaar is gekozen.
- ⁷⁹ Theatervoorstellingen: toneel, komedie, drama, poppen/figuren en jeugdtheater. Muziekvoorstellingen: Pop, jazz, blues, klassieke muziek, optredens DJ's. Dans en beweging: Dans, folklore, klassiek ballet, moderne dans, mime en beweging. Muziektheatervoorstellingen: Musical, revue, operette, opera, modern theater. Cabaret en kleinkunstvoorstellingen: cabaret en show. Overige voorstellingen: literair, voordrachtskunst, performance en elders niet onder te brengen vormen van podiumkunst (geen film).
- ⁸⁰ Binnen de indeling die het CBS hanteert is de categorie muziek het grootst. Daaronder vallen o.a. pop en klassieke muziek. Helaas kunnen deze twee muziekstijlen niet binnen de CBS-cijfers nader worden uitgesplitst.

- In het onderzoeksrapport van OCW 'Cultuur in Beeld 2014' worden deze categorieën ook niet apart gepresenteerd, wel wordt onder andere een onderscheid gemaakt tussen VSCD podia en VNPF podia. Uit die cijfers blijkt dat beide podia nagenoeg dezelfde afname van het aantal voorstellingen in de periode 2009-2013 laten zien. Cultuur in beeld 2014, ministerie van OCW, 1 december 2014, pagina 56.
- ⁸¹ Poppodia in cijfers 2012, p 14, uitgave VNPF poppodia.
- ⁸² Bron: CBS 2014, bewerking team beleidsinformatie provincie Overijssel.
- ⁸³ Muziek in de stad, Deventer en de regio, Atlas voor gemeenten, 2010, p 50.
- ⁸⁴ Atlas voor Nederlandse gemeenten, 2011, p 11.
- ⁸⁵ Bijeenkomst cultuursector kleine steden en platteland Overijssel, 8 april 2014.
- ⁸⁶ De genoemde aantallen betreffen de reguliere (gesubsidieerde) accommodaties. Het al dan niet aanwezig zijn van betreffende voorzieningen zegt nog niets over spontane events, festivals en het aanbod dat door commerciële en of particuliere partijen in de verschillende gemeenten wordt georganiseerd.
- ⁸⁷ In de telling als gehanteerd door de Nederlandse Federatie Cinematografie worden niet alle filmhuizen opgenomen. In dat geval zou de telling slechts op 10 gemeenten met een aanbod komen. In de telling van het Film Kenniscentrum worden o.a. ook de filmvertoners in de Overijsselse Kulturhusen meegenomen waardoor inzichtelijk wordt dat 15 van de 25 Overijsselse gemeenten filmhuisaanbod bieden. Bron: Film in Overijssel, KCO 2010.
- ⁸⁸ Bron: Nederlandse Federatie Cinematografie, Adresdata provincie Overijssel. Voor zover beschikbaar periode 2007-2013. Waarbij zij opgemerkt dat in de telling als gehanteerd door de Nederlandse Federatie Cinematografie niet alle filmhuizen en ook niet de filmhuizen binnen Kulturhusen meetelt.
- ⁸⁹ Wikipedia, 24 november 2014, thema GOGBOT-festival.

⁹⁰ Nederlandse museumvereniging, top 55 museumbezoeken 2012. In december 2014 is de top 55 over 2013 nog niet bekend gemaakt. Het is ook niet duidelijk of de museumvereniging voornemens is deze top 55 jaarlijks te publiceren.

⁹¹ RTL Oost online, 5 maart 2013. Bron Engelse muziekblad Songlines.

⁹² De staat van Cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel planbureau, pagina 17, winter 2013.

⁹³ Cultuur in beeld 2014, ministerie OCW, p 54. Cijfers bioscopen exclusief 70 kleine filmhuizen zonder dagprogrammering, cijfers festivals vanaf 3000 bezoekers, cijfers vrije theaterproducten gemeten naar bezoekcijfers van 10 van de 15 VVTP leden.

⁹⁴ De staat van Cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel planbureau, pagina 74,75, winter 2013.

⁹⁵ Bron: CBS 2014, bewerking team beleidsinformatie provincie Overijssel/CityDNA

⁹⁶ Bron: CBS 2014, bewerking team beleidsinformatie provincie Overijssel

⁹⁷ Kunst in beeld 2014, ministerie OWC 1 december 2014, p. 63 en 64. Let wel, dit betreft een cijfer over Oost Nederland en niet alleen Overijssel. Bovendien gaat het hierbij om optredens van gesubsidieerde gezelschappen vanuit de basisinfrastructuur en het Fonds Podiumkunsten.

⁹⁸ Minister van OCW, Jet Bussemaker, Kamerbrief over de gevolgen van de cultuurbezuinigingen, p 11, 24 december 2013.

⁹⁹ Film in Overijssel III, p. 19-21, Filmkenniscentrum 2014.

¹⁰⁰ Film in Overijssel III, p. 19-21, Filmkenniscentrum 2014.

¹⁰¹ Film in Overijssel, p. 9 KCO 2010.

¹⁰² Film in Overijssel III, p 19-21, Filmkenniscentrum 2014.

¹⁰³ Film in Overijssel III, p. 19-21, Filmkenniscentrum 2014.

¹⁰⁴ Film in Overijssel III, p. 19-21, Filmkenniscentrum 2014.

¹⁰⁵ Motivaction Burgerpanel januari 2014, bewerking team beleidsinformatie provincie Overijssel.

¹⁰⁶ Bron: Motivaction Burgerpanel januari 2014, bewerking team beleidsinformatie.

¹⁰⁷ Reflectiebijeenkomst kunst en cultuursector Overijssel, 20 november 2014, Filip Jonker, beeldend kunstenaar.

¹⁰⁸ CBS, StatLine, Overheid, uitgaven cultuur, sport en recreatie 2012 gepubliceerd juni 2014.

¹⁰⁹ Bron CBS Statline, download 17 december 2014.

¹¹⁰ Kamerbrief over de gevolgen van de cultuurbezuinigingen, p 3, Ministerie OCW, 24 december 2013

¹¹¹ Kamerbrief over de gevolgen van de cultuurbezuinigingen, p 4, Ministerie OCW, 24 december 2013.

¹¹² Reflectiegroep, bijeenkomst IJsselhotel 20 november 2014, Filip Jonker, beeldend kunstenaar.

¹¹³ Kamerbrief over de gevolgen van de cultuurbezuinigingen, p 4, Ministerie OCW, 24 december 2013.

¹¹⁴ Bron: De staat van Cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel Planbureau, pagina 136.

¹¹⁵ De G9: de negen gemeenten met het grootste cultuuraanbod, indeling volgens Cebeon: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Groningen, Enschede, Arnhem en Maastricht.

¹¹⁶ Cebeon, Uitgaven cultuur door de G35 en de provincies 2011-2013, p. 32 en 33, uitgaven G35, G9 en provincies, september 2013.

¹¹⁷ Cebeon, Uitgaven cultuur door de G35 en de provincies 2011-2013, p. 21 uitgaven G35, G9 en provincies, september 2013.

¹¹⁸ Netto uitgaven door gemeenten aan kunst en cultuur. Bron CBS, webmagazine 16 september 2013.

¹¹⁹ Cebeon, Uitgaven cultuur door de G35 en de provincies 2011-2013, p. 32 en 33, uitgaven G35, G9 en provincies, september 2013.

¹²⁰ Reflectiegroep, bijeenkomst IJsselhotel 20 november 2014, Erik Delobel, Poppodium Hedon

¹²¹ NRC, Anouk van Kampen, 3 januari 2014. Bussemaker: bezuinigingen kunstsubsidies einde 41 instellingen.

¹²² De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 18, juni 2014.

¹²³ De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 29, juni 2014.

¹²⁴ De cultuurverkenning, Raad voor Cultuur, p. 19, juni 2014.

¹²⁵ Bron: De staat van Cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel Planbureau, pagina 127

¹²⁶ Bijeenkomst cultuursector kleine steden en platteland Overijssel, 8 april 2014

¹²⁷ Zie voor een overzicht in NL: www.douwenkoren.nl/crowdfunding-in-nederland

¹²⁸ Zie verder: www.voordekunst.nl

¹²⁹ <http://www.douwenkoren.nl/crowdfunding-in-nederland-2013-de-cijfers/>

¹³⁰ Site NRC Q, Het gaat slecht met de Nederlandse galeries. Arjen Ribbe. 2 juni 2014

¹³¹ Jaarverslag 2013, museum de Fundatie, 2014.

¹³² Museumjaarkaartverslag 2013. www.museumjaarkaartverslag.nl.

¹³³ Het culturele kapitaal van Zwolle, creative board 2014, p 14.

¹³⁴ Museumjaarkaartverslag 2013. www.museumjaarkaartverslag.nl.

¹³⁵ Cultuur in beeld 2014, ministerie OCW, 1 december 2014, p. 60.

¹³⁶ Museumjaarkaartverslag 2013. www.museumjaarkaartverslag.nl.

¹³⁷ Musea voor morgen, adviescommissie Asscher-Vonk, 30 september 2012.

¹³⁸ bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Zwolle, 15 april 2014.

¹³⁹ Cultuur in beeld, ministerie OCW 2014, p. 118.

¹⁴⁰ NRC Q, Het gaat slecht met de Nederlandse galeries, Arjen Ribbens, 2 juni 2014

¹⁴¹ Creatief en Ondernemend, jonge makers en doeners in de cultuur. Boekman zomer 2014, p. 2.

¹⁴² Het Deventer Verhaal Erfgoed en meer, richtingsdocument 2014.

¹⁴³ NRCHandelsblad, Cultureel supplement, Onderzoek cultuurbezuinigingen, Doelgroepen zelf laten programmeren, 15 mei 2014.

¹⁴⁴ Bijeenkomst cultuursector kleine steden en platteland Overijssel, 10 april 2014.

¹⁴⁵ Poppodia in cijfers 2012. VNPF 2012.

¹⁴⁶ Culturele infrastructuur Noord Holland in beeld, p 20, DSP groep en BRVT juli 2013.

¹⁴⁷ Bijeenkomst cultuursector grote steden Overijssel, 10 april 2014.

¹⁴⁸ Nrc Next, 16 aug 2013, Rolinde Hoorntje en Andreas Kouwenhoven: Voor het eerst in 20 jaar neemt aantal festivals Nederland niet toe.

¹⁴⁹ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Deventer, 28 april 2014.

¹⁵⁰ Placemaking is als woord binnen de wereld stedelijke ontwikkeling in zwang. Bedoeld wordt dat belanghebbenden met elkaar komen tot een optimaal gebruik van ruimte zodat in

betreffende omgeving het welzijn, het geluk en de gezondheid van gebruikers verbeterd.

¹⁵¹ Bijeenkomst creatieve professionals 25-30 jaar, Enschede, 16 april 2014.

¹⁵² Bron: Boekenmarkt en Dickensfestival, Wikipedia, bron: Deventer op Stelten Wikipedia en www.deventeropstelten.nl en RTV Oost.

¹⁵³ Boekman, de Staat van Cultuur. Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel planbureau, p. 59. Winter 2013.

¹⁵⁴ Boekman, de Staat van Cultuur. Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel planbureau, p. 59. Winter 2013.

¹⁵⁵ Vooral vrouwen bezoeken het filmhuis. Bezoekers zijn tussen de 47 en 69 jaar. Zij zijn over het algemeen hoog- opgeleid, hebben een goed inkomen en komen uit een huishouden van twee volwassenen zonder (thuiswonende) kinderen. Een groot deel werkt, maar er is ook een aanzienlijk deel dat al gepensioneerd is. Filmhuisfilm wordt door de filmhuisbezoekers vooral gezien in het filmhuis. Filmhuisbezoekers huren of kopen bijna nooit dvd's. Ook downloaden gebeurt zelden. Bron: Film in Overijssel, KCO, 2010.

¹⁵⁶ De Staat van Cultuur, Boekmanstichting, p 59-60 en Film in Overijssel III, p 16-19.

¹⁵⁷ Film in Overijssel III, p. 8, Filmkenniscentrum 2014.

¹⁵⁸ Als gedefinieerd in De Staat van Cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel Planbureau, winter 2013.

¹⁵⁹ SIOB. Bibliotheek van de toekomst, knooppunt voor kennis, contact en cultuur, p. 37. Januari 2014.

¹⁶⁰ De Staat van Cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel Planbureau, pagina 31, winter 2013.

¹⁶¹ De Staat van Cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel Planbureau, pagina 32, winter 2013.

¹⁶² Bijeenkomst creatieve professionals Zwolle 25-30 jaar, 15 april 2014.

¹⁶³ SIOB. Bibliotheek van de toekomst, knooppunt voor kennis, contact en cultuur, p. 7. Januari 2014.

¹⁶⁴ Nieuwe geletterdheid gaat over mediawijsheid. Het omvat vaardigheden en strategieën om succesvol om te gaan met snel veranderende informatie- en communicatie technologieën en contexten. Nieuwe geletterdheid stelt ons in staat om internet en andere ICT toepassingen te gebruiken maar ook om de waarde van de informatie kritisch te beoordelen.

¹⁶⁵ <http://www.i-workspace.nl/over-i-workspace/>.

¹⁶⁶ Interview met Astrid Vrolijk, voorzitter DOBO, Directieoverleg Overijsselse bibliotheken.

¹⁶⁷ Interview met Astrid Vrolijk, voorzitter DOBO, Directieoverleg Overijsselse bibliotheken.

¹⁶⁸ Bron: site kulturhus: www.kulturhus.nl, bezocht 17 december 2014.

¹⁶⁹ Website: www.fnv-kiem.nl. Kiem nieuws, 31 augustus 2012.

¹⁷⁰ Kunstconnectie. Analyse bezuinigingen centra voor de kunsten en muziekscholen 2013, p 1 en 2.

¹⁷¹ Kunstconnectie. Analyse bezuinigingen centra voor de kunsten en muziekscholen 2013, p 3.

¹⁷² Bijeenkomst creatieve professionals Deventer 25-30 jaar, 28 april 2014.

¹⁷³ Cultuur in beeld, 2013, p. 50.

¹⁷⁴ Boekman. De staat van cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel Planbureau, p 17. Winter 2013.

¹⁷⁵ Boekman. De staat van cultuur, Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel Planbureau, p 69. Winter 2013.

¹⁷⁶ Cultuur in Beeld 2013. Ministerie van OCW, p. 19.

¹⁷⁷ Reflectiebijeenkomst IJsselhotel, Deventer, 20 november 2014, Filip Jonker, beeldend kunstenaar.

¹⁷⁸ Built Environment (Rotterdam/Delft), Heritage (Amsterdam, Hilversum en Amersfoort), Gaming (Utrecht), Media en ICT (Amsterdam, Hilversum en Utrecht), Next Fashion (Arnhem) en Smart Design (Eindhoven).

¹⁷⁹ Human Capital Agenda, versie 0.1, 1 mei 2014, Topteam Creatieve Industrie.

¹⁸⁰ Interessante voorbeelden zijn verzameld in de reeks Crossover Works, #1 (2013) #2 (2014) en #3 (2014).

¹⁸¹ Zie ook de website www.clicknl.nl.

¹⁸² Jaarverslag 2013 Stimuleringsfonds Creatieve industrie, p 223-259. Alleen van de regelingen Gamefonds, Transmediaregeling en Tax-videoclips wordt niet de vestigingsplaats vermeld. Deze aanvragen zijn daarom in de berekening buiten beschouwing gebleven.

¹⁸³ BIRO 2013 (bedrijven en instellingen registratie Overijssel).

¹⁸⁴ Berekend op grond van LISA 2013 en BIRO 2013. De BIRO maakt gebruik van de LISA bestanden. De cijfers kunnen derhalve aan elkaar worden gerelateerd.

¹⁸⁵ Bron BIRO, bewerking team beleidsinformatie provincie Overijssel.

¹⁸⁶ Ook landelijk is de branche 'Media en Entertainment' in de betreffende onderzoeksperiode in absolute arbeidsplaatsen gedaald. Bron LISA creatieve industrie, aantal arbeidsplaatsen 2008-2013.

¹⁸⁷ Bron BIRO, bewerking team beleidsinformatie provincie Overijssel.

¹⁸⁸ Atlas voor Nederlandse gemeenten 2012. Er is gekozen voor de jaargang van deze Atlas, aangezien in 2012 een culturele index is aangeboden. In de jaren daarna is deze index als zodanig niet opnieuw gepresenteerd.

¹⁸⁹ De cultuurindex is een gewogen combinatie van zestien indicatoren voor het culturele aanbod in een stad op het gebied van podiumkunsten, beeldende kunst, erfgoed, letteren en film. Voor verantwoording gebruikte bronnen, zie Atlas voor gemeenten 2012, p. 250.

¹⁹⁰ De creatieve klasse als percentage van de beroepsbevolking. Tot de Nederlandse creatieve klasse worden bedenkers en uitvoerders van creatieve ideeën gerekend. Voor volledige opsomming beroepsgroepen en verantwoording gebruikte bronnen, zie Atlas voor gemeenten 2012, p. 245.

¹⁹¹ Atlas Nederlandse gemeenten 2012, bewerking gegevens team beleidsinformatie provincie Overijssel/CityDNA.

¹⁹² Woon aantrekkelijkheidsindex en Sociaal economische index als berekend in de Atlas Nederlandse gemeenten 2012.

¹⁹³ TNO, Creatieve industrie in de SBI 2008 bedrijfsindeling, P. Rutten, O. Koops en M. Roso, april 2010.

¹⁹⁴ Bron LISA 2013. Totaal 8.017.140 arbeidsplaatsen in de creatieve sector waarvan 94.882 in de creatieve zakelijke dienstverlening, 96.785 binnen kunsten en cultureel erfgoed en 83.179 in media en entertainment.

¹⁹⁵ Bron provincie Overijssel/BIRO 2013. Totaal 11.778 arbeidsplaatsen binnen de creatieve industrie in Overijssel. Totaalcijfer Overijssel gebaseerd op de LISA bestanden, waardoor de landelijke en de provinciale cijfers kunnen worden gerelateerd.

LITERATUURLIJST EN GERAADPLEEGDE WEBSITES

Atlas 2011 voor gemeenten, Marlet en Woerkens, 2011

Atlas 2012 voor gemeenten, Marlet en Woerkens, 2012

CBS Statline, bruto uitgaven kunst en cultuur 2012

Creatief en Ondernemend, Jonge makers en doeners in cultuur. Boekman 99, zomer 2014

Creatief en ondernemend, jonge makers en doeners in de cultuur. Boekmanstichting, zomer 2014

Creatieve industrie in topvorm. Adviesteam topteam creatieve industrie, april 2014

Creative Board: Het culturele kapitaal van Zwolle, 2014

Crossover Works, Amsterdam, #1 (2013), #2 (2014) en #3 (2014)

Culturele infrastructuur Noord-Holland in beeld, DSP groep, juli 2013

Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving. Brief minister Bussemaker, juni 2013

Cultuur in beeld 2012. Rijksoverheid, oktober 2012

Cultuur in beeld 2013. Rijksoverheid, november 2013

Cultuur in beeld 2014. Ministerie OCW, 1 december 2014

Cultuurindex: www.cultuurindex.nl

De staat van cultuur. Boekmanstichting/Sociaal en Cultureel Planbureau, winter 2013

Deventeropstelten: www.deventeropstelten.nl

Douw en Koren: www.douwenkoren.nl/Crowdfunding-in-nederland-2013-de-cijfers/

Film in Overijssel III, Filmkenniscentrum, 2014

Film in Overijssel, KCO 2010

FNV-Kiem: www.fnv-kiem.nl/nieuws/kunst-en-podium/1776

Het Deventer Verhaal Erfgoed en meer, richtingsdocument 2014

Jaarverslag 2013, museum de Fundatie, 2014

Jaarverslag 2013, Stimuleringsfonds Creatieve industrie
Kamerbrief 'Cultuur verbindt', 8 juli 2014

Kamerbrief over 'Ruimte voor talent in het cultuurbeleid',
Ministerie OCW, 29 augustus 2014

Kamerbrief over de gevolgen van de cultuurbezuinigingen,
Ministerie OCW, 24 december 2013

Kulturhus: www.kulturhus.nl

Kunstconnectie. Analyse bezuinigingen centra voor de
kunsten en muziekscholen 2013

Ministerie OCW: www.trendsinebeeld.monocw.nl

Musea voor morgen, adviescommissie Asscher-Vonk,
30 september 2012

Museum-analytics: www.museum-analytics.org

Museumkaart: www.museumkaartjaarverslag.nl

Museumvereniging: www.museumvereniging.nl

Muziek in de stad, Deventer en de regio,
Atlas voor gemeenten, 2010

Nederlandse museumvereniging, top 55 museumbezoeken 2012

NRC Handelsblad, Cultureel supplement, onderzoek cultuurbezuinigingen,
Doelgroepen zelf laten programmeren, 15 mei 2014

NRC Handelsblad, Theaters bouwen ondanks crisis. Claudia
Kammer en Daan van Lent, 15 mei 2014

Nrc Next, Rolinde Hoorntje en Andreas Kouwenhoven:
Voor het eerst in 20 jaar neemt aantal
festivals Nederland niet toe, 16 augustus 2013

NRC online. Anouk van Kampen, Bussenmaker: bezuinigingen
kunstsubsidies einde 41 instellingen, 3 januari 2014

NRC online. Meeste kunstinstellingen overleven
bezuinigingen, 3 maart 2014

NRC Q, Het gaat slecht met de Nederlandse galleries,
Arjen Ribbe, 2 juni 2014

Omroep Gelderland, Museum Gorssel moet 100.000
bezoekers trekken, 10 januari 2014

Orkesten van nu, van waarde voor de toekomst: De gezamenlijke Nederlandse Symfonieorkesten over het huidige orkestenlandschap en de toekomst, 2014

PBL en CBS, O. Raspe e.a., De ratio van Ruimtelijk-Economisch Topsectorenbeleid, 2012

Poppodia in cijfers 2012, uitgave VNPF poppodia 2012

Poppodia in cijfers 2012. VNPF 2012

Raad voor Cultuur. De Cultuurverkenning, juni 2014

Richard Florida, The rise of the creative class, 2002

Rijksbrede trendverkenning, Rijksoverheid, juni 2013

RTL Oost online, Afrikafestival Hermte in top 25 beste muziekfestivals, 5 maart 2013

SCP, De Sociale Staat van Nederland 2013, Den Haag 2013

SCP, Verschil in Nederland, Sociaal en Cultureel Rapport 2014, Den Haag, 2014

SCP/WRR, Grotere Verschillen?, Den Haag, 2014

SIOB, Bibliotheek van de toekomst, knooppunt voor kennis, contact en cultuur, januari 2014

SIOB, Bibliotheek van de toekomst, knooppunt voor kennis, contact en cultuur, korte samenvatting/publieksversie, januari 2014

TNO, Creatieve industrie in de SBI 2008 bedrijfsindeling, P. Rutten, O. Koops en M. Roso, april 2010

Toenennu: www.toenennu.nl

Topsectoren: www.topsectoren.nl/creatieve-industrie
Uitgaven cultuur door de G35 en de provincies 2011-2013, Cebeon, september 2013

Volkskrant, 10 december 2014, Zie of beluister <http://www.volkskrant.nl/muziek/beluister-hier-de-vijftig-beste-albums-van-2014~a3806317/>

Voordekunst: www.voordekunst.nl

Wikipedia: www.wikipedia.nl

DEELNEMERS BIJEENKOMSTEN

PLATTELAND 8 APRIL 2014

Arie Hemmen	STT produkties
Bert den Ouden	Gemeente Nijverdal/Hellendoorn
Bianca Leusink	Galerie Bianca Leusink
Casper de Vries	Tuin der Lusten
Cor van Gasteren	Cor van Gasteren
Corné de Regt	Rode Wangen
Dirk Baalman	Oversticht
Herman Hullegie	Afrikafestival
Jacco Post	Kaliber Kunstenschool
Jaimi Olthof	Jaimi Organiseert
Jeroen Ottink	Natura Docet/Wonderreijck
Joris Kemps	OKTO/hof88
Liesbeth Hassink	Bussemakerhuis
Marit van Mil	Historisch Centrum Overijssel
Maurice Endeman	Poppunt Overijssel
Monique van der Burg	Technische Universiteit Twente
Renée Nieuwenstein	Cultuurmakelaar Kampen, Staphorst, Ommen, Dalfsen en Hardenberg
Ruth Semmekrot	Kunsten op Straat
Stans van der Veer	Natura Docet/Wonderreijck
Tineke van Ham	Rijnbrinkgroep
Wim Odé	School van Frieswijk

GROTE STEDEN OVERIJSSSEL 10 APRIL

Alex Kühne	Deventer Schouwburg
Alma Schaafstal	Hogeschool Windesheim
Arnoud Odding	Rijksmuseum Twenthe
Coby Zandbergen	Cibap
Cor de Koning	Cibap
Daphne de Vries	Gemeente Zwolle
Eefke Meijerink	Creatieve Coöperatie
Ilona Kevelham	Young Ones
Ineke van Oort	Bibliotheek Overijssel
Jos Haarman	Gemeente Deventer
Judith Hartman	Wilmintheater Enschede
Leontien van Luik	Raw Stainless
Lieke Bisseling	Theater Sonnevanc

Margreet Weide	Gemeente Hengelo
Menno van Duuren	Het Nederlands Symfonie Orkest
Michiel van der Kaaij	Kunstvereniging Diepenheim
Mieke Conijn	Kunstenlab Deventer
Ralph Keuning	Museum de Fundatie
Ronald Kox	ArtEZ
Ronald Westerhuis	Beeldend kunstenaar
Sibyl Heijen	Beeldend kunstenaar
Ton Snellenberg	Gemeente Enschede
Wieger Steenhuis	Beeldbuisfestival
Wilja Jurg	Tetem

JONGEREN ZWOLLE, 15 APRIL 2014

Anne van Uum	Young ones
Bart Jansen	Beeldbuisfestival etc
Iskandar Bwefar	Videoredacteur Hedon
Jeroen Bark	On Steam
Melle Mijnhardt	FABRIEKFANATIEK
Roni Katz	Beeldend kunstenaar

JONGEREN ENSCHEDE, 16 APRIL 2014

Daphne ter Wee	Beeldend kunstenaar
Gryanne Stunnenberg	Beeldend kunstenaar
Lesia Tkacz	Beeldend kunstenaar
Marloes Staal	Stichting Vierkwart
Wouter Forkink	Stichting Vierkwart

JONGEREN DEVENTER, 28 APRIL 2014

AnnaKarina ter Horst	Beeldend kunstenaar
Jojanneke Dekens	Beeldend kunstenaar
Marike Pool	Beeldend kunstenaar
Michael Rhebergen	Fotograaf
Pim Coenen	Stagiaire Kunstenlab

SLOTBIJEEENKOMST 17 JUNI 2014

Alex Kühne	Deventer Schouwburg
Anouk Ankone	FABRIEKFANATIEK
Bart Jansen	Beeldbuisfestival
Bert den Ouden	Gemeente Nijverdal/Hellendoorn
Cor van Gasteren	Cor van Gasteren
Corné de Regt	Rode Wangen

Daphne de Vries	Gemeente Zwolle
Eefke Meijerink	Creatieve Coöperatie
Ineke van Oort	Bibliotheek Overijssel
Jaimi Olthof	Jaimi Organiseert
Jeroen Ottink	Natura Docet/Wonderreijck
Judith Hartman	Wilmintheater Enschede
Liesbeth Hassink	Bussemakerhuis
Margreet Weide	Gemeente Hengelo
Marit van Mil	Historisch Centrum Overijssel
Melle Mijnhardt	FABRIEKFANATIEK
Menno van Duuren	Het Nederlands Symfonie Orkest
Michiel van der Kaaij	Kunstvereniging Diepenheim
Ralph Keuning	Museum de Fundatie
Renée Nieuwenstein	Cultuurmakelaar Kampen, Staphorst, Ommen, Dalfsen en Hardenberg

Rob Kramer	Productiehuis Oost Nederland
Ronald Kox	ArtEZ
Ruth Semmekrot	Kunsten op Straat
Sibyl Heijen	Beeldend kunstenaar
Ton Snellenberg	Gemeente Enschede

LANDELIJKE REFLECTIE OP DE CONCEPTVERSIE VAN OKTOBER 2014

Marielle Hendriks	Boekmanstichting
Lisa van Woersem	Boekmanstichting
Maaïke Kramer-Segers	Ministerie OCW
Marjan Hammersma	Directeur-generaal Cultuur en Media OCW, Topteam creatieve Industrie
Professor Daan van Eijk	TU Delft. Click NL/Smart Materials
Jeroen Bartelse	Raad voor Cultuur
Daphne Wassink	Raad voor Cultuur
Renske van der Zee	Raad voor Cultuur

REFLECTIEGROEP IJSSELHOTEL 20 NOVEMBER 2014

Erik Delobel	Poppodium Hedon
Filip Jonker	Beeldend kunstenaar
Harry Webers	Witteveen+Bos
Kees de Groot	Planet Art
Rana Berends	Portretschilder en voormalig politica

PROVINCIALE WERKGROEP

Famke Bonekamp	Provincie Overijssel
Hero Klinker	Provincie Overijssel
Ineke van Balen	Provincie Overijssel
Madelinde Tuk	Provincie Overijssel
Marieke van Engelen	Provincie Overijssel

